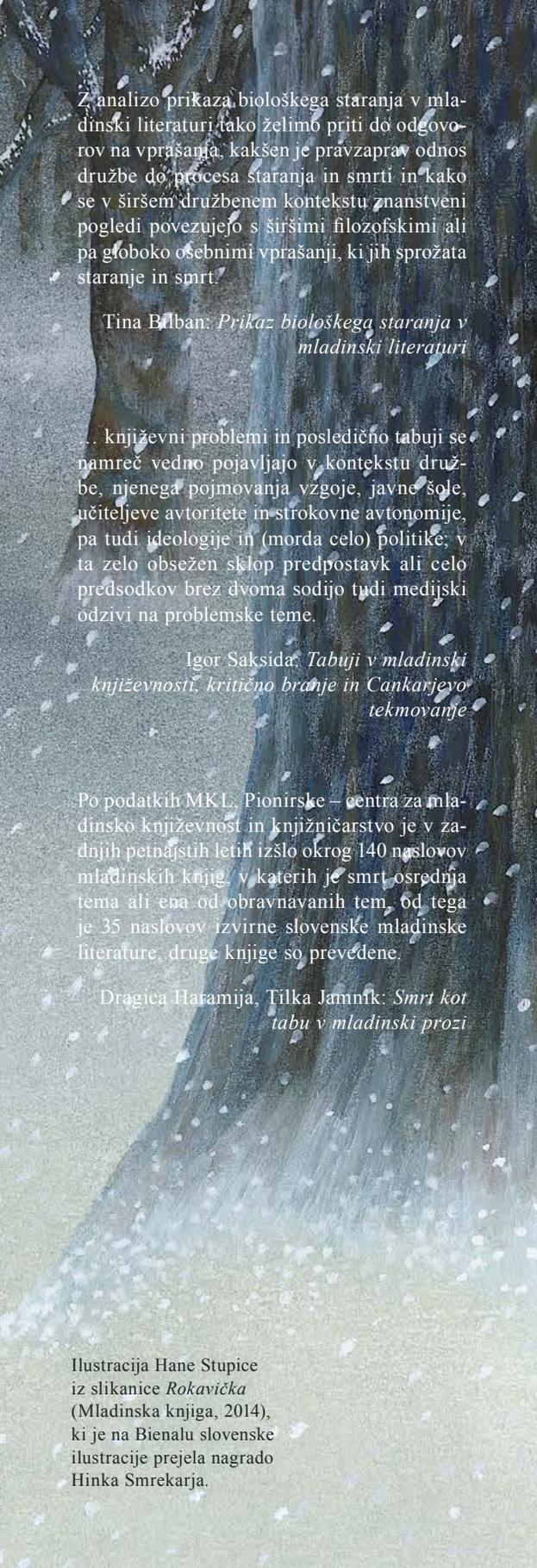
A painting of a snowy forest. In the foreground, a manger is filled with hay, and a bundle of straw lies next to it. The background shows several trees with snow on their branches and trunks. The overall scene is peaceful and wintry.

OTROK
IN KNJIGA
91

Z analizo prikaza biološkega staranja v mladinski literaturi tako želimo priti do odgovorov na vprašanja, kakšen je pravzaprav odnos družbe do procesa staranja in smrti in kako se v širšem družbenem kontekstu znanstveni pogledi povezujejo s širšimi filozofskimi ali pa globoko osebnimi vprašanji, ki jih sprožata staranje in smrt.

Tina Bilban: *Prikaz biološkega staranja v mladinski literaturi*

... književni problemi in posledično tabuji se namreč vedno pojavljajo v kontekstu družbe, njenega pojmovanja vzgoje, javne šole, učiteljeve avtoritete in strokovne avtonomije, pa tudi ideologije in (morda celo) politike; v ta zelo obsežen sklop predpostavk ali celo predsodkov brez dvoma sodijo tudi medijski odzivi na problemske teme.

Igor Saksida: *Tabuji v mladinski književnosti, kritično branje in Cankarjevo tekmovalje*

Po podatkih MKL Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo je v zadnjih petnajstih letih izšlo okrog 140 naslovov mladinskih knjig, v katerih je smrt osrednja tema ali ena od obravnavanih tem, od tega je 35 naslovov izvirne slovenske mladinske literature, druge knjige so prevedene.

Dragica Haramija, Tilka Jamnik: *Smrt kot tabu v mladinski prozi*

Ilustracija Hane Stupice iz slikanice *Rokavička* (Mladinska knjiga, 2014), ki je na Bienalu slovenske ilustracije prejela nagrado Hinka Smrekarja.

OTROK IN KNJIGA

REVIJA ZA VPRAŠANJA MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI,
KNJIŽEVNE VZGOJE IN S KNJIGO POVEZANIH MEDIJEV

*The Journal of Issues Relating to Children's Literature,
Literary Education and the Media Connected with Books*

91

OTROK IN KNJIGA izhaja od leta 1972. Prvotni zbornik (številke 1, 2, 3 in 4) se je leta 1977 preoblikoval v revijo z dvema številka na leto; od leta 2003 izhajajo tri številke letno.

The Journal is Published Three-times a Year in 700 Issues

Uredniški odbor/*Editorial Board*: dr. Blanka Bošnjak, dr. Meta Grosman, mag. Darja Lavrenčič Vrabc, Maja Logar, dr. Tanja Mastnak, dr. Vanesa Matajč, dr. Peter Svetina in Darka Tancer-Kajnih; iz tujine: Meena G. Khorana, Lilia Ratcheva - Stratieva in Dubravka Zima

Glavna in odgovorna urednica/*Editor-in-Chief and Associate Editor*: Darka Tancer-Kajnih

Sekretar uredništva/*Secretar*: Robert Kereži

Redakcija te številke je bila končana decembra 2014

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Prevodi sinopsisov: Marjeta Gostinčar Cerar

Lektoriranje: Darka Tancer-Kajnih

Izdaja/*Published by*: Mariborska knjižnica/*Maribor Public Library*

Naslov uredništva/*Address*: Otok in knjiga, Rotovski trg 6, 2000 Maribor, tel. (02) 23-52-100, telefax: (02) 23-52-127, elektronska pošta: darka.tancer-kajnih@mb.sik.si in revija@mb.sik.si spletna stran: <http://www.mb.sik.si>

Uradne ure: v četrtek in petek od 9.00 do 13.00

Revijo lahko naročite v Mariborski knjižnici, Rotovski trg 2, 2000 Maribor, elektronska pošta: revija@mb.sik.si. Nakazila sprejemamo na TRR: 01270-6030372772 za revijo Otok in knjiga

Vključenost v podatkovne baze:

MLA International Bibliography, NY, USA

Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA

RAZPRAVE – ČLANKI

Tina Bilban
Ljubljana, Inštitut Nove revije

PRIKAZ BIOLOŠKEGA STARANJA V MLADINSKI LITERATURI Primerjalna analiza slikanic, izdanih po letu 1990 v Sloveniji in Veliki Britaniji

Analiza otroških slikanic, izdanih po letu 1990 v Veliki Britaniji in Sloveniji, kaže, da so elementi biološkega staranja v slikanicah zelo redko predstavljeni. Kot možen vzrok izpuščanja znanstvenih pogledov na staranje in podajanja konkretnjših fizioloških opisov stanja vidimo družbeni strah pred smrtjo in kompleksnostjo znanstvenih opisov.

Analysis of children's picture books published after the year 1990 in Great Britain and Slovenia shows that elements of biological ageing are rarely ever presented in children's books. Possible reason of absence of scientific views upon ageing and giving concrete physiological descriptions of the state is related to society's fear of death and complexity of scientific descriptions.

Literatura s svojim prepletanjem etične, estetske in spoznavne komponente predstavlja enega najkompleksnejših ogledal družbe (Kos 2001; Heidegger 2005; Ricoeur 2003). Pogosto šele analiza izpostavi neke širše družbene ali subkulturne poglede, ki jih je avtor pogosto nezavedno vzel za svoje, in ti v mladinski literaturi, ki vzpostavlja bolj neposreden odnos z bralci, uporablja primarnejši jezik, neposrednejšo simboliko itn., še hitreje pridejo do izraza (Council on Interracial Books for Children 1976; Ansello 1997). Prav tako v literaturi noben element ni prikazan kot izoliran (kot na primer v strokovnih besedilih, kjer navadno ni prehajanja med področji), temveč je vedno vpet v širši kontekst celotne zgodbe, kjer se povezuje z drugimi elementi, s tem pa literatura pogosto razkriva tudi njihovo hierarhijo na ravni družbe – na primer odnose med znanstvenimi, filozofskimi, religioznimi, ljudskimi itn. pogledi na določeno problematiko.

Hkrati pa se je mladinsko literaturo (pred formiranjem tega izraza ali sploh same forme mladinske literature pa katerokoli literaturo, brano otrokom) skoraj v vseh kulturnih kontekstih dojemalo kot neke vrste kalup, ki svoje bralce aktivno oblikuje in preko njih so-oblikuje prihodnost družbe. Že v *Državi* Platon izpostavlja potrebo po nadzoru literature in pripovedništva, ki lahko skvarita razvijajoči se um otrok (Platon 2009: 377b). Na soroden način je bila viktorijanska literatura za otroke podrejena izgrajevanju zglednih državljanov (O'Dell 2010: 3–4; Townsend 2003: 32). Mladinsko literaturo pa so kot sredstvo indoktrinacije

izkoristili tudi v vseh totalitarnih režimih 20. stoletja (O'Dell 2010; Svetina 2011). Danes se pretirano tendicioznost v otroških knjigah, kjer sta estetska in spoznavna komponenta povsem podrejeni vzgoji, obravnava kot znak manj kakovostne knjige, a starši, učitelji in ostali soudeleženci v procesu vzgoje otrok so še vedno pogosto bodisi zaskrbljeni nad kvarnim vplivom nekaterih knjig bodisi navdušeni nad knjigami z »dobrim vplivom«, kar na primer kaže zelo polariziran odziv laične in strokovne javnosti na izdajo slikanice *In s Tango smo trije* (Wikipedija prosta enciklopedija: *And Tango Makes Three* 2014; Tuš Špilak 2014) ali pa polemika ob izboru knjig *Na zeleno vejo* in *Oči* za Cankarjevo tekmovanje v šolskem letu 2011/2012 (Tomažič 2011).

Mladinsko literaturo torej lahko razumemo kot ogledalo družbe in (skrite) družbene resnice ter kot kalup, ki sooblikuje družbo prihodnosti, kar pa pomeni, da nam lahko pogled v mladinsko literaturo mnogo pove o družbi sami: o tem, kako določene koncepte pravzaprav dojemamo, kako pomembni se nam zdijo in koliko jih sploh razumemo, ter nenazadnje, kako jih želimo predstaviti svojim otrokom, kakšno vlogo želimo, da imajo v družbi prihodnosti.

Upoštevajoč takšno specifično mladinske literature kot indikatorja družbenega stanja in razumevanja, bomo v pričujočem prispevku predstavili analizo prikaza biološkega staranja v mladinski literaturi. Biološko staranje je pojem, ki označuje opis staranja z vidika človeške fiziologije. Na polju biologije je tako za staranje splošno sprejeta definicija Johna Maynarda Smitha, da je staranje »progresivno in splošno zmanjšanje biološke funkcije, ki vodi k zmanjšani zmožnosti prilagoditve na stres in k povečani možnosti za smrt.« (Maynard Smith 1962) Biološko staranje pravzaprav opisuje primarne, telesne spremembe, ki jih prinaša proces staranja. Kot primarne te spremembe označujemo zato, ker so socialne, psihološke itn. spremembe (na primer spremenjena vloga v družbi, spremenjena samopodoba itn.) z biološkimi pogojene, pa čeprav morda le na kolektivni ravni (kot »star« je nek člen družbe lahko označen, ne (le), ker njegove biološke funkcije (kot se zdi) slabijo, temveč morda preprosto, ker je v letih, ko naj bi po družbenih izkušnjah le-te pričele slabeti).

Z analizo prikaza biološkega staranja v mladinski literaturi tako želimo priti do odgovorov na vprašanja, kakšen je pravzaprav odnos družbe do procesa staranja in smrti in kako se v širšem družbenem kontekstu znanstveni pogledi povezujejo s širšimi filozofskimi ali pa globoko osebnimi vprašanji, ki jih sprožata staranje in smrt. Se z (biološkim) staranjem soočamo, ga poskušamo razumeti ali ga po drugi strani vse prej razumemo kot nekaj, kar ni del naše družbe, predvsem pa nima prostora v formiranju družbe prihodnosti?

Hkrati bi nam analiza prikaza biološkega staranja kot tistega pogleda na staranje, ki bistveno sloni na znanstvenih izsledkih in pretresih, lahko podala tudi del odgovora o tem, kako so v mladinski literaturi predstavljeni znanstveni pogledi in kako se (v okviru tematik, ki so bistveno kompleksne – na primer staranje in smrt) povezujejo z drugimi pogledi, na primer s filozofskim, osebnoemocionalnim itn., s tem pa bi lahko prišli tudi do odgovora, kakšna je hierarhija teh pogledov v družbi in kako družba dojema znanost, ko ne gre za neko izolirano poznavanje dejstev, temveč za aplikacijo znanstvenih spoznanj na vsakodnevne in globoko človeške probleme.

1 V iskanju biološkega staranja v mladinski literaturi

Analiza prikaza biološkega staranja v otroški literaturi je zasnovana kot primerjalna analiza stanja v slikanicah, izdanih po letu 1990 v Veliki Britaniji in Sloveniji.

Z letnico 1990 želimo našo analizo omejiti predvsem na sodobno otroško književnost, ki nam bo posledično razprla predvsem sodobno stanje in razumevanje v družbi.

Analizo smo na slikanice omejili zaradi njihovega specifičnega načina izrekanja, ki je pogosto še bolj neposreden kot pri drugih zvrsteh mladinske literature, hkrati pa bistveno večplasten: slikanica z otrokom komunicira tako z besedo kot s sliko, pogosto pa sporočilo dopolnjujejo še specifična izrazna sredstva, kot so rima, ritem, ponovitve itn., ki določene elemente sporočila dodatno poudarijo ali dopolnijo. Večplastnost komunikacije in hkrati preprostost ter neposrednost izraza pogosto vplivajo na bolj neposredno razkrivanje avtorjevih ali širše družbenih pogledov, hkrati pa imajo podoben učinek tudi na bralca, ki tako sporočilo hitreje vzame za svoje. Slikanica tako morda še bolj kot druge zvrsti mladinske literature deluje kot ogledalo in kalup družbe.

Primerjalna analiza med predstavitvijo biološkega staranja v britanskih in slovenskih slikanicah pa nam bo, poleg širše analize stanja v (globalni) družbi, omogočila primerjavo med dvema različnima družbenima kontekstoma, ki se razlikujeta predvsem v dveh, za našo analizo bistvenih elementih:

1. Velika Britanija je trenutno vodilna raziskovalna sila na področju znanosti o staranju, ima največji evropski raziskovalni center s področja biološkega staranja (Inštitut za staranje Univerze v Newcastleu) in inštitute s področja gerontologije pod okriljem skorajda vseh večjih britanskih univerz. Znanstveniki v svoje študije neposredno ali pa preko medijev, družabnih dogodkov itn. pogosto vključujejo tudi lokalno prebivalstvo.

V Sloveniji so raziskave s področja znanosti o staranju prej novost kot pa dolgoletna stalnica. Leta 2012 je bil pod okriljem Univerze v Novi Gorici ustanovljen Center za biomedicinske znanosti in inženiring, ki se ukvarja tudi s področjem molekularnih mehanizmov staranja celic in bolezni in je trenutno edino tovrstno znanstveno središče v Sloveniji. V javnosti raziskave s področja gerontologije in njihovi rezultati redko odmevajo.

2. Slikanice, izdane v Veliki Britaniji, so, razen redkih prevodov uspešnic iz drugih večjih evropskih književnosti, skorajda izključno v angleškem jeziku napisana dela. Največkrat gre za avtorje iz Velike Britanije, pa tudi za avtorje z Irske, iz Združenih Držav Amerike, Avstralije, Nove Zelandije in Kanade ter za avtorje iz držav Commonwealtha, ki pišejo v angleščini.

Med slikanicami, izdanimi v Sloveniji, je delež prevedenih slikanic in izvorno slovenskih skorajda enak. Produkcijo tako bistveno zaznamujejo ne le slovenski, temveč tudi tuji avtorji, pri tem pa imajo bistveno vlogo založniki in uredniki, ki se glede na stanje družbe in trga odločajo za določene izdaje, in nenazadnje prevajalci, ki slikanicam pogosto dodajo tudi del »svoje resnice«.

Primerjalna analiza bo tako lahko omogočila tudi analizo morebitnega vpliva dveh izpostavljenih faktorjev:

1. Kako na dojemanje in sprejemanje biološkega staranja v določeni družbi vplivata prisotnost zelo razvite znanosti o staranju in komunikacije znanstvenikov z javnostjo in kako se, po drugi strani, odraža manjša prisotnost znanosti o staranju v znanstvenem in širšem družbenem okolju?
2. Kako na naravo in vlogo mladinske literature vpliva njen izvor bodisi v pretežno domačem okolju bodisi v drugih okoljih?

Seveda sam prikaz biološkega staranja v slovenskih in britanskih slikanicah in razlike med specifikama obeh izborov gotovo nista odvisna le od izpostavljenih dveh dejavnikov, sta pa ta gotovo pomembna in primerjalna analiza lahko ponudi njuno boljše razumevanje in ovrednotenje.

2 Analiza prikaza biološkega staranja v slikanicah, izdanih po letu 1990 v Veliki Britaniji

Kot glavni vir za pridobivanje gradiva za našo analizo britanskih slikanic smo uporabili arhiv Booktrust iz Robinsonove knjižnice Univerze v Newcastleu, ki naj bi od leta 1970 prejel po en izvod vsake otroške knjige, izdane v Veliki Britaniji, in je tako najbolj celovit arhiv sodobne britanske mladinske književnosti. Iz zbirke smo odbrali vse slikanice, izdane po letu 1990, ki tematizirajo proces staranja, starostne bolezni ali stare ljudi, bodisi v glavnih bodisi v vidnih stranskih vlogah. Tako nastali seznam del smo dopolnili še s priporočili strokovnjakov za britansko mladinsko književnost, delujočih na Nacionalnem centru za otroške knjige Seven Stories.

Skupno smo dobili seznam 104-ih knjig, povezanih s temo staranja. 60 % vseh avtorjev v seznam vključenih knjig prihaja iz Velike Britanije, 24 % avtorjev je iz Združenih Držav Amerike ali Kanade, 7 % jih je iz Avstralije ali Nove Zelandije, 3 % z Irske, 3 % avtorjev prihaja iz držav Commonwealtha in piše v angleščini, zgolj 3 % slikanic pa je prevedenih iz drugih jezikov (od tega 2 % iz nemščine, 1 % pa iz francoščine).

Samo biološko staranje je v analiziranih knjigah zelo redko tematizirano. Konkretno predstavitev bolezni smo našli zgolj v treh slikanicah, pri čemer dve izmed njih, *My Little Grandmother often forgets* (Lindberg 2007) in *Mile-High Apple Pie* (Langston 2005), tematizirata starostno bolezen, in sicer demenco. Slednja je definirana kot »razvijajoča se splošna okvara kognitivne funkcije, ki vpliva na vsakodnevne aktivnosti in se pojavlja pri polni zavesti« (World Health Organization 1993; American Psychiatric Association 1994), eden od glavnih simptomov demence pa je okvara spomina (Woods 2005). Ker demenca prizadene predvsem kognitivno funkcijo, njeni simptomi bistveno vplivajo tudi na odnos med bolnikom in njegovimi bližnjimi. Ko bolnik izgubi dele svojega spomina in zmožnost prepoznavanja svojih najbližjih, imajo svojci pogosto občutek, da osebe, ki so jo poznali, pravzaprav ni več (Sabat 2005), zelo emocionalne spremembe v osebnih odnosih pa pogosto zaznamujejo tudi otroke, kar tematizirata omenjeni slikanici.

V slikanici *My Little Grandmother Often Forgets* spremljamo dečkovo pripoved o napredovanju babičine bolezni. Zgodba je podana v verzih in prikazuje posamezne simptome in njihov razvoj skozi odslikave njunih skupnih trenutkov: babica se je izgubila na poti v trgovino, zato jo deček sedaj spremlja, včasih, ko mu pripravlja

malico, pozabi ugasniti plin, zato deček vedno, preden začeta jesti, to preveri ... Na koncu zgodbe se babica priseli k dečkovi družini. Ne ve, zakaj in kako, a je, kot pravi, »našla dečka, zato misli, da bo ostala.«

Avtorica v poetičnem slogu poda čustveno nabito zgodbo, ki jo dopolnjujejo estetske in zelo ekspresivne ilustracije Kathy Brown, prikazujoče babico in dečka v njuni dnevni rutini ter odstirajoče njuna občutja skozi obrazno mimiko in držo telesa. Hkrati pa knjiga ponuja tudi zelo natančen prikaz demence in njenih najznačilnejših simptomov: na primer izgubo kratkotrajnega spomina ali težave pri prepoznavanju svojcev ter povezovanju obrazov in imen (Vodnik po demenci, 2014). Simptomi so smiselno izbrani, točno predstavljeni in dobro vpeti v zgodbo, ki nikakor ni podrejena predstavitvi znanstvenega pogleda na demenco, a le tega smiselno vpenja v kompleksno predstavitev problematike.

V slikanici *Mile-High Apple Pie* pa spremljamo dekličino zgodbo o babici, ki, odkar ji nagaja spomin, živi z njeno družino. Deklica je na svojo babico, ki je nekoč imela svojo galerijo in je igrala klavir, danes pa peče milje visoko jabolčno pito in hodi z deklico na sprehode, zelo navezana. Včasih pa babica ne prepozna svoje mačke, pomeša Chopinove skladbe z Bachovimi in jabolka s hruškami; dobro se spominja svojega otroštva, pozabi pa pot domov. Njeno stanje se slabša in nekega dne ne prepozna več svoje vnukinje. Tedaj se je deklica izogiba, družina pa se odloči, da bo preživela teden dni brez babice in se odpočila. Ko se babica vrne, potegne deklico k sebi v naročje, ne spomni se njenega imena, ve pa, da je ona njen »sladkorček«, ki ji prinaša rože in igra na klavir. Deklica ji razloži, da je ona Margaret, »njeno spominjanje«.

Avtorica znova razpre tematiko demence in njenih vplivov na odnose med bolnikom in svojci skozi otrokov odnos do obolele babice, tako skozi čustveno nabito zgodbo kot skozi živahne ilustracije Lindsey Gardiner. A predstavitev simptomov je tokrat skrajno netočna. Babica v knjigi zelo pogosto meša pojme iz iste kategorije, na primer jabolka in hruške, kar je neobičajno za katerokoli obliko demenco. Še najbližje je opisanim simptomom semantična demenca, pri kateri se bolniki ne spomnijo vsakodnevnih izrazov (na primer izraza za jabolko), a le-te nadomeščajo s širšimi pojmi (na primer z izrazom »sadje«). A diagnoza semantične demence se ne sklada z ostalimi motivi – pri semantični demenci gre za bistveno okvaro funkcije izražanja (Hodges 1992; 2000), dekličina babica pa se izraža v lepih, poetičnih stavkih; poleg tega ima dekličina babica tudi nekatere simptome Alzheimerjeve bolezni (nezmožnost povezovanja imen in obrazov), ki se pri semantični demenci ne pojavljajo. Prikaz okvare spominske funkcije je netočen, mladi bralec, ki bi želel potegniti vzporednice med literarno zgodbo in realno (morda njemu lastno) situacijo, pa bo po branju verjetno mnogo bolj zmeden in nepoučen kot pred njim.

Poleg slikanic, ki prikazujeta problematiko demence, je bolezen pri starostnikih tematizirana le še v slikanici *Harry and the Robots* (Whybrow 2000), kjer spremljamo Harrya, glavnega junaka serije *Gregor in dinozavri* (*Harry and the Bucketful of Dinosaurs*), ki jo poznamo tudi pri nas. V knjigi se Harryu med igro pokvari robot. Ko zasliši pred oknom babičino kašljanje, steče ven po njeno pomoč. Odločita se, da bosta pokvarjenega robota poslala v bolnišnico za robote, medtem pa se bo Harry igral z robotom, ki ga bosta naredila iz kartona. A z delom nikoli ne pričneta: mama prepriča babico, da zaradi kašlja raje počiva; ko se Harry naslednjega dne zbudi, pa so babico že odpeljali v bolnišnico. Harry se odloči, da bo robota izdelal sam: nauči ga hoditi, govoriti, predvsem pa zdraviti kašelj. Ko

obiščejo babico v bolnišnici, Harry pri njej pusti robota, ki jo bo pomagal pozdraviti. V naslednjih dneh Harry za babico izdelava še več robotov in čez nekaj dni se babica res počuti bolje in se vrne domov. Harryu zaupa, da so on in njegovi roboti res dobro poskrbeli zanjo, iz »bolnišnice za robote« pa se vrne tudi paket s Harryjevim robotom, ki je spet kot nov.

Tudi tokrat je slikanica osredotočena na odnos med otrokom in babico, ki ga zaznamuje babičina bolezen, a fokus je še razširjen, saj so predstavljena tudi občutja drugih družinskih članov: strah in razdraženost Harryjeve starejše sestre ter strah in zaskrbljenost Harryjeve mame. Zdi se, da je Harry tisti, ki se najbolje spopada z babičino boleznijo, s pomočjo (njunega) imaginarnega sveta ostane aktiven, pozitiven in bistveno povezan z babico, pri tem pa pravzaprav prevzame babičin pogled na svet in reševanje problemov. Zgodba je dovolj odprta, da jo mladi bralci razumejo bodisi dobesedno bodisi metaforično: bodisi je bil pokvarjeni robot res poslan v bolnišnico in so babico res pozdravili roboti bodisi je robot, ki se vrne po pošti, novi robot, babici pa sta pomagala zdravljenje in vnukova pozornost. Čeprav se v zgodbi realni in imaginarni svet Harryja in njegove babice vseskozi prepletata, je opis realnosti v besedilu, pa tudi prikaz dogajanja na ilustracijah Adriana Reynoldsa, zelo natančen. Bralec je poučen o mnogih podrobnosti, tudi o babičini bolezni. Njeni simptomi nakazujejo, da gre za bolezen dihal, ki je poleg boleznih srca in ožilja ter raka najpogostejša vrsta obolenja pri starostnikih (Johnson 2005). Sklepamo lahko, da ima babica bodisi kronično obolenje dihal, pljučnico ali gripo. Slednji sta zelo pogosti tako pri starostnikih kot pri otrocih, tako da se lahko mladi bralec tudi lažje poistoveti s prikazanim, saj je morda tudi sam izkusil podobne težave s kašljanjem ali dihanjem. Znanstveni elementi so tako spretno vpeti v kompleksno zgodbo, katere fokus sicer leži v prikazu odnosa med babico in vnukom.

Proces biološkega staranja je prikazan tudi v nekaterih slikanicah, ki tematizirajo smrt, vendar je proces umiranja (tako kot bolezn) le redko postavljen v fokus slikanic. V celotnem izboru 104-ih knjig so se le tri slikanice dotaknile samega procesa umiranja in ga deloma povezale z biološkim staranjem. Gre za dela *Old Pig* (Wild 1995), *Angelo* (Macaulay 2002) in *Little Bear's Grandad* (Gray 2001), v vseh treh knjigah pa glavni junaki (Stara Pujsa, stari restavrator in dedek medved) umrejo zaradi starosti: gre za izraz, ki tudi v medicinski praksi označuje dejstvo, da ljudje (v našem primeru pa tudi pujsi in medvedi) umrejo preprosto zato, ker so njihove biološke funkcije zaradi starosti kritično zmanjšane (smrt povzroči kritično zmanjšanje ene izmed funkcij, a prav lahko bi bil vzrok tudi v drugi funkciji, saj gre za splošno zmanjšanje funkcij zaradi starosti).

V delu *Old Pig* spremljamo Staro Pujsa (Old Pig) in Vnukinjo, ki živita v skupnem gospodinjstvu in sledita dnevni rutini. A nekega jutra se Stara Pujsa nenadoma počuti zelo slabo in obleži v postelji. Naslednjega dne zbere moči in se odpravi v mesto: v knjižnici vrne knjige, plača vse odprte račune in zapre svoj bančni račun. Nato se z vnukinjo še zadnjič sprehodi po okolici, da se naužije vseh pogledov, zvokov in vonjav. Doma se utrujena vrne v posteljo, Vnukinja pa odpre okna, odrgne zavese in se stisne k njej; v zadnjem objemu vztraja vse do jutra.

Presenetljiva lastnost prikaza Pujsinega umiranja je izjemna hitrost celotnega procesa. Zgodba se prične s prikazom zdrave Stare Pujsa, ki pa nekega jutra preprosto ne more več vstati iz postelje. A kljub nenadnosti tega pojava Stara Pujsa in Vnukinja nad dogodkom nista presenečeni, ne sprašujeta se, kaj se dogaja, ne

posvetujeta se z zdravnikom in ne pogovarjata se o bolezni. Poskušata potlačiti vsa žalostna občutja in, kot piše na platnicah knjige, praznovati življenje. Ko se Vnukinji ob poslavljanju pričnejo nabirati solze, jo Stara Pujsa okara in Vnukinja ji mora obljubiti, da ne bo jokala. Sledeč prikazu razvoja Pujsine bolezni in njenega izteka v smrt lahko odrasel bralec pride do zaključka, da je prikaz bodisi zelo nerealističen ali pa, da Vnukinja in Stara Pujsa vesta, da Stara Pujsa boleha za kronično boleznijo, a poskušata slediti dnevni rutini in misli na bolezen odriniti stran. Mladi bralci po prebiranju knjige gotovo ne bodo vedeli več o samem procesu staranja in umiranja, a to pravzaprav najverjetneje niti ni bil avtoričin namen. Po drugi strani pa jim bo knjiga odprla svet potlačenih občutij in izogibanja pogovoru o bolezni in smrti ter tako, pa čeprav gre za knjigo, ki izjemoma tematizira proces umiranja in smrti, doprinesla k detabuiranju smrti.

V slikanici *Angelo* spremljamo starega restavratorja, ki v cerkvi, ki jo obnavlja, najde bolnega goloba – najprej ga želi le prenesti na varno, a kmalu ves svoj prosti čas namenja skrbi za goloba. Po ozdravitvi se golob vrne k drugim golobom, a z vrhov streh opazuje Angela. Po nekaj mesecih opazi, da Angelo napreduje vedno počasneje, zato se vrne k njemu in ga spodbuja. Angelo v družbi golobov dokonča svoje delo v cerkvi, skrbi pa ga, kaj bo z golobom, ko njega ne bo več. Vrne se v cerkev in v vrhu cerkvenega zvonika oblikuje gnezdo iz vejic in mavca. Naslednjega dne ga najdejo v njegovi postelji obkroženega s paličicami in perjem, golob pa se s svojo novo družino naseli v dom iz mavca.

Tudi tokrat spremljamo glavnega junaka skozi njegovo dnevno rutino pred boleznijo ter nato skozi proces umiranja vse do smrti, a prikaz stanja glavnega lika, ki postaja vedno počasnejši, potrebuje več počitka, je manj odporen na vremenska pojave itn., se zdi mnogo bolj realističen. Upoštevajoč odnos med Angelom in golobom, je razumljivo, zakaj glavna lika ne omenjata Angelove bolezni: Angelo je tisti, ki govori in pred golobom podoživlja trenutke svojega preteklega življenja, jih vrednoti in pri tem trenutno restavriranje razume kot vrhunec svojega življenja, kar bi lahko povezali s pojavom reminiscence – nekakšne samoocene lastnega življenja, ki naj bi se pogosto pojavljala v zadnjih stadijih življenja (Coleman 2005; Bornat 2005); golob pa skrbi za Angelovo počutje (ga hladi s krili in z vodo, ki jo prinaša iz bližnjega vodnjaka ...) in ga zabava. Čeprav elementi biološkega staranja, od postopnega usihanja funkcij do reminiscence, v slikanici niso neposredno prikazani, pa predstavljajo integralen del izrisa ostarelega glavnega junaka, ki je tako kompleksen in realen.

Proces staranja in umiranja sta prikazana tudi v slikanici *Little Bear's Granddad*, ki pa je osredotočena predvsem na odnos med medvedkom in dedkom pred boleznijo in po dedkovi smrti. Mali medvedek obožuje petke, ko obiše dedka. Ponavadi skupaj sedita na ploščadi vrh drevesa, opazujeta okolico, dedek pa mu pripoveduje zgodbe. A nekega dne dedek zboli in ne more več na ploščad, zgodbice mu pripoveduje iz naslanjača. Naslednji petek medvedek obiše dedka v bolnišnici, dedek je pretrujen, da bi medvedku povedal zgodbico, zato jo mali medvedek pove dedku. Med pripovedovanjem dedek umre. Mama medvedka in mali medvedek se vrneta na ploščad vrh drevesa, jočeta in se tolažita, mali medvedek pa si zaželi, da bi bil tudi on tako dober dedek svojim vnukom.

Čeprav zelo skop, je v slikanici sam prikaz umiranja prisoten in dovolj realističen, dedek se počuti vedno slabše, najprej še vztraja doma, nato ga premestijo v bolnišnico. Zgodba mlademu bralcu, kot večina tovrstnih slikanic, pove več o

soočanju s smrtjo kot pa o samem procesu umiranja, a tega vsaj ne izključuje povsem iz prikaza dogajanja.

Nekatere izmed slikanic pa staranje tematizirajo na bolj abstraktni ravni, izpostavljajoč vprašanja o teku času, smrti in nesmrtnosti. Pri tem so elementi biološkega staranja vpeti v pretežno filozofski dialog, kar omogoča vpogled v družbeno razumevanje prepletanja teh dveh polj. Takšno tematizacijo staranja smo našli v slikanicah *My Grandmother's clock* (McCaughrean 2002) in *How to live forever* (Thompson 1998).

V slikanici *My Grandmother's clock* prvoosebni pripovedovalec/ka (sodeč po ilustracijah gre za deklico) podaja zgodbo o veliki stoječi dedkovi uri v hiši njene babice. Ura stoji, v njeni notranjosti pa so le dežnik, palica in slika kralja Zoga. Babica ji pove, da ima dovolj drugih ur in te ne potrebuje: sekunde meri z utripi srca, minute z besedami, ure s potekom dnevne rutine (dedek na primer potrebuje eno uro, da prebere časopis), dele dneva s sencami, mesece z luninimi menami, letne čase s cvetjem in vremenom, leta s sivimi lasmi in gubami, življenjsko dobo s tem, kar ima in česar se spominja, stoletja s kometi in mrki, medtem ko nam zvezde povedo, da je čas prevelik, da bi ga spravili v katerokoli uro. »A še vedno potrebuješ dedkovo uro«, zaključí pripovedovalka, »le kam bi drugače pospravila dežnik, palico in sliko kralja Zoga.«

Slikanica podaja zgodbo o času, o njegovi vpetosti v našo dnevno rutino, v naravo, naše življenje in življenje vesolja. Starim staršem prav njihova pozicija v družbi omogoča posedovanje take modrosti: s svojim izstopom iz sveta produkcije lahko zanemarijo utečeno merjenje časa, hkrati pa jim številne življenjske izkušnje omogočajo vpogled v pravo naravo časa ali, kot pravi babica, »življenje lahko meriš na različne načine [...]. A če imaš tako srečo kot midva in imaš vnuke, veš, da je Čas naredil celoten krog.« V slikanici najdemo tudi pojav pospeševanja časa s starostjo, ki je v znanosti dobro poznan (Hammond 2012), povezan pa naj bi bil z več dejstvi: v starosti doživimo vedno manj izjemnih trenutkov (prvi šolski dan, prvi poljub...), zato tek časa postaja bolj gladek, s tem pa dobimo občutek, da se pospeši; hkrati posamezne trenutke primerjamo z vedno večjo količino že pretečenega časa, s tem pa se nam zdijo relativno kratki; samemu času pa namenimo tudi manj pozornosti, z uro smo manj obremenjeni, zato imamo občutek, da teče hitreje (Lewis 2013). Gre za procese, ki so bistveno povezani z dogajanjem v naših možganih in so tako opisljivi tudi na fiziološki ravni, nekatere izmed teh procesov pa povzema tudi slikanica: babica in dedek nista osredotočena na velike dogodke, ampak uživata v dnevni rutini, na merjenje časa z urami pa se sploh ne ozirata, hkrati pa svoj osebni čas merita na podlagi preteklih izkušenj, sivih las, gub in spominov.

Zgodba slikanice *How to live forever* je umeščena v skrivni svet ogromne knjižnice, ki vsebuje vse knjige, ki so bile kdaj napisane. Vsak večer knjige oživijo in ljudje iz knjig pričnejo svoje skrivno življenje. Med njimi je tudi deček Peter, ki najde kataložni zapis o izgubljeni knjigi *How to live forever*. Peter se odloči, da bo knjigo našel in zaustavil staranje svojih najbližjih. A kamorkoli se Peter odpravi, povsod se ljudje starajo in ne vedo za knjigo. Nekoč pa Peter na oddaljeni polici najde skupino starcev, ki vedo za knjigo. Peljejo ga k antičnemu otroku, ta pa mu predstavi svojo zgodbo: knjigo je prebral, ko je bil še nekoliko mlajši kot Peter, sedaj pa je zmrznjen v času. Njegovi prijatelji so se poročili in imeli otroke, on pa je lahko le sedel in gledal. Vse, kar ima, je neskončen jutri. Je edini, ki je knjigo

prebral in ni znorel, zato se je odločil, da jo skrije, saj je tudi knjiga nesmrtna. Peter se sprehodi po vrtu in opazuje zlate ribice v ribniku: tudi one se starajo, v njihovi senci pa plavajo njihovi otroci. Odloči se, da knjige ne bo prebral, antični otrok pa pohvali njegovo modrost in ga pospremi nazaj v svet.

Knjiga s filozofskega vidika tematizira staranje kot proces spreminjanja in razvoja. Naše spreminjanje s časom in smrt kot končna točka tega spreminjanja sta fiziološki dejstvi, s katerima bi bilo z biološkega vidika mogoče manipulirati, saj v biologiji smrt ni prepoznana niti kot neizogibna niti kot nujna (Kirkwood 1999), s filozofskega vidika pa bi taka manipulacija pomenila tudi manipulacijo z našim človeškim bistvom – takšen razmislek na primer predstavlja srž filozofije Martina Heideggra (2005). *How to live forever* ni le knjiga o staranju, temveč tudi knjiga o vedenju/znanosti o staranju in njegovi/njeni odgovorni aplikaciji. Z razvojem znanosti o staranju, boljšimi življenjskimi pogoji in zdravstveno oskrbo se bistveno povečuje število ljudi, ki dočakajo visoko starost. Hkrati pa se s temi spremembami pojavljajo tudi kompleksni družbeni in filozofski izzivi: družba se mora (pre-)oblikovati na način, da podaljševanje življenjske dobe tako za posameznike kot za družbo ne bo predstavljalo bremena temveč korist. Znanost prinaša znanje, družba pa mora, tako kot Peter v zgodbi, premisliti, kakšen bo učinek aplikacije tega znanja. V knjigi problematiko »neodgovorne« aplikacije še dodatno poudarjajo zelo nazorne, estetske in kompleksne avtorjeve ilustracije; hladnost in mrtvost sveta večnega jutri pa z lahkoto prenesemo na svet družbe, ki starostnike dojema kot nepotrebno breme, ki zaustavlja družbeni razvoj, ali kjer daljše (ali neskončno) življenje predstavlja breme bodisi na osebni ali družbeni ravni.

3 Analiza prikaza biološkega staranja v slikanicah, izdanih po letu 1990 v Sloveniji

Kot glavni vir za pridobivanje gradiva za analizo prikaza biološkega staranja v slikanicah, izdanih po letu 1990, smo uporabili arhiv Mestne knjižnice Ljubljana, Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo, ki od leta 1956 prejme po en izvod vsake v Sloveniji izdane knjige za otroke in mladino. Za iskanje po arhivu je mogoče uporabiti elektronski iskalnik, iskalni niz smo tako omejili z opredelitvijo skupine (leposlovje) in žanra (slikanica) ter s ključnimi besedami (starci, bolezen, smrt, starost, babica, dedek), v izbor pa smo naknadno vključili tudi dela, ki niso bila opisana z nobeno izmed izbranih ključnih besed, a so se ukvarjala z omenjenimi tematikami ter smo jih našli med pregledovanjem arhiva.

Skupno smo dobili seznam 73 knjig, povezanih s temo staranja. Glede na velikost britanskega in slovenskega trga je izbor slovenskih slikanic v primerjavi s 104-imi slikanicami na temo staranja, izdanimi v Veliki Britaniji, zelo obsežen. A tega najverjetneje ne gre pripisati večji ozaveščenosti o tematiki staranja in pogostejšemu izdajanju knjig s to tematiko. Kot je strokovni javnosti znano (Glej Priročnike za branje kakovostnih mladinskih knjig), je vsakoletno število izdanih naslovov otroških knjig, med njimi tudi slikanic, v Sloveniji v zadnjih letih izjemno visoko (na leto izide okoli 300 slikanic), medtem ko v Veliki Britaniji otroške knjige izhajajo v mnogo višjih nakladah, a, glede na velikost trga, izide relativno manj naslovov (točnega podatka zaradi razpršenosti trga in ponudnikov ni).

Med slikanicami, vključenimi v analizo, je 38 % (28 slikanic) slikanic izvirno slovenskih, 62 % (45 slikanic) pa prevedenih. Iz kvote 41 prevedenih del 39 % avtorjev prihaja iz Velike Britanije, 20 % iz nordijskih držav, 18 % iz Avstrije ali Nemčije, 7 % iz Nizozemske, 7 % iz romanskih držav, 4,5 % iz slovanskih, 4,5 % avtorjev pa iz držav izven Evrope (Združene države Amerike in Avstralija). Kot vidimo, je delež avtorjev iz Velike Britanije največji, a se le polovica naslovov s seznama britanskih knjig ponovi. Razlogov je več: ponekod gre na seznamu slovenskih knjig za prevode starejših britanskih del, v Sloveniji redko prevajamo avtorje iz drugih angleško govorečih držav, nekatere knjige so bile izdane v drugačni obliki (na primer kot kartonke v Veliki Britaniji, kot slikanice v Sloveniji), ponekod pa se zgodi tudi to, da v Veliki Britaniji izdana uspešnica ni bila poslana v arhiv Booktrusta (arhiv Pionirske je v tem oziru bolj ali manj popoln) ali pa tam ni bila dosegljiva (ker elektronskega iskalnika ni, je bila lahko katera izmed knjig izposojena ali založena).

Tako je izmed slikanic, ki na tak ali drugačen način tematizirajo biološko staranje, s seznama britanskih knjig v slovenščino prevedena le *Little Bear's Grandad* (Gray 2001), v prevodu *Medvedkov dedek* (Gray 1999), kjer spremljamo odnos med dedkom in medvedkom pred boleznijo in medvedkovo sprejemanje dedkove smrti, knjiga pa na kratko oriše tudi dedkovo bolezen in smrt.

Podoben koncept ima tudi slikanica *Mislili bomo nate, babica* (Schneider 2010), ki je prevedena iz nemščine. V slikanici spremljamo zgodbo o odnosu med deklico in dečkom ter njuno babico, ki se skupaj s svojo ptičko priseli k mladi družini. Ko pride jesen, babica postaja vedno bolj utrujena, veliko spi, otrokoma pa tudi vse večkrat pripoveduje zgodbe iz svoje preteklosti. Pozimi zbolí babičina ptička in babica otrokoma razloži, da ptička sedaj potrebuje njihovo bližino, zato jo otroka ves čas budno spremljata. Konec zime ptička umre, babica pa otrokoma razloži, da bo živela naprej v njihovih spominih. Spomladi se poslabša tudi babičino zdravje. Tudi ona si, tako kot ptička, želi predvsem družbe in otroka precej časa preživita ob njeni postelji. Ko babica umre, mama potolaži otroka, da bo, če se je bodo spominjali, babica živela v njihovih srcih.

Slikanica se osredotoča predvsem na soočanje otrok s smrtjo, z ohranjanjem spominov in »življenjem« po smrti. Hkrati pa ne izpušča stanja pred smrtjo, ki je prikazano skopo, a dokaj realistično. Babico spremljamo skozi letne čase in različne stadije, sprva babica pogosteje počiva in otrokoma vse več pripoveduje o preteklosti (pojav reminiscence (Coleman 2005; Bornat 2005)), nato pa obnemogla obleži v postelji. S prikazom vztrajanja otrok ob babičini postelji se knjiga, vsaj na psihološki ravni, sooča tudi z detabuizacijo smrti. Fiziološki aspekt staranja in umiranja pa je v slikanici bolj ali manj povsem izpuščen; tako kot Dedek medved, Stara Pujsa in Angelo tudi babica umre zaradi starosti in utrujenost je edini simptom pojemanja njene življenjske moči.

Izmed knjig s slovenskega seznama slikanic bolezen pri ostarelih obravnavata le dve slikanici, in sicer *Dedek ima gripo* (Antončič 1993) in *Recept za ljubezen* (Podgoršek 2012), obe besedili sta napisala slovenska avtorja. V slikanici *Dedek ima gripo* babica Adini mami po telefonu sporoči, da ima dedek gripo in da Ada ne more na obisk. Mama Adi razloži, da mora dedek ležati v postelji, veliko spati, piti čaj z medom, jesti tablete in sladke sirupe ter pomaranče in piti limonado. Babica mu meri temperaturo, dedek pa se kratkočasi z branjem. »Ko bo dedek teden dni tako priden, bo ozdravel«, in Ada bo spet smela k njemu na obisk.

Slikanica tako preseže tematizacijo bolezní ali poteka bolezní (kot na primer v slikanici *Harry and the Robots*, kjer je babiçino stanje specifiçno tudi zaradi njene starosti), ki bi bila bistveno odvisna od starosti glavnih junakov. Dedek je za prikaz zdravljenja gripe izbran kot tisti, ki je Adi pravzaprav najbolj podoben – ko zboli, zanj skrbi babica, ubogati jo mora in ostati v postelji, babica pa mu nosi sladke sirupe in limonado. In ker bo teden dni tako priden, se bo pozdravil. Poudarek ni na poteku bolezní, temveç zgolj na zdravljenju. Le preko prikazanih elementov zdravljenja lahko bralec sklepa o dedkovem zdravstvenem stanju: mora poçivati, babica pa mu meri temperaturo – torej je verjetno utrujen in ima vroçino. V knjigi o bolezní tako bolezen pravzaprav sploh ne nastopa.

V slikanici *Recept za ljubezen* pa spremljamo Katko, ki babico in dedka obisku-je v domu za ostarele. Raje bi ju imela doma, a mama ji razloži, da babica in dedek potrebujeta stalno nego. Katka ve, da ima mama prav. »Babica je imela bolezen s ÷udnim imenom, ki si ga Katka ni mogla zapomniti. Dedek pa je lahko hodil le s pomoçjo palice. Pa tudi zelo pozabljev je bil. In zaradi tega je moral večkrat v bolnišnico.« Ko Katka obiše dedka in babico, ji čas kar prehitro mine, berejo pravljice in se zabavajo. A Katka opazi, da veliko babic in dedkov nikoli nihçe ne obiše. Zato sestavi recept za ljubezen: vsaj dva objema na dan, vsaj dva poljuba na dan, vsaj dvakrat reci »rad te imam.« Zdaj skupaj s prijatelji iz vrtca vsak teden deli to zdravilo vsem babicam in dedkom iz doma za ostarele.

V knjigi babiçina in dedkova bolezen sicer ni postavljena v ospredje, je pa prikazana kot razlog za njuno bivanje v domu. Pri opisu njune bolezní avtorica navrže nekaj stereotipov in poskuša biti kar se le da nekonkretna (»babica je imela bolezen s ÷udnim imenom«), a hkrati zapade v precejšnje nesmisle. Kot bi bilo možno sklepati iz zapovrstja opisov dedkovega zdravstvenega stanja, je bil dedek, ki je bolj zdrav od babice, večkrat hospitaliziran zaradi pozabljivosti. Bralec bi tako lahko sklepal, da gre za že precej napredovano demenco, a dedek, ki ga sreçamo na naslednjih straneh, ne kaže prav nobenega znaka demence, medtem ko gre pri demenci za ireverzibilno okvaro spomina. Sorodno nekonkretne so ilustracije, na eni izmed slik tako lahko vidimo mizo z receptom in zdravili, na katerih je mogoçe prebrati rok uporabe, ne pa kakršnegakoli podatka o namenu ali rabi zdravila. Slikanici tako na več ravneh uspe, da je hkrati nekonkretna in netoçna.

V širši kontekst, v katerem je staranje pretresano tudi s širšega družbenega in filozofskega vidika, pa biološko staranje umešça slikanica *Pšenica najlepši cvet* (1995). Gre za slovensko ljudsko pravljico, v kateri spremljamo zgodbo mladeniça iz prastarih časov. Ko kralj zaukaže, da je potrebno pomoriti vse stare ljudi, ki ne morejo več delati, mladeniç svojega očeta, ki ga ima nadvse rad, skrije. Ko kralj išçe pravega ženina za svojo hçer in vsem okoliškim mladeniçem postavlja zvite uganke, da bi našel pravega, rešeni oçe s svojo modrostjo pomaga sinu, da razreši vse uganke. Potem ko mladeniç dobi kraljevo hçer za ženo, kralju izda svojo skrivnost. Ta spregleda svojo zmoto in prepozna vrednost starih ljudi in njihove modrosti ter zapove spoštljivost do starih ljudi.

Knjiga sooça telesno šibkost ostarelih ljudi z njihovo specifiçno modrostjo, ki jo prinašajo življenjske izkušnjé. Tematizira problematiko, ki smo jo sreçali ob obravnavi dela *How to live forever* (Thompson 1998) – aktualno problematiko družbe z vedno starejšo populacijo, družbe, ki jo je ob napredku znanosti o staranju potrebno reorganizirati tako, da podaljševanje življenja ne bo občuteno kot

(družbeno) breme, ampak korist. Kot vidimo, ne gre za problematiko, ki bi vzknila šele v zadnjih desetletjih, ampak za staro ljudsko modrost, katere tematizacija in aplikacija pa imata v sodobni družbi še toliko večji pomen.

4 Vpogled v družbeno razumevanje biološkega staranja

Za raziskavo smo analizirali 104 slikanice, izdane v Veliki Britaniji, in 73 slikanic, izdanih v Sloveniji. Analiza vseh del nam je razkrila nekatere skupne poteze predstavljanja starostnikov in starosti v slikanicah, ki sicer niso neposredno povezane z biološkim staranjem, a soustvarjajo kompleksen uvid v družbeno razumevanje starejših:

1. V slikanicah so ostareli navadno prikazani v glavnih ali zelo vidnih stranskih vlogah, na primer v knjigah o babicah in dedkih (Butterworth 2008a; 2008b; Masterl Štefančič 2008) ali o posebnih starostnikih iz otrokovega okolja (Pirota 1998). Zelo redko so prikazani kot neizstopajoči del (otrokovega) vsakdana, na primer kot integralni del otrokove družine ali okolice, kot nekdo, ki je del konteksta zgodbe in katerega neizstopajoča značilnost je tudi njegova višja starost. Med slovenskimi slikanicami predstavljajo izjemo prevodi švedskih slikanic, predvsem zgodbic o Loti (Lindgren 1999a, 1999b), pa tudi v zgodbah o Petterssonu in Findusu (Nordquist 2009, 2008, 2002) starost osrednjih človeških likov ni njihova determinirajoča značilnost (elementi biološkega staranja pa v naboru prevedenih švedskih slikanic niso tematizirani).
2. Predvsem v izboru britanskih slikanic otroke in starejše ljudi zelo pogosto povezuje posebna vez, na primer posebna skrivnost (Thompson 2001; Foreman 1994) ali skupna aktivnost (Shields 2005; Lindbergh 2007; James 2002). Pogosto je soroden tudi opis njihovega odnosa do sveta in umestitev v družbenem kontekstu. Obe skupini, tako otroci kot starostniki, nastopata kot nasprotje resnemu, realističnemu, delovnemu, prezaposlenemu svetu staršev. Med slovenskimi slikanicami je takšna vez redkejša, najdemo jo predvsem v prevodih slikanic britanskih avtorjev (Whybrow 2008; Foreman 1997, Blake 1998). V izvorno slovenskih slikanicah so babice in dedki navadno prikazani kot »nadmestni starši«, ki pazijo otroke, med aktivnosti, ki specifično določajo odnos med starostniki in otroci, pa spadata sladkanje in prebiranje pravljic.
3. Starostnike v otroških knjigah pogosto določa in umešča njihova posebna modrost, drugačen, primarnejši pogled na svet (McCaugherean 2002, *Pšenica najlepši svet* 1995, Peršolja 2011). Ostareli pogosti posedujejo zakladnico znanja s področja narave in okolja (Pirota 1998, Castelucci 2010; Kravica Katka 2008) ter s področja zgodovine ali starih običajev.

Primerjava med britanskimi in slovenskimi slikanicami pokaže nekatere razlike v družbenem odnosu do starostnikov. Odnos med otroki in starejšimi je v britanskih slikanicah bolj sproščen, manj vezan na vlogo babic in dedkov kot »drugih staršev«; v britanskih slikanicah so ti nasprotno pogosteje prikazani kot »drugi otroci«. Prikaz babic in dedkov v slovenskih slikanicah pogosto rahljajo drugačni koncepti, ki jih prinašajo prevodi: na primer model ostarelih, ki jih starost, kot ena izmed lastnosti, ne postavlja v specifično izstopajoč položaj v švedskih slikanicah. Zdi se, da izbiranje prevajanih del urednikom v slovenskem literarnem prostoru

omogoča aktivno vlogo pri sooblikovanju knjižne ponudbe, saj je njihova vloga pri izboru izdanih izvirnih slikanic glede na izjemno prisotnost samozaložnikov in malih avtorskih založb v Sloveniji, ki jih na primer v Veliki Britaniji praktično ni, bistveno okrnjena.

Analiza prikaza elementov biološkega staranja je pokazala, da so stari ljudje tako v britanskih kot slovenskih slikanicah, predvsem na ilustracijah, najpogosteje prikazani z nekaterimi za starostnike stereotipnimi značilnostmi, kot so sivi lasje, gube ali palica, ki jim pomaga pri hoji, vendar avtorji le redko tematizirajo njihovo počutje ali simptome staranja. Kljub stereotipu, da so stari ljudje pogosto šibki in bolni, v slikanicah skorajda nikoli ne zbolijo ali pa je njihovo stanje prikazano zelo abstraktno kot slabo počutje ali utrujenost.

Izmed treh slikanic iz nabora britanskih slikanic, ki so tematizirale bolezen pri starostnikih, sta dve slikanici izpostavili demenco kot specifično starostno bolezen, kar potrjuje dejstvo, da je starost v slikanicah ponavadi prikazana kot specifično starostno obdobje s specifičnimi lastnostmi. Prisotnost tematizacije demence v britanskih slikanicah bi lahko povezali tudi z močno prisotnostjo dialoga o biološkem staranju in starostnih boleznih v britanski javnosti. V slovenskem okolju, kjer se takšen dialog med znanostjo in javnostjo šele pričinja, tovrstnih slikanic namreč ni, dejstvo, da knjige s tovrstno tematiko ne najdemo niti med sicer številnimi prevodi pa kaže, da ne manjka zgolj slovenskih avtorjev, ki bi pisali o tovrstni problematiki, temveč tudi širšega družbenega interesa za prikaz tovrstnih tem v slikanicah. Bolezen pri starostnikih sta v naboru slovenskih slikanic obravnavali le dve slikanici, pri čemer je zanimiv izstopajoči koncept slikanice *Dedek ima gripo*, saj dedek ni predstavljen kot nekdo, katerega bolehanje za gripo bi bilo povezano z njegovo starostjo, temveč je kot glavni lik izbran zaradi svoje »otročnosti« – z dedkom, ki mora pridno prenašati zdravljenje, se otrok lahko poistoveti, slikanica pa se pri tem nasloni na posebno vez med otroki in starostniki, ki v slovenskih slikanicah (za razliko od britanskih) sicer ni pogosta.

Tudi proces umiranja je v slikanicah le redko tematiziran. Slikanice, ki tematizirajo smrt, se pri tem skorajda izključno osredotočajo na čas po smrti, na soočanje z izgubo, spomine, ki ostajajo itn. (Leavy 1996; Durant 2004, Verley 2001), sam dogodek smrti pa je navadno prikazan metaforično, na primer kot večni ples z zvezdami (Puttock 2006). Tudi slikanice, ki v prikaz umiranja vključujejo nekatere elemente biološkega staranja, so pri tem izrazito nekonkretne. V prav vseh slikanicah starostniki umrejo zaradi starosti, vendar je kakršnakoli omemba konkretnjših simptomov povsem izpuščena.

Čeprav je poznavanje bioloških mehanizmov ključno za razumevanje staranja in starostnih bolezni, problematiko staranja pa se, tako v slovenski kot britanski družbi, vse bolj poudarja, so elementi biološkega staranja v slikanicah le redko predstavljeni – v prikaz starostnikov in starosti so elementi biološkega staranja vključeni pri manj kot 10% analiziranih knjig. Pri tem v kvantiteti ni večje razlike med britanskimi in slovenskimi slikanicami, so pa prikazi bioloških elementov staranja v britanskih slikanicah konkretnjši.

Predpostavljamo, da za izraziti manko prisotnosti elementov biološkega staranja v slikanicah, ki se sicer ukvarjajo s starostniki in starostjo, obstaja več med seboj povezanih razlogov:

1. V splošnem so znanstveni aspekti v medijih, še posebej pa v medijih za otroke, le redko predstavljeni. Znanost je redko vključena v kompleksen dialog z

družbo, posledično pa ni vpeta v širši razmislek bistvenih družbenih vprašanj – na primer v problematiko staranja.

2. V družbi vlada strah pred smrtjo, predvsem pred neposrednim soočenjem z realnostjo smrti z vidika fiziologije – usihanja funkcij in propada telesa. Smrt, ki je včasih predstavljala integralni del ljudskih pravljič, danes predstavlja tabu temo. Kot piše eden vodilnih britanskih znanstvenikov na področju znanosti o staranju: »Spolna vzgoja je napredovala v velikih poskokih. Vzgoja o smrti pa močno zaostaja. Pa jo potrebujemo. Smrti se vedno bolj bojimo, ker jo, realno smrt, ne hollywoodsko domišljjsko smrt, vedno redkeje vidimo.« (Kirkwood 1999)
3. Družba pogosto podcenjuje otroke in njihovo zmožnost sprejemanja realnosti. Predvsem, kadar se odrasli sami bojimo določenih aspektov ali pojavov, kot sta na primer znanost ali smrt, poskušamo pred njimi bolj ali manj zavestno, zavarovati otroke. A recepcija knjig, ki se takšnih tematik ne izogibajo, kaže, da je takšen strah najpogosteje neupravičen: otroci navadno razumejo več in bolje kot od njih pričakujemo. Dela, ki otroke soočajo s kompleksnostjo realnosti, so pri njih najpogosteje še posebej priljubljena – ozrimo se le na popularne klasike, kakršni so Roald Dahl, Philip Pullman ali Astrid Lindgren, ali pa na bralske odzive s popularnih bralskih portalov (www.amazon.co.uk, www.goodreads.com) na tiste slikanice iz našega izbora, ki so v svojo pripoved smiselno vključile tudi prikaz biološkega staranja.

Strah pred (pre)kompleksnim znanstvenim opisom realnosti in strah pred smrtjo sta v povezavi s podcenjevanjem otrok in željo po njihovi zaščiti bistveno vplivala tudi na mestoma problematično vključevanje elementov biološkega staranja v slikanice. V delih *Old Pig*, *Mile High Apple Pie* in *Recept za ljubezen* je tako znanstvena točnost izgubljena prav zato, ker so avtorice želele bodisi omehčati bodisi poenostaviti realnost. A kot kaže izjemno uspešna povezava elementov biološkega staranja s poetičnim in emocionalnim prikazom kompleksnega odnosa med babico in vnukom v delu *My little Grandmother Often Forgets*, je zgodba o staranju in starostni bolezni lahko hkrati znanstveno točna in poučna, a še vedno umetniško kvalitetna, za ciljno publiko ustrezna in ne tendenčna.

Biološko staranje predstavlja pomemben del kompleksnega procesa staranja, prav tako kot bolezen in smrt predstavljata pomemben del našega življenja. Družbeni strah pred znanostjo in smrtjo realnosti ne poenostavi ali olepša, temveč zgolj onemogoča kompleksno razumevanje življenja in njegovo aktivno snovanje. Problematični družbeni pogled na starost in staranje, ki so nam ga razprle slikanice, pa bi lahko, upoštevajoč specifično naravo literature za otroke, preko slikanic tudi spremenili.

Zahvala

Zahvaljujem se strokovnjakom z Nacionalnega centra za otroške knjige Seven Stories v Newcastlu, s Šole za angleško literaturo, jezik in lingvistiko Univerze v Newcastlu, Inštituta za staranje Univerze v Newcastlu in Pionirske – Centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo Mestne knjižnice Ljubljana za njihovo pomoč pri iskanju knjig, strokovne predloge in diskusije.

Seznam literature

- Amazon UK: <http://www.amazon.co.uk/>. Obisk strani 24. 4. 2014.
- American Psychiatric Association, 1994: *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 4th edition*. Washington DC: American Psychiatric Association.
- Edward F. Ansello, 1997: Age and ageism in children's first literature. *Educational Gerontology* 2/3, 255–274.
- Quentin Blake, 1998: *Zelena ladja*. Tržič: Učila International.
- Joanna Bornat, 2005: »Listening to the past: Reminiscence and oral history.« V: Malcolm I. Johnson (ur.): *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nick Butterworth, 2008a: *My Grandpa is Amazing*. London: Walker Books.
- Nick Butterworth, 2008b: *My Grandma is Wonderful*. London: Walker Books.
- Cecil Castelucci, 2010: *Grandma's Gloves*. London: Candlewick.
- Chichester Clark, Emma. *Up in Heaven*. London: Doubleday Books for Young Readers, 2004. Print.
- Peter G. Coleman, 2005: Reminiscence: Developmental, social and clinical perspectives. V: Malcolm I. Johnson (ur.): *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Council on Interracial Books for Children, 1976. *Human (and anti-human) values in children's books*. New York: CIBC.
- Alan Durant, 2004: *Always and Forever*. London: Picture Corgi.
- Michael Foreman, 1994: *Grandfather's Pencil and the Room of Stories*. London: Harcourt Children's Books.
- Michael Foreman, 1997: *Angelca in skrinja časa*. Tržič: Učila International.
- Goodreads: www.goodreads.com. Obisk strani 24. 4. 2014.
- Nigel Gray, 2001: *Little Bear's Grandad*. London: Little Tiger Press.
- Nigel Gray, 1999: *Medvedkov dedek*. Tržič: Učila International.
- Claudia Hammond, 2012: Does life speed up as you get older? V: *BBC Future*, 10. 7. 2012.
- Martin Heidegger, 2005: *Bit in čas*. Ljubljana: Slovenska matica.
- John R. Hodges et. al, 2000: The role of conceptual knowledge in object use Evidence from semantic dementia. V: *Brain* 123/9, 1913–1925.
- John R. Hodges et. al, 1992: Semantic Dementia. V: *Brain* 115/6, 1783–1806.
- Simon James, 2002: *The Birdwatchers*. London: The Candlewick Press.
- Malcolm I. Johnson (ur.), 2005: *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Katja Kemperle, et. al., 2012: *Algoritem arene: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2012: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2011*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
- Katja Kemperle, et. al. 2011: *Geneze – poti v bistroumne nesmisle: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2011: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2010*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
- Tom Kirkwood, 1999: *Time of our lives*. Oxford: Oxford University Press.
- Janko Kos, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.
- Kravica Katka, 2008: *Katka in babica*. Ljubljana: Tehniška založba.
- Laura Langston, 2005: *Mile-High Apple Pie*. London.

Darja Lavrenčič Vrabec in Ida Mlakar, 2013: *Ekvilibratika branja: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2013: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2012*. Ljubljana: Mestna knjižnica.

Darja Lavrenčič Vrabec et al., 2010: *Ozvezdje knjiga: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2010: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2009*. Ljubljana: Mestna knjižnica.

Darja Lavrenčič Vrabec et al., 2009: *Pogled na drugi stran: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2009: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2008*. Ljubljana: Mestna knjižnica.

Una Leavy, 1996: *Good-Bye Papa*. London: Orchard Books.

Jordan Gaines Lewis, 2013: Why does time fly as we get older. V: *Scientific American*, 18. 12. 2013.

Reeve Lindbergh, 2007: *My Little Grandmother Often Forgets*. Cambridge: Candlewick Press.

Astrid Lindgren, 1999a: *Lota zna skoraj vse*. Ljubljana: Karantanija.

Astrid Lindgren, 199b: *Lota in kolo*. Ljubljana: Karantanija.

David Macaulay, 2002: *Angelo*. London: Andersen Press.

Mojca Masterl Štefančič, 2008: *Zakaj rad obiščem babico in dedka*. Murska Sobota: Ajda, IBO Gomboc.

Geraldine McCaughrean, 2002: *My Grandmother's Clock*. London: Harper Collins Publishers.

Sven Nordquist, 2009: *Palačinkova torta*. Radovljica: Didakta.

Sven Nordquist, 2008: *Ko je bil Findus še majhen mucek*. Radovljica: Didakta.

Sven Nordquist, 2002: *Vik in krik v zelenjavnem vrtu*. Radovljica: Didakta.

Felicity O'Dell, 2010: *Socialisation through children's literature: Soviet Example*. Cambridge: Cambridge University Press.

Patricija Peršolja, 2011: *Moja nona*. Maribor: Pivec.

Saviour Pirotta, 1998: *Turtle Bay*. London: Francis Lincoln Children's Books.

Pšenica najlepši cvet, 1995. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Platon, 2009: *Država*. V: Platon: *Zbrano delo*. Ljubljana: KUD Logos.

Simon Puttock, 2006: *A Ladder to the Stars*. London: Francis Lincoln Children's Books.

Paul Ricoeur, 2003: *Pripovedovani čas*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.

Steven R. Sabat, 2005: The self in dementia. V: Malcolm I. Johnson (ur.): *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*. Cambridge: Cambridge University Press.

Antonie Schneider, 2010: *Mislili bomo nate, babica*. Ljubljana: Založba KRES.

Gillian Shields, 2005: *Ben and Gran and the Whole, Wide, Wonderful World*. London: Macmillian Children's Books.

John Maynard Smith, 1962: *The Causes of Ageing*. London: Proceedings of the Royal Society.

Peter Svetina, 2011: *Pionirji na promenadi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Colin Thompson, 2001: *Falling Angels*. London: Hutchinson.

Colin Thompson, 1998: *How to live forever*. London: Red Fox.

Agata Tomažič, 2011: Kdo cenzurira knjige za osnovnošolce. *Pogledi* 19, 28. 9. 2011.

John Rowe Townsend, 2003: *Written for Children: An Outline of English-Language Children's Literature*. Lanham: The Scarecrow Press.

Nina Tuš Špilak, 2014: Queerovski pristop k vzgoji: Primer obravnave pravlјice In s Tango smo trije v slovenskih vrtcih. *Družboslovne razprave* 30/75, 65–84.

Susan Verley, 2001: *Jazbečeva darila v slovo*. Ljubljana: Educy.

Vodnik po demenci: <http://www.dementiaguide.com>. Obisk strani 23. 4. 2014.

Ian Whybrow, 2000: *Harry and the Robots*. London: Penguin Books.

Ian Whybrow, 2008: *Gregor in dinozavri čofotajo v bazenu*. Tržič: Učila International.

Wikipedija prosta enciklopedija: zapis o delu And Tango Makes Three: http://en.wikipedia.org/wiki/And_Tango_Makes_Three. Obisk strani 22. 9. 2014.

Margaret Wild, 1995: *Old Pig*. London: Penguin Books.

Bob Woods, 2005: Dementia. V: Malcolm I. Johnson (ur.): *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*. Cambridge: Cambridge University Press.

World Health Organisation, 1993: *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: diagnostic criteria for research*. Geneva: WHO.

PRESENTATION OF BIOLOGICAL AGEING IN CHILDREN'S LITERATURE. COMPARATIVE ANALYSIS OF PICTURE BOOKS PUBLISHED AFTER 1990 IN SLOVENIA AND GREAT BRITAIN

Summary

We analysed the presentation of biological ageing in picture-books published in Slovenia and the UK since 1990 to indicate how society understands ageing, how we want our children to perceive ageing, and how scientific aspects are integrated into the broader picture of complex phenomena, such as ageing. A search of UK's and Slovenian biggest archives of children's books resulted in 104 British and 73 Slovenian picture-books dealing with either older people, ageing or age related diseases. We found that less than 10% of all picture books from our selection included elements of biological ageing. This percentage was similar in Slovenian and British books; however, there were more high quality presentations of biological ageing in the British sample of books. In children's books older people are rarely presented as ill: two British picture-books featured older people that suffered from dementia and one discussed respiratory diseases, while in the Slovenian set one book featured a granddad with a flu and another grandparents with confusing unnameable diseases. Death is discussed mostly at the metaphorical level and only four picture-books in total touched upon the process of dying, however, all the main characters died of old age, and no definite symptoms were presented. We also found three books in which elements of biological ageing were integrated into a broader, philosophical discussion of old age, indicating the complexity of the phenomena of ageing. The consideration of the analysed books brought us to the conclusion that society is afraid of death as well as of the complexity science: we try to protect children from them and they are consequently omitted from children's literature. However, some rare exceptions, which are closely analysed in the article, show that ageing can be communicated to children in all its complexity. Lindberg's *My Little Grandmother Often Forgets* or Macaulay's *Angelo* show that the inclusion of correct scientific elements in the story plot adds to the emotional impact and vibrancy of communication with children, while picture-books like Thompson's *How to live forever* or Slovenian folk tale *Pšenicanjlepšicvet* demonstrate the complexity of the problem of ageing connecting philosophical, social, personal and scientific point of view.

OKO BESEDE 2014

19. Srečanje slovenskih mladinskih pisateljev Oko besede je potekalo od 9. do 11. oktobra 2014. Na tem osrednjem strokovnem in družabnem srečanju ustvarjalcev slovenske mladinske književnosti, ki se tradicionalno odvija v Murski Soboti, smo se spet zbrali pisatelji, premišljevalci, razlagalci promotorji, izdajalci in posredovalci mladinske književnosti.

Srečanje na pobudo Založbe Franc-Franc (poosebljata jo Feri Lainšček in Franci Just) in v v njeni organizaciji obstaja že od leta 1995, leto kasneje se mu je kot sooblikovalka strokovnih vsebin pridružila revija *Otrok in knjiga*, leta 1997 pa se

Vinko Möderndorfer

je kot pokrovitelj nad novoustanovljeno večernico, nagrado za najboljše izvirno slovensko mladinsko literarno delo preteklega leta, pridružilo še Časopisno-založniško podjetje Večer iz Maribora. Podelitev večernice je tako postala stalnica in osrednji dogodek vsakoletnih srečanj. Druge stalne vsebine Očesa besede so še obiski pisateljev na pomurskih osnovnih in srednjih šolah, simpozij, ki ga pripravlja revija *Otrok in knjiga*, razstava za večernico nominiranih del, ki jo v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota pripravlja Vesna Radovanovič, ter literarno-kulturna popotovanja, ki nudijo priložnosti za spoznavanje znamenitosti Pomurja.

Vsako Srečanje pa prinese tudi kakšno novo vsebino, umeščeno v spremljevalni program. Letošnje je ponudilo **simpozij o kakovostni slikanici**, ki ga je za mentorje bralne značke pripravilo Društvo bralna značka Slovenije – ZPMS. Istega dne (v četrtek, 9. oktobra) je bila še predstavitev kulturnovarstvenega, književno-pedagoškega in literarnopromocijskega projekta Slovenska pisatelja pot, katerega pobudnik in nosilec je Društvo slovenskih pisateljev oz. njegova Komisija za kulturno dediščino. Igor Likar je udeležencem srečanja predstavil »**Literarni triatlon SPP**«, eno od akcij tega projekta. Poznopopoludanski in večerni program prvega dne Srečanja je ponudil še voden ogled po **knjižni razstavi Usta, polna česna**, ki jo je zasnoval pesnik in knjižničar Borut Gombač iz Univerzitetne knjižnice Maribor, od koder je v Mursko Soboto pripotovala tudi razstava. S pomočjo razstavljenih pesniških zbirk oziroma izpisanih verzov osemnajstih pesnic in pesnikov, pa tudi verzov iz zakladnice ljudskega slovstva, je na svojstven način izpostavila izrazne in vsebinske tabuje v slovenski poeziji za mlade. Udeleženci so si lahko ogledali tudi **igrani film Inšpektor**, ki je nastal v sklopu gledališko-filmskega krožka Dvojezične srednje šole v Lendavi. Po filmu je bil še pogovor z mentorjem Štefanom Kardošem in dijaki, ki so sodelovali pri filmu. Petek je bil namenjen dopoldanskim nastopom po šolah in popoldanskemu **simpoziju o tabujih**. Sobotna ekskurzija pa je udeležencem približala konfesionalno in kulturno raznolikost Murske Sobote.

Podelitev večernice je bila po dolgem času spet v restavraciji Hotela Zvezda; tudi tokrat jo je iskriivo povezovala Norma Bale. Večernico je prejel **Vinko Möderndorfer** za mladinski roman *Kot v filmu*.

Utemeljitev žirije za nagrado in ponatise *Večerovih* intervjujev s finalisti za večernico (Tadej Golob, Neli Kodrič Filipič, Vinko Möderndorfer, Anja Štefan in Janja Vidmar) so bili objavljeni v reviji *Otrok in knjiga* številka 90.

D. T. K.

Simpozij

TABUJI V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

V zgodovini pojavljanja in uveljavljanja tabu tem v evropski in ameriški mladinski književnosti veljajo za veliko prelomnico šestdeseta leta 20. stoletja, ko so pisatelji v duhu časa postopoma začeli opuščati dolgoletno tradicijo samocenzure. Po mnenju nekaterih raziskovalcev so nato v zadnjih dveh desetletjih na področju mladinske literarne produkcije postopoma padli skorajda vsi tabuji.

Čeprav današnja generacija otrok in najstnikov s surfanjem po svetovnem spletu in tv kanalih lahko odkriva tako rekoč vse skrivnosti in krutosti življenja, mnogi starši in učitelji, pa tudi strokovnjaki s področja mladinske književnosti še danes odločno zagovarjajo stališče, da bi moralo biti otroštvo kot čas nedolžnosti ohranjeno vsaj v literaturi.

Na simpoziju o tabujih v mladinski književnosti, ki je potekal 10. oktobra 2014, smo iskali odgovore na naslednja vprašanja:

- Kakšna je razlika med moralno občutljivimi temami in tabuji
- Katera prevodna in izvirna dela ter kateri družbeni procesi so bistveno prispevali k detabuiranju določenih tabujev
- Kako se s sodobnimi tabuji spopadajo avtorji, starši, učitelji, knjižničarji
- Kakšnega bralca oz. kakšno branje zahteva leposlovje s tabujskimi temami
- Kakšne so danes strategije cenzoričnosti
- Kdaj govorimo o nevarnosti trendovstva, celo konceptualizma v mladinski literaturi s tabujsko tematiko
- Katere teme danes v svetu in pri nas še veljajo za tabu in zakaj

Simpozij je povezovala Darka Tancer-Kajnih, ki je ob pomoči sodelavcev revije *Otrok in knjiga* simpozij tudi zasnovala.

D. T. K.

SYMPOSIUM TABOOS IN CHILDREN'S LITERATURE

Summary

Within the annual meeting of Slovene children's writers OKO BESEDE special attention is traditionally dedicated to the festive granting of Večernica, the only award for the best authorial Slovene children's work of the past year, as well as to the symposium, prepared by the editors of the magazine *Otrok in knjiga*.

The topic of the 19th Oko besede were taboos in children's literature.

In the history of appearance and assertion of taboo topics in European and American children's literature 1960s are believed to be a great turning point, when writers in the spirit of time gradually began to give up the yearlong tradition of self-censorship. According to some researchers almost all taboos were gradually eliminated from the field of children's literary production in the last two decades.

Although surfing the Internet and TV channels makes it easy for the contemporary generation of children and teenagers to become familiar with virtually every secret and cruelty of life, many parents and teachers along with children's literature experts even today strongly advocate the opinion that childhood as time of innocence should be preserved at least in literature.

Participants, among them literary theoreticians and university professors, editors and children's literature authors were searching answers to the following questions:

- What is the difference between morally delicate topics and taboos
- Which translated and authorial works and which social processes have essentially contributed to the destruction of certain taboos
- How do authors, parents, teachers and librarians fight contemporary taboos
- What kind of reader or what kind of reading is demanded by fiction with taboo topics
- What are the contemporary strategies of censorship
- When to talk about the danger of trendiness, even conceptualism in children's literature with children's topics
- Which topics are still considered taboo topics in the world and in our country, and why

Igor Saksida

Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani, Univerza na Primorskem

TABUJI V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI, KRITIČNO BRANJE IN *CANKARJEVO TEKMOVANJE*

*Ne bom odpiral ust,
ne bom gledal stran,
ves dan bom strmel
vsem v oči,
ves dan bom molčal
kot čok.
Samo ne mislite,
da ne bodo spet rekli:
JOJ, KAKŠEN OTROK!
Verjetno bi moral
biti brez ust,
brez oči,
brez nog
in brez rok,
neviden kot duh
in neslišen
kot ultrazvok.
JOJ, KAKŠEN OTROK!
(S. Vegri: *Ne bom odpiral ust*)*

Uvod

Ugotovitev (ki je sicer nastala pred več kot desetletjem), da »za sodobno mladinsko leposlovje ni nobena tema preveč črna in preveč depresivna« (Lavrenčič Vrabec 2001: 45), bi naivnega bralca lahko napeljala na misel, da tabujev v mladinski književnosti (celo na Slovenskem) ni več. Še več, na seznam tematskih sklopov »detabuizirane mladinske književnosti« (prav tam) bi lahko razgledani bralec uvrstil veliko izvirnih slovenskih besedil; najti je mogoče celo primera za dve od najbolj trdoživih tabujskih tem, in sicer za religijo (J. Vidmar: *Prijatelj*, 2003) in politiko (T. Partljič: *Tjaša in Maša*, 1999). Navedena primera sta vsekakor vredna pozornosti, saj na ravni svoje slogovno-vsebinske sestave zastavljata več vprašanj, med drugim tudi, ali v obeh primerih sploh gre za tabujsko oz. problemsko književnost. Toda pomembnejše kot odgovor na to vprašanje je dejstvo, da tabuji brez dvoma tudi dandanes so – navsezadnje se pojmovnik, ki zajema tabuje, književne probleme, cenzuro ter književno in širšo vzgojo, vedno znova aktualizira, ko se v medijih pojavi »nenavadna« književna tematika – v šolskem letu 2011/12 zlasti v povezavi z izbiro besedil za *Tekmovanje v znanju iz slovenščine za Cankarjevo priznanje* (v nadaljevanju to motivacijsko obliko samostojnega poglobljenega branja v skladu s pogostejšo rabo imenujem kar *Cankarjevo tekmovanje*). Uvodna ugotovitev, primera besedil in množica raznovrstnih odzivov (predvsem v medijih) zastavljajo naslednja vprašanja:

- Kaj so tabuji v mladinski književnosti?

- Kakšno branje zahteva problemska mladinska književnost?
- Kakšni so bili odzivi javnosti in šol na problemsko mladinsko književnost (oz. na tabujske teme) v okviru *Cankarjevega tekmovanja*?

Vprašanja problemske oz. tabujske mladinske književnosti so zapletena, prav tako kompleksna je (bi morala biti) analiza medijskih odzivov nanjo: književni problemi in posledično tabuji se namreč vedno pojavljajo v kontekstu družbe, nje-nega pojmovanja vzgoje, javne šole, učiteljeve avtoritete in strokovne avtonomije, pa tudi ideologije in (morda celo) politike; v ta zelo obsežen sklop predpostavk ali celo predsodkov brez dvoma sodijo tudi medijski odzivi na problemske teme. Obseg tega prispevka je preskromen, da bi podrobno prikazal vse omenjeno, zato želi biti predvsem »študija primera« *Cankarjevo tekmovanje 2011/12*; morda pa se tudi iz posameznosti da videti splošne zakonitosti delovanja problemske književnosti, strategij njenega (samo)omejevanja ter ideoloških ozadij, brez katerih tudi v javni razpravi o književnosti ne gre:

Mislim, da je zelo velik problem politizacija tega. (...) (To je) nivo diskurza, ki je obupen. (...) Stroka (bi) morala reči: Oprostite, politika sem nima vstopa (Merc 2011).

Kaj so tabuji v mladinski književnosti?

Uvodno vprašanje je vprašanje poimenovanja: Lahko ob nekaterih besedilih govorimo o problemski ali o tabujski književnosti? Ali in na podlagi česa je mogoče oboje povezovati in razločevati? Je lahko delo tabujsko, ne da bi bilo problemsko, in problemsko, a hkrati ne tabujsko? Brez dvoma tudi danes velja, da poimenovanja niso enotna in tudi ne povsem jasna (prim. Višček 2014), saj je težko potegniti mejo med izrazi »novi realizem, problemski roman, sodobni problemski roman, 'udarni' roman, grešne otroške knjige, kontroverzne (sporne) knjige ...« (Lavrenčič Vrabec 2001: 45.) Na prvi pogled se meja v tem pojmovniku riše predvsem v razmejevanju »zgolj« literarnega od družbenega (če je to v resnici sploh mogoče povsem dosledno razločiti): problemski roman bi tako bil oznaka za posebno **vrsto romana**, ki ima prepoznavne in določujoče poteze predvsem na ravni teme, zgodbe in razvoja književnih oseb; v njegovem središču je torej posameznikova stiska, konflikt, pogosti so prikazi žrtve in posledično krivde, značilne teme so drugačnost, smrt, nasilje, bolezni, odvisnost ipd. (prim. Kos 2013: 5–10). Na drugi strani oznaka tabujsko izhaja iz razmerja med **književnostjo in družbo**; med vrednotami, ki jih bralec prepozna v besedilu, in tistimi, ki jih zagovarja v vsakodnevem življenju. Tabujsko je to, kar se zdi bralcem v kompleksnem in družbeno pogojenem sprejemanju (doživljanju, razumevanju in vrednotenju) književnih besedil za (mladega) bralca neprimerno ali celo nesprejemljivo, zato je podvrženo bolj ali manj neposredni (samo)cenzuri. Pojmovanje neprimernosti besedil praviloma izvira iz družbenega pojmovanja otroštva: če je za odrasle otroštvo naivno in nedolžno, potrebuje zaščito pred (po njihovo) neprimernimi temami, predvsem pred prikazi spolnosti, nasilja, smrti ipd. (prim. Nodelman 1996). Tovrstne cenzorske predpostavke se lahko oblikujejo tudi v nasprotju s tem, kar o vsebinskih prvinah književnosti mislijo mladi bralci: Judy Blume »si je s svojim odkritosrčnim pisanjem o najstniški spolnosti, s svojim poznavanjem in razumevanjem mladega človeka pridobila velike simpatije mladih bralcev, ne

pa tudi cenzorjev« (Lavrenčič Vrabec 2001: 44); nesporazum med odraslimi in njihovimi pričakovanji do podobe otroškosti ter stvarnim otroškim svetom je kot tema sicer opazen tudi v književnosti (npr. S. Vegri: *Ne bom odpiral ust, V: To niso pesmi za otroke ali kako se dela otroke*, 1983).

Zdi se, da je povezovanje **vsebine** (problemskih tem) in družbenega odziva (označevanje besedil s problemsko temo kot neprimernih, torej tabujskih) vendarle nekoliko prepovršno: odzivi na roman Andreja Predina *Na zeleno vejo* (2007), predvsem javna branja nekaterih »učinkovitih« odlomkov, so pokazali, da se cenzorski posegi osredotočajo predvsem na **jezik** – v stroki se je pojavila celo ocena, da vsebinsko (tudi zaradi humornih in ironičnih prvin) delo ne sodi »med izrazite problemske romane« (Kos 2013: 13), kvečjemu je »problemsko naravnano delo«, predvsem pa »zgovoren primer, kako napačno utegnejo razumeti nekoliko bolj radikalno, če ji smem tako reči, realistično literaturo (predvsem) slovenski starši in učitelji« (prav tam). Poleg zgodbeno-tematskih in jezikovnih problemov o tabujskosti tega ali onega besedila odloča še prevladujoče **razpoloženje** v besedilu: Predinov roman ni tako izrazito problemski kot romani, ki so »temačni, črni (depresivni)« (Lavrenčič Vrabec 2001: 44); izrazito so nasprotniki izbranih knjig za *Cankarjevo tekmovanje 2011/2012* poudarjali shrljivo vzdušje in boleče občutke ob branju zbirke kratkih avtobiografskih pripovedi Andreja Makuca *Oči* (2001). Kljub temu da se v njej tema nasilja in trpljenja izrazito prepleta z upodabljanjem trpljenja, krivde in sočutja ter da je pripovedovalec s svojo mestoma otroško (in zato tem bolj učinkovito) pripovedno perspektivo povsem jasen zagovornik nedolžne žrtve nasilja, so cenzorska branja javnost svarila pred grozljivimi podobami in razpoloženjem, povsem pa spregledala kompleksen, refleksiven in mestoma celo poetičen slog pripovedi, izrazito metaforiko in simboliko, povezano z otroškim pogledom na svet krutosti, ter premišljeno kompozicijo zbirke. Očrtani primeri kažejo na to, da v razpravi o primernosti literature ne gre zgolj za vprašanja književne teme, čeprav je ta vsekakor **pomembna ali celo osrednja** za oznako književnega besedila kot problemskega/tabujskega: na pomen teme kot bistvenega elementa kažejo tudi interpretacijske oz. recepcijske obravnave problemske/tabujske književnosti, ki praviloma vsebujejo tematske preglede (npr. Ferfolja 2000, Lavrenčič Vrabec 2001, Kos 2013, Tršan 2013, Višček 2014). Ob upoštevanju temeljnih sestavin književnega besedila (snovne, čustvene in miselne, prim. Kos 1996: 70–87) ter njegove slogovne podobe (odveč je poudarjati prepletenost književnih sestavin ter jezika/sloga) je torej mogoče ob konkretnem delu ugotavljati ali predpostavljati, kaj vse odloča o njegovem sprejemanju oz. bolj ali manj odločnem zavračanju. Bistveni dejavniki **problemskosti kot vsebinske in tabujskosti kot družbeno recepcijske** oznake za to vrsto mladinske književnosti so:

- **tema**: problemska tema ruši predpostavko o varnem otroštvu: prikazuje otrokove/mladostnikove stiske, bolečino odraščanja; problemske so tudi upodobitve izrazite drugačnosti, npr. invalidnosti ali istospolnosti, saj delujejo kot odstop od (najpogostejših, tradicionalnih) prikazov odraščanja in odnosov v mladinski književnosti – tovrstne problemske teme so torej za bralca svojevrstna »potujitev« pričakovane vsebine na podlagi horizonta pričakovanj, ki sooblikuje njegovo branje;
- **perspektiva**: problemske teme praviloma sodijo v perspektivo oporekanja, ki prevzema otroško uporniško držo do sveta – a čeprav je oporekanje lahko tudi humorno, so v tej skupini problemska predvsem dela (npr. o holokavstu, a tudi

- o smrti in trpljenju nasploh – A. Makuc: *Oči* z »naivn(o) perspektiv(o), v kateri je najbolj strašljivo to, da otroci sploh ne razumejo, kaj se dogaja z njimi in okoli njih« (Haramija 2010: 78);
- **zgodba**: problemsko besedilo mora vsebovati konflikt, »poškodbo«, katere žrtev je osrednja oseba ali kdo drug – (samo)poškodba je lahko usodna, npr. smrt, poskus samomora;
 - **književna oseba**: je v problemski literaturi praviloma »izobčenec« ali je vsaj opazno drugačna od okolice, kar jo postavlja pred zgodbene preizkušnje in poškodbe;
 - **jezik**: pogoste so kletvice, vulgarizmi in druge jezikovne poteze, ki zaznamujejo književne osebe in zgodbo, npr. prvine tujega jezika – ker tovrstne jezikovno-slogovne prvine v mladinski književnosti niso pogoste, na bralca delujejo kot provokacija – in če odrasli bralec meni, da jih bodo mladi posnemali, jih označi za tabujske;
 - **razpoloženje**, ki ga v bralcu vzbudi književno besedilo: to je povezano s čustvenimi prvinami književnega besedila, ki izhajajo iz opisov trpljenja, umiranja, spolnosti ipd. ter
 - **subjektivne predstave** o tem, kaj je otroštvo ter kakšna je vloga branja – ideološki koncept otroštva in branja tudi danes niha med dvema metaforično opredeljenima modeloma (Lavrenčič Vrabc 2001: 40–41): prvi je »model Motovilke« (naloga odraslega je, da pred tabujskimi temami otroka varuje – poznavanje stisk in temnih plasti odraščanja ter pogovori o vsem tem so torej škodljivi), drugi je »model Grdega račka«; ta »odstira tudi temne in problematične strani življenja« (prav tam: 41).

Navedene plasti literarnoestetskega doživetja (gre torej za prvine, ki soustvarjajo bralno doživetje otroka ali odraslega) ob vsebinsko nenavadnem (ne nujno problemskem) besedilu bržkone omogočajo tudi odgovor na vprašanje, kako to, da se roman B. Jurca *Ko zorijo jagode* (1974) danes ne zdi več problemski, roman I. Zormanca *V sedemnajstem* (1972) pa še vedno je tak: ozračje v prvem je bistveno bolj optimistično, celo humorno kot v drugem, jasno se razlikujeta tudi prikaza stisk mladostnikov in njihova pretresljivost v obeh delih. Podobna razlika se zarisuje tudi v sodobni mladinski pripovedi: brez dvoma je *Lažniva Suzi* (1997) D. Muck zaradi zaznavnega humorja ne glede na temo manj problemska kot *Debeluška* (1999) J. Vidmar, zgodbi pa se razlikujeta tudi po težavnosti preizkušenj, v katere se zapleteta osrednji književni osebi. Poetično oz. humorno in optimistično oblikovana problemska zgodba (prim. Višček 2014) je torej praviloma manj problemska in posledično tudi manj tabujska od neposrednega in nazornega (ali celo strašljivega) realizma ali fantastike – *Veveriček posebne sorte* (1996) S. Makarovič kljub problemski temi (drugačnost) recepcijsko bržkone ni tabujsko besedilo, izraziteje pa se dejavniki problemskosti izražajo v delu *Tema ni en črn plašč* (2001) A. Kermauner (deli se ne razlikujeta le po žanrskih določilih, bistvena razlika se kaže predvsem na ravni razpoloženja). Tudi *Drejček in trije Marsovčki* (1961) Vida Pečjaka je problemsko besedilo kvečjemu na ravni ekološke in protivojne teme, če sploh; vsekakor pa oznaka problemska fantastična pripoved povsem ustreza Snojevemu delu *Avtomoto mravlje* (1975), v katerem avtor »z ironično satiričnega vidika odstira pogled na že kar groteskno srhljivo podobo totalitarnega sistema, radikalne uniformiranosti, do kraja zavtomatiziranega in stehniziranega, torej v

vseh pomenih 'razčlovečenega' sveta – pravo Orwellovo leto 1984 'v malem?!« (Kobe 1987: 134.) Tudi odziv na omenjena književna besedila (npr. med študenti kot razmišljujočimi bralci) tako kažejo, da so za nekatere dela J. Vidmar tabujška; provokativna, celo neprimerna se posameznim bralcem zdi Snojeva fantastična pripoved, drugi pričakujejo težave pri šolski obravnavi posameznih pesmi A. Rozmana Roze (npr. *Vabilo na Gravžev dan*) zaradi izrazite jezikovne zaznamovanosti. Pomenljive odzive sprožajo posamezni primeri Novakove tematsko povsem neproblemske, tj. nonsensne poezije v razdelku *Vrtnar besed* antologije *Vserimje* (2012), ki pa je jezikovno izzivalna, zato jo posamezni bralci razlagajo (tudi) kot tabujško: sem sodi npr. njihovo razumevanje motiva samozadovoljevanja v verzu »lulek igra vodomet« (*Vodomet*) ali povezovanje kratic K. in P. (Človek (rap)) z izrazito vulgarnimi poimenovanji za spolovila. **Tabujskost torej nikakor ni zgolj besedilna kategorija:** kot vsako literarnoestetsko doživetje je predvsem posledica součinkovanja besedilnih pomenov ter bralčeve bralne zmožnosti, njegovih medbesedilnih izkušenj in obćih ideoloških predpostavk. Vendar o tabujskosti poleg sporočanjekega potenciala besedila (problemskih prvin kot vsebinsko-slogovne besedilne tvorbe) brez dvoma soodločajo tudi subjektivne predstave, celo predsodki o tem, kaj je v književnosti še primerno za mladega bralca in kaj ne – ter kako književnost učinkuje na mladega bralca (kot zgled, priložnost za pogovor ipd.). Tako vloga ideoloških okvirjev »ustreznosti« književne teme pojasni tudi, kako to, da so v javnosti za tabujške označene knjige, ki niso problemske ne na ravni jezika ne na ravni razpoloženja ne na ravni »usode« književnih oseb, kvečjemu je redka njihova tema. Pomenljiv primer te vrste je npr. živalska zgodba J. Richardsona in P. Parnella *In s Tango smo trije* (2010), ki govori o sreči v neobičajni družini:

Od leta 2005, ko je izšla, se je največkrat znašla na seznamu knjig, ki bi jih po mnenju Američanov morali prepovedati, češ da je 'protietična, protidružinska, homoseksualna in neprimerna za to starostno skupino'. (...) Slikanico so pri Pionirski – centru za mladinsko književnost in knjižničarstvo pri Mestni knjižnici Ljubljana ocenili kot zelo dobro knjižno novost leta 2010 (Modrijan 2010).

Napetost, ki se vzpostavi med subjektivnimi in družbenimi predpostavkami o primernosti književnih vsebin/tem ter književnostjo samo, pojasni tudi druge mehanizme cenzoričnosti in pripisovanja neprimernosti oz. tabujskosti nekaterim knjigam, ki jih skorajda ni mogoče označiti kot problemske. Za nekatere spletne komentatorje je tabujška klasična književnost:

Joooj, ko sem slišala za Solzice ... Saj je OK, da otroci spoznajo tudi malo slovenske literarne zgodovine, ampak še meni je to težko brat (Med.Over.Net, 2011a).

Za druge je neprimerno (tabujško) trivialno oz. zabavno branje, saj spodbuja nezdrave prehranjevalne navade in hkrati spodbija ustaljeno podobo spolov (deklica se obnaša kot fant):

Razmišljam, da bi urgirala na Zavodu za šolstvo in Ministrstvu za šolstvo, če pa ne bo učinka, mi pa ne preostane drugega, kot da obvestim medije, kakšno škodljivo literaturo ponujajo našim otrokom (Med.Over.Net, 2011b).

Za radikalno feministično kritiko bi bila tabujška celo knjiga R. Dahla *Čarovnice*, »češ da v knjigi prikazuje ženske v skrajno negativni luči« (Lavrenčič Vrabc 2001: 43). O tem, kaj vse tovrstno tabuiranje šibko problemskih besedil (*zavestno?*) zanemarja na ravni razumevanja ali razlage vsebine in sloga problema-

tiziranega besedila, je smiselno razmišljati predvsem ob vprašanih cenzoričnosti; jasno pa je, da je problemskost kakovostne mladinske književnosti v resnici povezana predvsem z **dialogom** med bralcem in besedilom v smeri družbene refleksije (prim. Kos 2013: 13), možnost za preseganje spoznavnih omejitev, ki jih vzpostavlja vsakdanje življenje, ter »sprejeta tehnika za razširitev razprave o življenjskih možnostih« (Grosman 1989: 23), tabujskost pa predvsem vprašanje mehanizmov ideološkega **nadzora** nad dialogom mladega bralca in književnosti.

Kakšno branje zahteva problemska mladinska književnost?

Branje pri **bralnem dogodku**, kakor se opredeljuje sleherno **vodeno skupinsko branje in razpravljanje o književnosti** (književni pouk, domače branje, *Cankarjevo tekmovanje*, projekti za promocijo branja, npr. *Bralna značka*) ni niti spontano niti zgolj subjektivno branje. Razlike med bralnim dogodkom in nevedenim prostočasnim branjem posameznika je najti na ravni **bralne motivacije** (spontano branje izvira predvsem iz notranje motivacije, bralni dogodek tudi iz drugih motivacijskih dejavnikov, npr. zunanjih in/ali socialnih, prim. Juriševič 2012), **izbire** besedil (zasebni bralec bere na podlagi bralnih interesov, bralec pri bralnem dogodku bere tudi to, kar berejo drugi bralci – mentor branja oblikuje seznam besedil, ki so podlaga za pogovor o prebranem) ter **dejavnosti**: spontano branje se osredotoča na bralno doživetje, ne na izražanje ali celo utemeljevanje mnenja o prebranem. Predvsem pri književnem pouku, domačem branju in *Cankarjevem tekmovanju* se izraža še ena posebnost skupnega branja v okviru bralnega dogodka (v šoli): mentor branja v dialogu z mladimi bralci razvija njihovo **kritično branje** zahtevnejših besedil, kar pomeni, da sistematično vodi bralni dogodek tako, da učenci odkrivajo prezrte in pojasnjujejo nejasne sestavine besedila, se na prebrano kritično odzivajo z osebnim mnenjem, ki ga utemeljujejo:

Branje literarnega besedila tako poteka od prvega subjektivnega (doživljajskega) sprejemanja, pri katerem so bralni učinki bolj ali manj reducirani, odvisni od subjektivne bralečve sheme, do globljega razumevanja in vrednotenja ob ponovitvah branja. Tedaj opažamo prej prezrte sestavine, prodiramo globlje v besedilo, razvijamo argumentacijo za svoje presoje in krepimo toleranco do presenetljivih rešitev (Krakar Vogel 2004: 24–25).

Navedek jasno opozarja na razlikovanje »naivnega« in razmišljujočega branja, na kar je teorija bralnega odziva opozarjala v povezavi s književno osebo oz. bralečvo identifikacijo z njo:

V primerjavi z naivnimi neposrednimi odzivi na fiktivne osebe so možnosti bralečvega poglobljenega razumevanja oseb v nekem smislu normativni koncept. Ta koncept je utemeljen na razumevanju bolj izkušenih bralecev, ki presega spontan čustven odziv in vključuje tisto 'odmaknjenost' od besedila, katero omogoča poznavanje konvencij leposlovne pripovedi, še zlasti poznavanje možnosti za predstavljanje oseb (Grosman 2004: 46–47).

Ne oseba ne motivni drobec ne beseda torej v književnosti, pri bralnem dogodku pa še posebej, nista zgolj »dejstvo«, ampak sta priložnost za razmislek, kritično presojo in izražanje vrednotenjskih stališč. Mentor bralnega dogodka zato mladega bralca od priključitve »dejstev« (v književnem besedilu torej posameznih dogodkov, opisov, oznak ipd.) vodi k sklepanju o podlagah za tak razvoj pripovedi – k temu, česar v besedilu ni ali vsaj ni neposredno izraženo, je pa za razumevanje sporo-

čilnosti besedila bistveno. Mentor branja tako v vodenem pogovoru o prebranem – in še posebej o problemski književnosti – oblikuje bralne naloge na različnih zahtevnostnih ravneh (prim. tudi Pečjak 2010: 130–134), zato da (1.) preseže ne-reflektirane in delne (subjektivne) prvotne odzive na prebrano ter (2.) omogoči poglobljanje bralnega doživetja, kritičnost in utemeljevanje sodb o prebranem (npr. ob Predinovem romanu *Na zeleno vejo*):

- **priklic** besedilnih informacij (npr. povzemanje vsebine prebranega: bistvenih dogodkov, oznak oseb, časovno-prostorskih besedilnih podatkov, jezikovnih posebnosti: *S-23 v Mariboru. Naselje poravnanih blokov in zanemarjenih dvorišč.* (str. 5) – Kaj nam že prve povedi povejo o dogajalnem prostoru, v katerega je postavljena zgodba? Kdo je pripovedovalec in o čem sanjari (prva stran romana)? kateri so najpomembnejši dogodki in preobrati v zgodbi? Kako se nanje odziva pripovedovalec?);
- razumevanje s **sklepanjem** (razumevanje prebranega na podlagi povezovanja podatkov iz besedila – zahtevno je predvsem razumevanje njegove teme: *Hišnikova žena je kurba in smrdi po maščobi, ker je od drugod in doma je drugačno hrano kot mi.* (Prav tam.) – Kdo to pove? Če gre za najstniškega pripovedovalca, kako to, da zmerja starejšo žensko? Ali pa morda ne gre za njegove misli, ampak za mnenje okolice, ki ga je najstnik slišal/prevzel? Je ta del besedila napisan zato, da bralca opozarja celo na rasistične stereotipe in nestrpnost? Kaj je prevladujoča tema romana kot celote in kako je z njo povezan naslov dela?);
- **vrednotenje** besedila (osebno, medbesedilno ali problemsko vrednotenje z utemeljevanjem prepričljivosti besedila: Katera besedila imajo podobno temo? Katero med njimi je mlademu bralcu blizu, katero ne – in zakaj? Ali v sodobnem svetu najdemo zgodbe otrok, ki so prepuščeni sami sebi? Je možna primerjava Predinovega in še kakega drugega problemskega romana (npr. nagrajenega dela *Princeska z napako* (1998) J. Vidmar) na ravni upodobitve osrednje književne osebe, zgodbe, motivike, jezika in sloga, predvsem pa aktualnosti oz. prepričljivosti?).

Omenjeni primeri še zdaleč ne izčrpajo vsega, kar mentorju in mladim bralcem ponuja Predinov ali katerikoli drug problemski roman – oz. katerokoli književno besedilo nasploh. Tekmovanje tako lahko prav na podlagi zahtevnih, tudi problemskih besedil prispeva k razvijanju bralne kulture in pismenosti, saj »si prizadeva za kreativno sintezo znanja in ustvarjalnosti, tekmovalci pa po doživljanju, razumevanju in vrednotenju literarna besedila tudi aktualizirajo« (Pečjak, Grosman, Bucik, Gomivnik Thuma, Stritar 2011: 29).

Kakšni so bili odzivi javnosti in šol na problemsko mladinsko književnost (oz. na tabujske teme) v okviru *Cankarjevega tekmovanja*?

Prvi ostrejši javni odziv na tekmovalni izbor besedila se je v javnosti sprožil v šolskem letu 2002/2003, ko je bil kot obvezen predlagan problemski roman Janje Vidmar *Princeska z napako*, tudi tema tekmovanja (*Drugačnost*) je sama po sebi problemska. Tako ni naključje, da je koordinator tekmovanja prejel »mapo s 765 podpisi ljudi, ki se niso strinjali s (...) predlagano knjigo (Pirc 2012: 36)«, kot razloge za svoje nestrinjanje pa so navajali predvsem negativen prikaz mlado-

stnika, družine, Slovencev (ki da naj bi bili prikazani kot ksenofobi) ter funkcijo književnosti: ta naj bi mlade bralce spodbujala k dobremu in lepemu. Zagovarjanje prikazovanja (zgolj) pozitivnih vrednot, tabuizacija nekaterih del in dvom v dobronamernost strokovnih komisij, za katerimi naj bi stal »liberalni duh brez vrednot, ki kvari mladino s pornografijo«,¹ pa ne problematizira le (prostovoljnega) Cankarjevega tekmovanja, ampak tudi druge oblike bralnega dogodka, kot je domače branje. V tem smislu so zgovorna stališča društva *Pobuda za šolo po meri človeka* do izbora knjig za domače branje, bralno značko, Cankarjevo priznanje in maturitetni esej, o katerih je potekala strokovna razprava na SlovLit-u leta 2004 – izhodišča zagovarjajo vzgojnost besedil (besedila naj mladim pomagajo »odraščati v bolj zrele, odgovorne in srečne osebnosti«), a ob tem spregledajo, da je v kakovostni razpravi pri bralnem dogodku tudi problemska literatura kljub nezglednemu ravnanju književnih oseb lahko vzgojna. *Cankarjevo tekmovanje* torej ni (bila) edina tarča kritike tistih, ki v literaturi vidijo predvsem možnost za identifikacijo mladih bralcev z zglednimi književnimi liki. – Razprava o primerčnosti izbora problemskih besedil se je posebej razvnela ob tekmovanju v šolskem letu 2011/12; nekatere šole so grozile z bojkotom tekmovanja, živahna polemika je potekala na spletnih forumih, državna komisija je prejela nekaj dopisov šol in predlogov za spremembo razpisa. Na koncu je prevladala odločitev, da je glede na okoliščine in stališča do Predinovega romana smiselno, da se ga označi kot izbirnega. Pa je izbira problemskih knjig in izbirnost bistveno vplivala na izbiro besedil ter na število tekmovalcev? Odgovor je: ne. Število tekmovalcev za *Cankarjevo priznanje* je razvidno iz naslednje preglednice:

Šolsko leto	Skupaj	2. r. OŠ	3. r. OŠ	4. r. OŠ	5. r. OŠ	6. r. OŠ	7. r. OŠ	8. r. OŠ	9. r. OŠ	1. in 2. l. GIM	1. in 2. l. SSS	PTI	3. in 4. l. GIM	3. in 4. l. SSS
2007/08	6883							2011	3032	870	177	42	527	224
2008/09	29436	3908	5160	3982	4199	2219	2394	2205	3228	903	277	62	628	271
2009/10	32976	4180	5253	4764	4430	3210	3101	2999	3099	751	293	75	600	221
2010/11	34174	4251	5754	4715	4943	3351	3194	2925	3075	827	237	77	544	281
2011/12	35002	4602	5839	4964	4752	3752	3491	2503	2730	977	372	47	699	274
2012/13	37777	5123	6003	4745	4867	3804	3605	3465	3561	1017	416	113	824	234
2013/14	38231	5529	6202	5076	4736	3553	3445	3533	3517	1148	455	115	660	262

Tabela 1: *Šolsko tekmovanje – število prijavljenih tekmovalcev* (podatki so iz arhiva državne komisije; DMFA InfoServer, © Matjaž Željko)

¹ Ker so tovrstni primeri le modeli ravnanja, so imena avtorjev navedkov izpuščena, saj za razpravo o pričakovanih ravnehi branja za tekmovanje niso bistvena. – Viri so dostopni pri avtorju članka in na spletu (Med.Over.Net, 2011).

Delež učencev, ki v osmem in devetem razredu tekmujejo za *Cankarjevo priznanje*, glede na populacijo v celoti, prikazuje naslednja preglednica:

Šolsko leto	Število učencev v 8. in 9. razredu	Število tekmovalcev (<i>Cankarjevo tekmovanje</i>)	Odstotek
2008/09	37.385	5.433	14,5 %
2009/10	36.388	6.098	16,8 %
2010/11	35.706	6.000	16,8 %
2011/12	35.248	5.233	14,8 %

Zaradi oznake izbirnosti ob Predinovem romanu je komisija na državnem tekmovanju zapisovala besedila, ki so jih v svoje razlagalne spise vključevali tekmovalci. Zanimivo je, da je sta kar dve tretjini tekmovalcev kljub izbirnosti še vedno brali *Na zeleno vejo* (67 %); romanu po branosti sledijo problemska besedila J. Vidmar (26 %), in sicer *Princeska z napako*, *Debeluška* in *Nimaš pojma* (2006), ostala besedila so zastopana v manjšem deležu (7 %), med njimi so tudi izraziti problemski romani, npr. Karlovškov *Gimnazijec* (2004). So ta besedila manj problemska od Predinovega dela? Manj pretresljiva? Zgolj zaradi jezika bolj sprejemljiva? Sprejemljiva za koga: za mlade, njihove mentorje ali starše? O smiselnosti in upravičenosti prihodnjih uvrstitev problemskih tem v okvir *Cankarjevega tekmovanja* z vidika mladih bralcev, ki jim je Cankarjevo tekmovanje namenjeno, jasno in nedvoumno govori raziskava odziva med mladimi bralci:

Ključno vprašanje pri celotnem sporu bi namreč moralo biti, kaj o tem mislijo mladi bralci, ali se z umaknitvijo *Na zeleno vejo* strinjajo. Izkazalo se je, da se v glavnem ne, enakega mnenja je bila tudi večina starejših anketirancev (Vogrinc Vidali 2012: 23).

Sklep

Prispevek je mogoče povzeti v naslednje ugotovitve:

1. Problemskost je v povezavi s književnostjo predvsem vsebinska kategorija, tabujskost izvira iz razmerja med književnostjo in družbo: tabu je torej **družbeno branje**. Dejavniki, ki sooblikujejo problemskost besedila, so tema, perspektiva, zgodba, književna oseba, jezik in prevladujoče razpoloženje, na katerega se odziva bralec, medtem ko subjektivne predstave o otroštvu in vlogi branja vzpostavljajo pojmovanje tabujskosti besedila. Problemskost je povezana z dialogom med bralcem in besedilom, tabuji z vprašanji ideologije otroštva in želje odraslih po nadzoru nad branjem mladih.
2. *Cankarjevo tekmovanje* zahteva kritično branje; naivno branje in neposredna identifikacija bodisi s književno osebo bodisi zgolj »potopitev« v zgodbo sta znamenje prvotnega branja, ki je le izhodišče, nikakor pa ne cilj bralnega dogodka, tj. mentorsko vodenega skupinskega branja izbranega književnega dela. Kritično branje se razvija na podlagi vprašanj, s katerimi bralci poglobljajo prvotno bralno doživetje, zato je bralne naloge smiselno oblikovati vsaj na treh zahtevnostnih ravneh; te so (1.) **priklic** besedilnih informacij, (2.) razumeva-

- nje s **sklepanjem** ter (3.) osebno, medbesedilno ali problemsko **vrednotenje** z utemeljevanjem prepričljivosti besedila.
3. Število tekmovalcev za Cankarjevo priznanje iz leta v leto narašča, ne glede na to, ali pristojna komisija izbere poezijo ali prozo, klasično ali sodobno, humorno ali problemsko književnost. Od šolskega leta 2007/08, ko je izvedbo *Cankarjevega tekmovanja* prevzel Zavod Republike Slovenije za šolstvo, se je skupno število sodelujočih povečalo petkrat, kar pomeni, da ima tekmovanje zaznavne bralnomotivacijske učinke.
 4. Problemsko besedilo za šole, mentorje in tekmovalce praviloma ni tabujsko: kljub temi in nekaterim drugim problemskim prvinaam se za tekmovanje odločajo, nihanje deleža vseh učencev je ob izbiri problemskega dela približno dober odstotek – v šolskem letu 2011/12 je tekmovalo celo več tekmovalcev kot v letu 2008/09, ko je bil izbrano (le eno) problemsko besedilo D. Dima *Distorzija* (2005).
 5. Tudi v prihodnje je smiselno zasledovati zvrstno-vrstno in sporočilno raznovrstnost izbranih besedil ter z izbiro besedil širiti splošno bralno zmožnost (predvsem, a ne le med mladimi bralci) ter se hkrati spopadati z omejitvami, nestrpnostjo ter ideološko-političnimi omejevanji svobode branja in pogovora o prebranem – še posebej, če tovrstni cenzorski poskusi ali posegi izvirajo predvsem iz neznanja in šibke bralne pismenosti »cenzorjev«.

Navedenke

Izidora Ferfolja, 2000: Homoseksualna in lezbična literatura za otroke. *Otrok in knjiga* 50, 71–72.

Meta Grosman, 1989: *Bralec in književnost*. Ljubljana: DZS.

Meta Grosman, 2004: *Zagovor branja. Bralec in književnost v 21. stoletju*. Ljubljana: Sophia (Beseda, 4).

Dragica Haramija, 2010: *Holokavst skozi otroške oči*. Murska Sobota: Franc-Franc (Redkosti).

Mojca Juriševič, 2012: *Motiviranje učencev v šoli*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Marjana Kobe, 1987: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Otrok in knjiga).

Janko Kos, 1996: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: DZS.

Gaja Kos, 2013: Slovenski mladinski problemski roman. *Otrok in knjiga* 87, 5–16.

Boža Krakar Vogel, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.

Darja Lavrenčič Vrabec, 2001: Bolečina odraščanja: droge, seks in ... *Otrok in knjiga* 52, 40–51.

Med.Over.Net, 2011a: Knjige za Cankarjevo tekmovanje – me zanima mnenje moljev. <http://med.over.net/forum5/read.php?33,7183045> (dostop 26. 9. 2014).

Med.Over.Net, 2011b: Knjige PET PRIJATELJEV SO ŠKODLJIVE za otroke! <http://med.over.net/forum5/read.php?151,7266009> (dostop 26. 9. 2014).

Dušan Merc, 2011: *Dobro jutro, TV Slovenija*, 11. 10. 2011. <http://ava.rtvsl.si/predvajaj/dobro-jutro-3-del/ava2.118149911/> (dostop: 24. 9. 2014).

Modrijan, 2010: <http://www.modrijan.si/Knjizni-program/Knjizni-program/Knjige/otroske-knjige/In-s-Tango-smo-trije> (dostop 24. 9. 2014).

Perry Nodelman, 1996: *The Pleasures of Children's Literature*. New York, Longman.

Sonja Pečjak, 2010: *Psihološki vidiki bralne pismenosti. Od teorije k praksi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Razprave FF).

Sonja Pečjak, Meta Grosman, Nataša Bucik, Vida Gomivnik Thuma, Urška Stritar, 2011: *Bralna kultura. Bucik, Nataša, Požar Matijašič, Nataša, Pirc, Vlado (ur.): Kulturno-umetnostna vzgoja. Priročnik s primeri dobre prakse iz vrtcev, osnovnih in srednjih šol*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 23–48.

Vlado Pirc, 2012: Tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje med letoma 1997 in 2007. *Jezik in slovstvo* LVII/1–2, 35–48.

Barbara Tršan, 2013: *Problemske teme in odzivi bralcev na spletnih forumih*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta. <http://pefprints.pef.uni-lj.si/id/eprint/1306> (dostop 26. 9. 2014).

Ivana Vogrinc Vidali, 2012: *TEMA TABU – bu ali juhu?! Raziskovalna naloga na področju književnosti*. http://www.zrss.si/pdf/150412194603_raziskovalna_naloga__ivana_vogrinc_vidali__tema_tabu_-_bu_ali_juhu_zadnja.pdf (dostop 14. 10 2014).

Sabina Višček, 2014: Stališča učiteljev do problemskih besedil pri pouku književnosti. *Revija za elementarno izobraževanje* 7/2, 63–80.

Gaja Kos

Ljubljana

TABUJI V DOMAČI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI – MED ŽELJO PO SKRIVANJU IN ŽELJO PO RAZKRIVANJU

Prispevek prinaša nekaj premislekov (in izhodišč za nadaljnjo debato) o tabujih v domači mladinski književnosti, pri čemer se osredotoča predvsem na najstniško realistično književnost. Med drugim skuša odgovoriti na vprašanja, ali so iz domače mladinske literarne produkcije res izginili že skoraj vsi tabuji in kdo se s tabuji spopada bolj junaško – nekateri starši in učitelji ali avtorji.

Kar je tabu za ene, ni nujno tudi za druge

Če začnem pri enem od možnih začetkov: v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ob besedi tabu najdemo na drugem mestu razlago: »stvar, ki se ne sme kritično obravnavati« in »skrivana, prikrivana stvar«. Kaj se zdi komu potrebno skrivanja in prikrivanja, je seveda različno od posameznika do posameznika, odvisno na primer od posameznikove pripadnosti določeni skupnosti ali skupini. Kar je tabu za ene, ni nujno tabu tudi za druge. Gre torej za subjektivno kategorijo, kar se lepo pokaže tudi v mladinski književnosti oziroma v odnosu beročih do obravnavanih tem. Javne polemike ob nekaterih knjigah so pokazale, da so za nekatere tabu že vulgarizmi, uporabljeni v besedilu, medtem ko so za druge to prizori nasilja, drogiranja, samomora in tako naprej, in spet – ene zmoti takorekoč že samo omemba nasilnega dejanja, druge nazorni opisi... Na tem mestu govorim predvsem o – poudarjam – nekaterih starših in pedagoških delavcih, pa tudi kakšnem drugem, običajno odraslem bralcu, kajti že večkrat se je v domačem literarnem prostoru izkazalo, da imajo prav omenjeni za razliko od avtorjev, mladih bralcev pa tudi literarnih kritikov in drugih strokovnjakov pogosto »težave« s tabuji, da torej prav oni marsikatero temo ocenijo/opredelijo kot tabu in do nje oziroma njene obravnave zavzamejo odklonilen odnos². Če torej nekoliko posplošim, imamo pri nas opraviti z dvojim: na eni strani imamo avtorje (in urednike ter založnike), ki se borijo proti tabujem, proti zatiskanju oči, ki si prizadevajo otroke in mladostnike seznaniti tudi z bolečimi, kočljivimi, problemskimi, temnejšimi platmi življenja, ki so torej naklonjeni razkrivanju; na drugi strani pa imamo predvsem – že omenjene – odrasle bralce, ki so naklonjeni skrivanju in vzdrževanju tabujskega statusa nekaterih tem ter razkrivanju odločno nasprotujejo.

Darja Lavrenčič Vrabec in Ida Mlakar sta leta 2001 zapisali:

Zdi se, da dandanes v mladinski književnosti ni skoraj nobenega tabuja več, da ni torej nobene skrivnosti več, ki bi jo odrasli skrivali pred mladimi. Izjemo morda predstavljata le

² To seveda ni zgolj problem našega prostora, cenzura v različnih oblikah je prisotna tudi v tujini; leta 2005 se je na primer v zakonodaji Alabame pojavil zakonski osnutek, ki naj bi javnim in šolskim knjižnicam prepovedal posedovanje in posredovanje knjig s homoseksualno tematiko, če navedem samo *en* primer, žal pa bi lahko različnim cenzorskim praksam in poskusom posvetila kar samostojen prispevek.

še dva tabuja v mladinski književnosti, ki še nista detabuizirana, to sta politika in religija (Lavrenčič Vrabc in Mlakar 2001: 6).

Kasneje se je v mladinskem leposlovju tudi o teh dveh področjih pisalo, vendar resda manj kot o marsikateri drugi temi (med najbolj pogosto obdelovanimi so odvisnost, različne oblike nasilja, prestopništvo in samomor ali poskus samomora oziroma smrt). Kljub temu pa je Dragica Haramija v zvezi z opusom Janje Vidmar še nedavno zapisala:

Pogosto so njena dela, predvsem tista za mlade odrasle, komentirana kot provokativna /.../ Nekatero druge teme, npr. ksenofobija, drugačnost, zlorabe, so pač očitno še vedno tabuizirane ali pa so tabuizirane v mladinski književnosti (Haramija 2009: 152).

Na primeru Vidmarjeve (in mnogih drugih domačih avtorjev) bi pravzaprav lahko sklepali, da teme, kot so ksenofobija, drugačnost itd., niso tabuirane v mladinski književnosti, pač pa v določenem delu družbe oziroma med bralci mladinske književnosti, največkrat med odraslimi, torej tistimi, ki jim ta književnost primarno sploh ni namenjena.

Tabujske oziroma problemske teme

Ker ima vprašanje, kaj vse je tabu, več možnih odgovorov, bom v nadaljevanju raje kot o tabujskih temah govorila o problemskih temah in o problemski literaturi, pri čemer pa je očitno, da so nekatere problemske teme za marsikoga tabu (oziroma bi si marsikdo želel, da bi ostale tabu; kajti s tem, ko se neka dotlej še neobravnavana tema pojavi v vsem dostopni knjigi, je pravzaprav avtomatično detabuizirana). Sama problemsko (najstniško) literaturo – zelo na kratko povzeto – razumem kot tisto, ki svojo fabulo osredišči okoli objektivno gledano resnega eksistencialnega problema, ki mladostniku predstavlja hude duševne ali telesne stiske, pogosto do takšne mere, da je ogroženo njegovo življenje. Omenjeni, recimo jim problematični bralci, pa problemsko literaturo, sodeč po odzivih na nekatere problemske romane (slikanice so poglavje zase), razumejo kot tisto, s katero imajo sami probleme.

S katerimi problemskimi temami se ukvarjajo domači avtorji v svojih mladinskih romanih? Prispevek jih uvršča v enajst tematskih sklopov, in sicer: smrt in samomor (oziroma poskus samomora), psihične motnje, fizična hendikepiranost, iskanje spolne identitete, nasilje (psihično in fizično; znotraj družine in med vrstniki), mladostniki brez staršev, odvisnosti, bolezni, nezaželena najstniška nosečnost in starševstvo, delinkventnost, rasna nestrpnost ter politični problemi³. Samo ugibamo lahko, česa od naštetega bi se kak bralec med platnicami mladinske knjige ustrašil.

Status neke teme se lahko s časom tudi spreminja (pri čemer se moramo zavedati, da imamo tudi v zvezi s tem procesom opravka z dvema perspektivama – perspektivo avtorja in perspektivo bralca); tematizacija najstniške nosečnosti danes bržkone ni nekaj enako pogumnega ali radikalnega, kot je bila v časih pisa-

³ V tujih delih bomo našli tudi ekološko problematiko, ki pa je pri nas, zanimivo, vezana predvsem na slikanice ali pa se pojavlja v problemsko naravnanih fantazijskih pripovedih ali v okviru avanturističnega žanra.

telja Antona Ingoliča. V različnih momentih so torej teme, ki so vsaj v nekaterih krogih veljale za tubijske, s tem ko so vstopile v mladinsko književnost, doživele detabuizacijo (ena prvih, ki je bila v mladinski književnosti detabuirana, je bila prav tema najstniške spolnosti), prav tako pa se dogajajo in so se dogajali tudi prehodi od problemskih tem do »navadnih«, neproblemskih tem. Zgovoren primer je prav tema najstniške spolnosti: ameriška raziskovalca Cart in Jenkinsova v monografiji *The Heart has Its Reasons. Young Adult Literature with Gay/Lesbian/Querr Content 1969–2004* na primer ugotavljata, da so tudi knjige o istospolno usmerjenih mladostnikih napravile prehod od tega, ko je dejstvo, da je nekdo gej ali lezbijka, predstavljalo problem, do tega, da pač nekdo je gej ali lezbijka in pika, kar pa seveda ne pomeni, da tudi danes ne izhajajo knjige, ki položaj gejev ali lezbijk še problematizirajo. Nekakšen razvoj se kaže tudi v tem, da so bile v sedemdesetih, osemdesetih letih prejšnjega stoletja problemske teme razmeroma redko obravnavane, kasneje pa se je število obravnav zelo povečalo. Nadalje se zdi, da se avtorji lotevajo vedno bolj kompleksnih tem in najtemnejših plati življenja. Maria Nikolajeva v monografiji *The Rethoric of Character in Children's Literature* kot zadnji tabu, ki je padel v mladinski književnosti, omenja umor oziroma uboj mladega človeka, ki ga zagreši mlad človek. Tudi v domači mladinski književnosti, predvsem po obratu tisočletja, naletimo na izrazito krute, pretresljive prizore, eden izmed vodilnih pri tem je na primer roman Nike Maj *Skrivnost za zaprtimi vrati 1 in 2* iz leta 2009, kjer lahko trpinčenju in poškodovanju protagonista prištejemo še dvojni poskus uboja s strani družinskega člana oz. mačehe.

Dobra oziroma slaba knjiga

Tudi na vprašanje, zakaj se avtorji lotevajo problemskih tem, se ponuja več odgovorov. Nekateri gotovo v želji, da bi (tudi) z literaturo pripomogli k detabuizaciji določenega področja/pojava in mladostnikom omogočili izhodišča za debato in razširitev ter kritično priostritev pogleda, drugi morda manj angažirano, predvsem zato, ker so ugotovili, da se takšne teme berejo bolj od kakšnih drugih, da je torej ukvarjanje s problemskimi temami modno oziroma, da se kratkomalo »splača«. Ob slednjih bi se nam seveda moralo zastaviti vprašanje, kako so nalogi kos. Če naj bo izbrana tema obdelana prepričljivo, jo mora avtor dobro poznati; v kolikor se ne prekriva s področjem njegovega siceršnjega strokovnega delovanja (primer Aksinje Kermauner), jo mora temeljito raziskati, toliko bolj, ker spoznavna in etična funkcija v tovrstnih besedilih nikakor nista zanemarljivi ali celo povsem podrejeni estetski.

Tako imamo avtorje, ki poznajo predmet svojega pisanja in ga znajo učinkovito literarizirati, avtorje, ki slednjega ne znajo (ali sploh nimajo takšnega cilja) in bralcu ponujajo literaturo, ki je zavoljo prevladujoče spoznavne ali etične funkcije komaj še leposlovje oziroma je že bolj poučno orientirano leposlovje, in avtorje, ki zaradi nepoznavanja teme (in po možnosti še v odsotnosti estetske funkcije) celo škodljivo generirajo klišeje, stereotipe in predsodke. To pa z drugimi besedami pomeni sledeče: prvič, da je pri vrednotenju tovrstnih knjig potrebna posebna pazljivost, ker mora bralec/kritik upoštevati še več vidikov kot pri kakšni drugi knjigi, in drugič, da so nekatere problemske knjige dejansko lahko škodljive, in to kar dvakrat: kot vsaka nekakovostna literatura in dodatno kot potencialni izvor ali

ojačevalec stereotipov in predsodkov; nikakor pa ne, kot so prepričani nekateri, zaradi tem samih po sebi, pač pa izključno zaradi načina, kako jih avtorji izpeljejo.

Uporabljena literatura

Michael Cart in Christine A. Jenkins, 2006: *The Heart has Its Reasons. Young Adult Literature with Gay/Lesbian/Querr Content, 1969–2004*. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc. (Scarecrow Studies in Young Adult Literature, No. 18).

Dragica Haramija, 2009: *Sedem pisav: opusi sedmih sodobnih slovenskih mladinskih pisateljev*. Maribor: Mariborska knjižnica, revija *Otrok in knjiga*, Pedagoška fakulteta.

Darja Lavrenčič Vrabc in Ida Mlakar, 2001: »Med tabuji in fantastiko.« *Med tabuji in fantastiko – izbor mladinskih knjig iz leta 2000 po temah, zvrsteh in žanrih*. Ida Mlakar (ur.). Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica.

Maria Nikolajeva, 2002: *The Rethoric of Character in Children's Literature*. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc.

Dragica Haramija

Pedagoška fakulteta in Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Tilka Jamnik

Slovenska sekcija IBBY in Društvo Bralna značka Slovenije

SMRT KOT TABU V MLADINSKI PROZI

Skozi literaturo lahko v preteklosti spremljamo cikel človeškega življenja ob najpomembnejših prelomnicah, ki pa so hkrati povezane z obredjem in iniciacijo, to so rojstvo, poroka in smrt, neločljivi del slednje pa je tudi žalovanje. Ob izvorni slovenski in prevedeni literaturi s temo smrti in žalovanja, se kaže tabuiziranost smrti v sodobni človeški družbi, ker družba danes ne živi več tako ciklično in povezano kakor nekoč. S smrtjo, ki lahko nastopi zaradi starosti, odvisnosti, nesreče, delovne nezgode ali igre, samomora, zaradi zločina ali vojne, je povezanih precej tabujev, ki so odvisni od starosti bralca in njegove zmožnosti razumevanja smrti.

1 Uvod

Po podatkih MKL, Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo je v zadnjih petnajstih letih izšlo okrog 140 naslovov mladinskih knjig, v katerih je smrt osrednja tema ali ena od obravnavanih tem, od tega je 35 naslovov izvorne slovenske mladinske literature, druge knjige so prevedene.⁴ Smrt obravnavajo tako slikanice kot prozna (fantastična in realistična) dela za mlade bralce. Seveda vsa ta dela niso kakovostna. Namen najinega prispevka nikakor ni analiza vseh mladinskih knjig iz obdobja zadnjih petnajstih let, ki obravnavajo ali vsaj omenjajo smrt, ampak želiva opozoriti na nekatere novejšje knjige, ki so zares izjemne, in bi torej radi, da jih bralci in mentorji branja ne bi prezrli.⁵ Literarna dela, ki odpirajo tabuje, povezane s smrtjo, sva obravnavali natančneje in skozi citate poskušali predstaviti tabu.

2 Poučne (informativne) knjige

Poučnih (informativnih) knjig s temo smrti ne bi smeli spregledati, še posebej, ker jih je zelo malo. Med njimi naj posebej izpostaviva odlično slikanico Pernille Stalfelt *Knjiga o smrti*, ki jo je avtorica tudi sama ilustrirala (Didakta, 2009). Delo predstavlja smrt na način otrokovega opazovanja okolice; otrok smrt ali doživlja ali o njej govori. V kratkih sporočilih po vzoru šolskih grafitov z različnih vidikov predstavi resnice in domnevanja o smrti, ki spretno detabuirajo govorjenje o smrti

⁴ Pri izboru in predstavitev literarnih del sva upoštevali Priročnike za branje kakovostnih mladinskih knjig oz. Priporočilne sezname mladinskih knjig Pionirske– centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo pri Mestni knjižnici Ljubljana.

⁵ Teoretična izhodišča se navezujejo na članek Dragice Haramija *Tema smrti v mladinski prozi* (2004), ki se podrobneje posveča teoretičnim opredelitvam vrst smrti, umiranja in žalovanja ter pojavnim oblikam smrti v mladinski književnosti. V članku so predstavljena izbrana besedila (viri), ki so izšla do leta 2003.

in osvobajajo otrokov svet radovednosti. Med poučnim in leposlovnim, torej kot hibridni žanr, se giblje prevedena slikanica Christofa Lehmana *Mala Sončna Žarkica in zajčja družina* (Ozara Slovenija, Nacionalno združenje za kakovost življenja, 2012), ki doseže s tankočutnim besedilom in nežno črno-belo (sivo) risbo Maje Čuk estetski učinek, terapevtski namen pa podkrepi spremna beseda strokovnjakinje Metke Kališnik Šavli.

Za starejše mlade bralce (v 2. in 3. triletju osnovne šole) in mladostnike pa je najti »pogovore o smrti« predvsem v različnih priročnikih o odraščanju.

3 Leposlovne knjige

Ob analizi izbranih proznih književnih del iz izvirne slovenske in v slovenščino prevedene mladinske književnosti se je pokazalo, da smrt v le-teh nima enoznačnega pomena, temveč je njena vloga odvisna:

- od tega, ali je smrt tema ali motiv nekega proznega besedila,
- od književne vrste in umeščenosti književnega dela med realistično ali iracionalno prozo,
- od vrste smrti in
- od starost bralca, ki mu je delo namenjeno.

3.1 Tema smrti v iracionalni prozi

V otroški in mladinski iracionalni prozi smrt ni tako velik tabu, kot se zdi na prvi pogled, seveda pa je skorajda popolnoma drugačna situacija v realistični mladinski književnosti. Ker je v sociološkem smislu smrt umaknjena iz vsakdanjega življenja v bolnišnice in domove starostnikov, otrok v vsakdanji situaciji s smrtjo in umiranjem skorajda nima bližnjega stika.

Seveda pa niso tabuirane vse oblike in funkcije smrti. Na primer ljudska, pogosto pa tudi klasična umetna pravljica bi izgubili svojo temeljno strukturo, če ne bi bilo kaznovanja s smrtjo za negativne književne like oziroma je smrt neke vrste odrešitev za trpljenje na Zemlji (npr. Slovenska ljudska *Botra smrt*, H. Ch. Andersen *Deklica z vžigalicami*).⁶ Posebej velja omeniti izbor slovenskega ljudskega izročila *Sledovi potujočih duš: vedomci, kresniki in sorodna bajna bitja* (Didakta, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, 2003), ki skozi zgodbe predstavlja celo paleto obsmrtnih in posmrtnih dogajanj in občutij.

V fantastičnih pripovedih je smrt običajno le neko prehodno stanje, nova možnost, druga in drugačna oblika, tudi tolažba in odrešitev; prepoznaven vzorec je npr. delo Astrid Lindgren *Brata Levjesrčna*.

Tudi če je smrt v fantastični pripovedi nekaj končnega, je vendarle manj travmatična na čustveni ravni, ker občutke blažijo iracionalni elementi. Omeniti velja delo Gabrielle Zevin *Onkraj* (Mladinska knjiga, 2008), ki ga lahko razumemo kot pomirjujoč roman o smrti, saj v skrivnostni deželi Onkraj s smrtjo ni vsega konec,

⁶ O nagradi in kazni ob koncu pravljice kot njeni bistveni sestavini je pisala že Alenka Goljevšček v monografiji *Pravljice, kaj ste?* (1991). Med štirimi vrednostnimi stalnicami: izročena, selstvo, zajedalstvo in milenarizem, slednja pomeni vero v odrešitev na Zemlji, hkrati pa je neposredno povezana s (smrtno) kaznijo negativnega književnega lika.

veljajo namreč drugačna pravila, ki lahko pomenijo celo neko novo življenje in možnost ponovnega rojstva.

Kot primer izvirnega upovedovanja bivanjske stiske in spoznanja, da človeka bistveno določa tudi njegova končnost, navajamo zgodbo irskega pisatelja Johna Boyna *Nace gre od doma* (Miš, 2011). Pripoveduje o dečku, ki zbeži od doma, ker ga je strah materine bolezni in bi se rad izognil njenemu umiranju.

Roman Neila Gaimana *Pokopališka knjiga* (Mladinska knjiga, 2011) pa pripoveduje o dečku, ki odrašča na pokopališču, kjer ga vzgajajo duhovi pokojnikov, ki so ga rešili gotove smrti. Razkriva junakov odnos do zunanjega sveta in njegove poskuse, da bi se vključil v »normalno« življenje.

Pasji prvoosebni pripovedovalec Hektor Dima Zupana v knjigi z naslovom *Hektor in zrela hruška*, ki jo je ilustrirala Andreja Gregorič (Mladika, 2011), skozi dokaj humorno perspektivo predstavi svoje bogato življenje, bolezen, umiranje in smrt. Staranje sproži v labradorcu Hektorju val prijetnih spominov na dolgo in lepo pasje življenje, ki mu izpolnjujejo starost. Kakor v jesenskem vetru z drevesa odpadejo zreli sadeži hruške, tako se utrne tudi Hektorjevo srečno življenje. In tak je red v naravi, na katerega ljudje želimo pozabiti. Redko se dogaja, da bi avtor uspešne, zelo brane serije le-to zaključil s temo, za katero ve, da med bralci ni prav priljubljena. Še redkeje se zgodi, da je zadnje delo take serije eden od njenih vrhuncev, morda celo njen najboljši del. A Dimu Zupanu je uspelo oboje. *Hektor in zrela hruška* je v slovenskem prostoru in tudi širše zagotovo edinstvena pripoved o staranju, starosti in smrti, namenjena mladim bralcem, ki pa – kot vsa vrhunska mladinska literatura – močno nagovarja tudi odrasle. Avtor, ki se s humorjem in blago ironijo vseskozi uspešno brani pred tem, da bi mu pripoved zdrsnila v sentimentalnost, pa ostaja prepričljiv in v skladu s seboj tudi, ko Hektorju dovoli izreči njegov (svoj) pogled na bistvo sobivanja v tem našem skupnem svetu (Zupan 2011: 56):

Pogledal sem jih, mojo družino, ki so družno točili solze, in se vprašal, kaj je bilo tisto, kar nas je vse moje življenje tako tesno držalo skupaj. Ljubezen. To je bila ljubezen.

V delu ima opazno vlogo tudi človekova navezanost na žival in posledično zaskrbljenost, ki jo bolezen vnese v Hektorjevo družino.

Opozarjava tudi na slikanico *Deček na belem oblaku* z besedilom Nine Kokelj in ilustracijami Svjetlana Junakovića (Mladinska knjiga, 2006), v kateri je deček hudo bolan in je smrt zanj odrešitev; za svojce pa je smrt, ki pomeni odrešitev trpljenja, morda tolažba. Deček Domen jadra na svojem belem oblaku in dela dobra dela, spozna druge umrle otroke in jim pravi angeli. Subtilno napisano in ilustrirano besedilo je polno simbolike, hkrati pa je lahko tolažba živim.

3.2 Tema smrti v realistični prozi

V realistični prozi je smrt v nekaterih književnih delih tabu, večinoma pa je prikazana kot nekaj groznega, zastrašujočega, nekaj, kar povzroča veliko travmatično izgubo in posledično osamljenost. Zaradi različnega dojetja smrti pomembno vpliva na njeno prikazovanje v književnih delih tudi starost potencialnega bralca, saj so faze razumevanja smrti močno povezane z otrokovim kognitivnim razvojem. V književnih delih, ki so namenjena mlajšim otrokom, ima smrt večkrat značaj nečesa prehodnega, začasnega, nikakor dokončnega, otrok jo dojema kot nekaj

reverzibilnega ali pa se smrt pojavlja v vlogi pravične kazni. Mladostniki dojemajo smrt bistveno globlje, zato v najstniški literaturi smrt nima več le začasnega značaja ali katarzične vrednosti, temveč usodno vpliva na praviloma slabše bivanjske razmere v mladostnikovem življenju (kadar mu umre kdo od bližnjih) ali močno zaznamuje stranske književne like, kadar gre za mladostnikovo smrt. Takšna smrt je dokončna, zanjo ni opravičila in ne tolažbe. Eksistencialna stiska in soočenje z lastnim koncem lahko spodbudi junaka k polnejšemu življenju; pomeni nekakšno iniciacijo, prestop v odraslo življenje. Mnogoplastna in literarno polnokrvna dela obravnavajo smrt praviloma večpomensko.

Najpomembnejša razlikovalna lastnost realističnih književnih besedil s temo smrti je njena tipologija, ki seveda ni enoznačna, dela sva uvrščali glede na prevladujoče motive, in sicer smrt zaradi starosti, smrt zaradi bolezni, smrt zaradi odvisnosti, smrt zaradi nesreče, delovne nezgode ali igre, smrt zaradi samomora, smrt zaradi zločina ali vojne.

Smrt zaradi starosti: običajno umre eden od starih staršev, kakor npr. v zgodbi Elfie Donnelly *Zbogom, dedek*. V slikanici Lele B. Njatin *Zakaj je babica jezna* z ilustracijami Alenke Sottler (Center za slovensko književnost, 2011) se babica spreminja zaradi bolezni (demence). Babica torej ni jezna na vnuka, čeprav se njima zdi, da se jezi prav nanju. Jezna je, ker jo zapušča spomin; kadar se zaveda, da pozablja, je neskončno žalostna. Ob koncu zgodbe je jasno nakazana babičina smrt (odhajanje).

Med novejšimi prevedenimi slikanicami velja omeniti Armina Beuscherja *Čez veliko reko: zgodba o slovesu in žalosti, o tolažbi in pogumu* z ilustracijami Cornelie Haas (Kres, 2008), ki nadvse nežno in rahločutno prikazuje rakunovo doživljanje smrti prijatelja zajca in njegovo bolečino ob izgubi; prepletanje besed in ilustracije ponuja pomiritev z brezčasnim in neizrekljivim sporočilom ljubezni (Beuscher 2008: 8): »Ob vodi je rekel zajec: 'Naprej moram, ti pa ostani. Kdaj pa kdaj pomisli name' /.../« Rakun v žalovanju vendarle čuti, da se s smrtjo vse ne konča, z drugimi prijatelji zaigrajo na instrumente in menijo, da jih je zajec slišal.

Med prevedenimi deli naj omeniva knjigi prejemnika nagrade ALMA 2012 Guusa Kuijerja *Čez obzorje z vetrom na morje* in *Ej, moje ime je Polleke!* (Miš, 2011, 2012). Serija petih knjig o občutljivi deklici Polleke tankočutno in duhovito obravnava številne probleme, mdr. se v četrti knjigi Polleke sooča z dedkovo boleznijo in umiranjem, v peti knjigi pa preboleva njegovo smrt.

Kazumi Yumoto je v delu *Nepričakovan konec poletja* (Miš, 2009) predstavil smrt kot naravno in zato neizogibno postajo življenja, a se dotakne tudi smrti zaradi vojne, ko starec po mnogih desetletjih molčanja fantom spregovori o svojem ubijanju med 2. svetovno vojno.

Smrt zaradi bolezni: pogosto umre eden od staršev, včasih pa otrok ali mladostnik.⁷

V romanu Davida Hilla *Se vid'va, Simon!* (Miš, 2003, 2004) je Simona mišična distrofija priklenila na invalidski voziček, okrog njega pa se pletejo čustveni in

⁷ V zgodbi Dese Muck *Anica in zajček* z ilustracijami Ane Košir (Mladinska knjiga, 2001, 2005) se Anica šele ob smrti hišnega ljubljence zave, kako hudo mora biti Jakobu, ki mu je umrla mama.

socialni odnosi med vrstniki, starši in učitelji. Simon je kljub zavedanju, da bo kmalu umrl, samozavesten in duhovit najstnik. Izžareva optimizem in veselje do življenja, čeprav ga večkrat stisne v prsah, ker se zaveda svoje končnosti: nikoli ne bo šel na pravi zmenek in poljubil dekle, ne bo dočkal maturantskega plesa ... Prvoosebni pripovedovalec Nathan je Simonov najboljši prijatelj; skozi njegovo perspektivo se izrisuje Simonov svet, ki ga zaznamujeta bolezen in njegova smrt. Nathan zaključi roman optimistično (Hill 2003: 170):

Moje življenje gre naprej brez Simona, a veliko lepih spominov imam nanj. Bil je čemer in šegav. Imel je dolg jezik in obilico poguma. Bil je moj prijatelj. Ponosen sem, da sem ga poznal. Nikoli, nikoli ga ne bom pozabil. Se vid'va Simon!

Med realističnimi deli ni mogoče prezreti knjige Michela Bruléja *Deček, ki je želel spati* (Vale-Novak, 2007), ki je predvsem neolepšan prikaz sodobne brazilske družbe, obenem pa simbolična pripoved o dvanajstletnem dečku Ninu iz Ria de Janeira, ki po smrti matere prosjači na ulici in si želi za vedno zaspati.

V romanu Johanne Thydell *Zvezde sijejo v temi* (Miš, 2007) se trinajstletni edinki Jenni življenje spremeni, ko njena mama zboli za rakom. Pisateljica prepričljivo ubesedi celo paleto njenih raznolikih in nihajočih čustvenih stanj: od izjemnega obupa, popolne nemoči, razmišljanja o samomoru, jeze, žalosti, strahu pred neizbežnim koncem, želje, da bi se ta agonija čim prej končala, do pomiritve s smrtjo in poguma za življenje naprej.

Smrt zaradi odvisnosti

Vprašaj Alico (Modrijan, 2014) anonimne avtorice je dnevnik najstnice iz lju-beče in urejene družine, ki se najprej ubada le s tipičnimi najstniškimi težavami, nato pa jo premamijo droge. Zasvojenost spremeni dekletovo življenje v kalvarijo (brezdomstvo, posilstvo, psihiatrija), ki se konča s prezgodnjo smrtjo.

Smrt zaradi nesreče ali delovne nezgode oziroma igre: tak tip besedil večinoma upoveduje smrt otroka ali najstnika zaradi nesreče ali nepremišljenih dejanj. Kratka zgodba Aksinje Kermauner *Oblaki so rdeči*, ki je izšla v zbirki *Geniji*² (2007), je povezana s prometno nezgodo s smrtnim izidom, ki se zgodi zaradi nepremišljenega ravnanja mladostnikov in utrujenosti šoferja tovornjaka. V nesreči umre najstnica Manca, pred katero je bilo še vse življenje, za tem pa nastopi le žalost.

Katherine Paterson je v romanu *Most v Terabitijo* (Mladinska knjiga, 1999) izpostavila fiktivno deželo Terabitijo, le-ta pa je hkrati realno dogajališče ob potoku. V romanu je avtorica predstavila nesrečno utopitev deklice zaradi narasle vode.

Smrt zaradi samomora: večinoma gre za poskus samomora kot opozorila o stiski in literarni lik preživi (Ivo Zorman *V sedemnajstem*, Desa Muck *Lažniva Suzi*), redko so predstavljeni uspeli samomori, kot na primer v delu *Deviški samomori* Jeffreya Eugenidesa.

Med novejšimi slovenskimi deli izstopa strip Žiga Valetiča in ilustratorja Gašperja Rusa z naslovom *Gugalnica* (Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, Ozara Slovenija, Nacionalno združenje za kakovost življenja, 2013), v kateri se deček sooča s samomorom očeta in kasneje kot odrasli moški s stisko, kako povedati hčerama o smrti njunega dedka. Občutljiva tema je lepo predstavljena v sodobni obliki (strip!), dodane so odlične spremne besede.

Med prevedenimi mladostniškimi literarnimi deli velja opozoriti na roman *24 ur* (Miš, 2007) novozelandske avtorice in dobitnice Andersenove nagrade 2006 Margaret Mahy, v katerem glavni lik Ellis iz fanta tako rekoč čez noč postane moški, ndr. tudi zato, ker se mora dokončno soočiti s smrtjo prijatelja Simona, ki je naredil samomor.

Mladostniški roman Jay Asher *Trinajst razlogov* (Mladinska knjiga, 2011) opisuje življenjsko zgodbo šestnajstletne Hane, ki je storila samomor. Pred smrtjo na trinajst kaset posname svoje občutke, razmišljanja in razloge, ki so jo privedli do tega dejanja. Gre za splet nesrečnih okoliščin in sosledje dogodkov, predvsem pa za njeno doživljanje le-teh, ko si zanje ni znala ali mogla sproti poiskati pomoči in jih razrešiti:

Kot da bi se peljala po razdrapani cesti in izgubljala nadzor nad volanom. Meče te s ceste – samo malo –, kolesa izkopljejo nekaj zemlje, vendar lahko še zapelješ nazaj. Ampak ni važno, kako trdno držiš volan, ni važno, kako močno se trudiš voziti naravnost, nekaj te kar naprej suva na stran. Skoraj nad ničimer več nimaš nadzora. (Asher 2011: 111)

Kasete so namenjene trinajstim osebam, le-te so tako ali drugače vplivale na njeno odločitev, ne da bi se tega zavedale (Asher 2011: 139): »Nihče ne ve natančno, koliko vpliva ima na življenje drugih ljudi.«

Smrt zaradi zločina ali vojne: v literarnih delih, ki so postavljena v čas vojn, imajo otroci ali mladostniki heroične značilnosti, njihova žrtev je pomemben korak do svobode. V slovenskem prostoru je tak tip proze nastajal predvsem v času socialističnega realizma, omeniva naj delo Branke Jurca *Gregec Kobilica* (MK, 1965).

Veliko bolj tragičen je tip smrti, zaznamovan s trpljenjem v taboriščih in uplinjanjem otrok, povezan s holokavstom, npr. kratka zgodba Dušana Šarotarja *Koncert za violino in orkester*, ki je izšla v zbirki *Geniji*² (2007), pripoved Miriam Steiner *Vojak z zlatimi gumbi* (1964), zgodovinski roman Johna Boyna *Deček v črtasti pižami* (2007) in trilogija Morrisa Gleitzmana *Nekoč – Potem – Zdaj* (2011, 2011, 2012). Šarotar je navedeno zgodbo pozneje vključil v roman za odrasle *Biljard v Dobrayu* (Študentska založba, 2007, Knjižna zbirka Beletrina), Boynov roman pa je predvsem zaradi filma postal znan po vsem svetu.

Deloma spominsko pripoved *Vojak z zlatimi gumbi* je Steinerjeva pisala s stališča šestletne judovske deklice Bibe in osvetljuje doživljanje holokavsta. Idilično Bibino otroštvo je v trenutku, ko ločijo očeta in mamo od nje, pretrgano za zmeraj. Bibo vojaki porinejo v živinski vagon:

Počasi so se ji oči začele privajati na temo. Na temo, ki je vela nasproti, strah, ledeni, temni strah. Pred seboj je zagledala otroke. /.../ Otroci! Kakšni otroci so to? Kako so prišli sem? /.../ Otroci. Sami otroci. Kamorkoli je pogledala, vsepovsod so ji strmele nasproti velike oči. Sedeli so tesno drug ob drugem, da je bilo od vsepovsod videti samo oči, velike oči in zvezde (Steiner 1964: 21–22).

Otroci v vagonu zmorejo tovarištvo, ko pa jih pripeljejo v taborišče, se tudi med njimi začne borba za preživetje. Konec zgodbe je odprt. Tragičnosti koncentracijskega taborišča ni mogoče pozabiti. Biba, sedemletnica, bi morala biti razigrana deklica, a je doživela toliko hudega, da nikoli več ne bo otrok. Zlo prav posebej pooseblja *Vojak z zlatimi gumbi*.

Gleitzman je v zgodovinski trilogiji predstavil Feliksovo življenje na Poljskem v času druge svetovne vojne, zadnji del je postavljen v sodobno Avstralijo. Feliksova

starša sta imela knjigarno in pri svojem sinu sta uspela zbuditi ljubezen do knjig. Prvi Feliksov odziv na nacistično nasilje je povezan s knjigami: nacisti jih zažigajo, zato deček misli, da sovražijo knjige, šele pozneje dojame, da pravzaprav sovražijo ljudi. Nestrpnost do kakršnekoli drugačnosti se tudi v sodobnosti izraža na podoban način: najprej nastanejo spiski prepovedanih knjig, nato spiski nezaželenih (prepovedanih) ljudi, sledijo nasilna dejanja nad posamezniki ali neželena skupino ljudi. Auschwitz je strahotno blizu nas.

Pretresljivo je delo Marjolijn Hof *Majhna možnost* (Miš, 2007), v kateri je Kiki vedno bolj zaskrbljena za svojega očeta, ki rešuje ljudi v kriznih žariščih. V strahu, da se mu ne bi kaj zgodilo, deklica najde kruto »rešitevo« v mamini tolažbi, da je možnost, da bi njen očka umrl, majhna. Kiki, prvoosebna pripovedovalka, pravi:

Zdaj sem morala razmišljati o možnostih, ki jih lahko povečaš ali zmanjšaš. /.../ Poginuli pes in mrtev oče. To se skoraj ni pojavljalo. Moja mama bi kaj takšnega imenovala majhna možnost. Še manjša možnost pa bi bil nekdo s poginulo mišjo, poginulim psom in z mrtvim očetom (Hof 2007: 13).

Kiki zmanjša možnost, ko miš pogine, nato se nameni pogubiti še psa, kar prepreči mimoidoči moški. Kiki mu razloži teorijo o zmanjšanju možnosti, a ji ta pove, da stvari ne delujejo tako (prav tam: 71). Oče se ranjen vrne domov.

4 Smrt in žalovanje, tudi eksistencialna stiska

Posebej velja omeniti nekatera dela, gre za cross-over romane, ki ob temi smrti odpirajo tudi nekatera druga bivanjska vprašanja, ki so za bralca zelo pomembna. Vsak človek pride do točke – nekateri prej, drugi pozneje – ko si mora odgovoriti na vprašanja, kot so: kaj je smrt, kako naj prebolim smrt bližnjega (žalovanje), kaj je bistvo naše minljivosti, je smrt končna ali smo reverzibilni, ali po smrti kaj čutimo ... Tovrstna razmišljanja vsebujejo naslednja dela:

Jenny Valentine *Kako sem spoznal Violet Park: Violet sem srečal po njeni smrti, to ni bila ovira, da je ne bi spoznal* (Miš, 2009): Lucas v čakalnici za taksi najde pozabljeno žaro, ugotovi, da so to ostanki stare žene, slavne pianistke, ki je živela v bližini. Medtem ko raziskuje njeno življenje, se mu razkriva tudi zgodba njegove družine. Gre za iskanje lastne identitete in za iskanje smisla življenja, ki ga dokončno osmišlja prav njegov konec.

Markus Zusak *Kradljivka knjig* (Sanje, 2010) je knjiga, ki ne stopa na bojišče ali v koncentracijsko taborišče, a vendarle odstira največjo grozo vojne. V njej je smrt prvoosebna pripovedovalka, ki tolaži in odrešuje. Obenem je to literarno delo o besedah, njihovi moči in večplastni naravi, o njihovi povezanosti z življenjem in smrtjo.

John Green v romanu *Krive so zvezde* (Mladinska knjiga, 2013) pripoveduje zgodbo dveh na smrt bolnih mladostnikov, ki se zaljubita in doživita nekaj skupne sreče. Oba bereta tudi nedokončani roman z naslovom *Vladar vseh bolezni* kot svojo biblijo, saj je v njem glavna junakinja prav tako na smrt bolna za rakom, kar je inovativna refleksija o (ne)moči literature.

Patrick Ness je v delu *Sedem minut čez polnoč* (Mladinska knjiga, 2013), napisanem po zamisli Siobhan Dowd, razkril dva tabuja: umiranje in smrt matere (po temeljni temi torej sodi delo med romane o smrti zaradi bolezni) ter notranje

doživljanje najstnika Conorja O'Mallyja. Ta ob prividu pošasti, ki se dečku prikazuje v obliki tise, od nje, ki je menda zdravilno drevo, pričakuje, da ozdravi mamo: (Ness 2013: 151): »'Vedeti hočem, kaj se bo zgodilo z mami', je rekel Conor. Pošast je zastala. 'Še ne veš?'« Tema je novum v mladinski književnosti: v prvem planu nista smrt in umiranje, pač pa to, da imajo svojci slabo vest, ker si želijo, da bi se trpljenje bolnega človeka končalo:

Minilo je nekaj dni. Pa še nekaj. Težko je reči, koliko. Conorju so se dnevi zlili v eno samo neskončno sivino. /.../ Zdelo se je nezaslišano, da čas za preostali svet teče naprej. Za preostali svet, ki ni čakal. /.../ (Ness 2013: 169, 170)

Nato pošast izsili Conorjevo priznanje (Ness 2013: 198): »Tega ne prenesem več! je zavpil skozi besneče plamene. Ne prenesem zavedanja, da bo odšla! Hočem samo, da bi bilo tega konec! Hočem, da se konča!« Bolečina smrti je v čakanju, ne v smrti sami. Upovedani so do skrajnosti napeti odnosi z okolico, sošolci, odsotnim očetom, babico ... s samim sabo.

V odličnem mnogoplastnem romanu Siobhan Dowd *Barjanski otrok* (Zala, 2014) se osemnajstletni Fergus sooča s smrtjo z različnih vidikov: ko najde v barjanski šoti mumijo deklice iz leta 80 n. št., se z njo počuti povezano v večnosti; ob smrti vojakov se sprašuje o grehu in vlogi vere na Severnem Irskem; skupaj s člani svoje družine se sprašuje, ali imajo pravico priklopiti na umetno hranjenje starejšega brata, ki je zaradi gladovne stavke v zaporu od izčrpanosti padel v komo; ob zavedanju lastnega konca se Fergus pozitivno naravnano odloči, da bo dano mu življenje preživel pošteno, koristno in predvsem tako, da bo ostal zvest samemu sebi.

Morda kar kruto stvarna pa je prevedena (naslovniško odprta) slikanica Michael Stavarič *Mala Matilda* z ilustracijami Dorothee Schwab (Morfem, 2014), ki tako v besedilu kot s prevladujočo črno/temno ilustracijo in celo z oblikovanjem podpira raziskovanje male Matilde, Smrtnikove hčere, kaj je to smrt. Na svoji poti Matilda rešuje otroke (npr. prestrašene otroke pred besnimi psi, brodolomca po nesreči), svojo koso uporabi za obrezovanje dreves in grmovja, z njo prežene sivino mesta. Matilda odraste in končno spozna (Stavarič 2014: 31): »Vse je šlo svojo pot. Tega ni bilo mogoče spremeniti.« Hkrati Matilda ve, da je življenje kljub temu lepo, sončno.

5 Sklep

Ugotovimo lahko, da slovenska in prevedena mladinska književna besedila prikazujejo (opisujejo) smrt na zelo podoben način, že iz uvodoma navedenih podatkov o izidu mladinskih del s temo smrti v zadnjih petnajstih letih pa je razvidno, da je prevedenih del bistveno več. Povzameva lahko, da tema smrti v književnih delih ni vedno tabu, čeprav je smrt v sodobni družbi tabuirana in umaknjena iz otrokovega življenja, če je to le mogoče. S stališča tabuja so zato zanimivejša tista dela, ki sodijo v realistično prozo in odstopajo od pričakovanega horizonta, npr. Hillov roman *Se vid'va Simon!*, ki brez patetike predstavi Simonovo življenje od postavljene diagnoze do smrti in prijateljevo žalovanje za Simonom; *Majhna možnost* Marjolijn Hof, ki odpira vprašanje, kaj vse smo sposobni storiti v dobri veri, da bomo rešili bližnjega; Patrick Ness v delu *Sedem minut čez polnoč* opisuje zamolčano temo travmatičnosti dolgega umiranja in posledično otrokove želje, naj

se vse že enkrat konča, ker je čakanje na smrt bolj strašljivo od nje same. V zgodovinskih romanih o koncentracijskih taboriščih, ki so izšli šele v zadnjih nekaj letih, pa je predstavljeno zlo, kakor ga zmore zadati le človek človeku. Enotnost odzivov na smrt in načinov obredja ter žalovanja nakazuje na to, da so tudi prevedena dela izbrana iz evropskega, severnoameriškega in avstralskega področja, kjer smrt in žalovanje dojemamo precej podobno; izjema je delo Guusa Kuijjerja *Ej, moje ime je Polleke!*, v katerem prijateljica Consuela, priseljena iz Mehike, vnese v žalovanje z obredjem, kakor ga pozna iz svoje domovine, medkulturnost.

Smrt bližnjega za otroka oz. najstnika ne more biti odrešitev, tako lahko nanjo gleda le nekdo, ki se ga smrt ne tiče neposredno, ali pa nekdo, ki iz izkušnje ve, da je umrli trpel hude bolečine, ki se s smrtjo končajo. Otroci, ki lastne izkušnje s smrtjo bližnjih nimajo, jo težko razumejo, odrasli pa se tej temi, če je le mogoče, izogibajo. Otroci, vsaj v večini primerov, v naši kulturi tudi ne hodijo na pogrebe, čeprav so to v bistvu obredi za žive in ne za mrtve. Dan spomina na mrtve, 1. november, je dan, ko množično obiskujemo grobove, tedaj tudi otroci, in se s prižiganjem sveč ter s polaganjem cvetja na grobove spominjamo mrtvih, vendar v glavnem ne gre za resničen premislek o pokojnih.

Navednice:

- Jay Asher, 2011: *Trinajst razlogov*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Odisej).
- Armin Beuscher, 2008: *Čez veliko reko: zgodba o slovesu in žalosti, o tolažbi in pogumu*. Ljubljana: Založba Kres.
- Alenka Goljevšček, 1991: *Pravljice, kaj ste?* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dragica Haramija, 2004: Tema smrti v mladinski prozi. *Jezik in slovstvo* 5, 23–34.
- –, 2010: *Holokavst skozi otroške oči*. Murska Sobota: Franc-Franc (Redkosti).
- David Hill, 2003: *Se vid'va Simon!* Dob pri Domžalah: Miš (Zorenja).
- Marjolijn Hof, 2007: *Majhna možnost*. Dob pri Domžalah: Miš (Zbirka Prva zorenja).
- Patrick Ness, 2013: *Sedem minut čez polnoč*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Michael Stavarič, 2014: *Mala Matilda*. Jezero: Morfem.
- Miriam Steiner, 1964: *Vojak z zlatimi gumbi*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Pota mladih).
- Dim Zupan, 2011: *Hektor in zrela hruška*. Ljubljana: Mladika.

Borut Gombač
Univerzitetna knjižnica Maribor

USTA, POLNA ČESNA ALI O TABUJIH
V SLOVENSKI MLADINSKI POEZIJI

Moja razmišljanja o tabujih v slovenski mladinski poeziji, zbrana pod dišečim naslovom *Usta, polna česna*, povzetem po verzu iz pesmi Vinka Möderndorferja *Punčkasta izštevanka*, so deloma plod dilem, ki so se mi porajale ob postavitvi istoimenske knjižne razstave⁸ v Univerzitetni knjižnici Maribor oziroma njene ponovne postavitve v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota, deloma pa jih je na plan naplavila izkušnja lastnega pisanja poezije za mlade. Problematike se torej ne lotevam s stališča literarnega teoretika, se pravi v smislu kronološkega razvoja ali podobnega sistematično vsevednega pregleda, ampak bolj intuitivno kot bralec, knjižničar in pesnik. Pri tem se ne osredotočam toliko na to, kaj vse je bilo in še je v slovenski mladinski poeziji tabu, bodisi vsebinski bodisi izrazni, ampak predvsem na to, kako so bolj ali manj tabuirane teme v mladinski poeziji izražene in sprejete med bralci, zlasti v primerjavi s prozo.

Nesporno je dejstvo, da se je o tabujih v slovenski mladinski poeziji v zadnjih letih govorilo bistveno manj kot o tabujih v proznih zvrsteh, namenjenih isti ciljni publiki. Kar pa nikakor ne pomeni, da je paleta tem v tovrstni poeziji, ki so v določenih obdobjih označene kot tabu, tudi bistveno manjša, ali da so literarne obdelave določenih tabuiranih tem v prozi bolj poglobljene. Res je, da slednje zaradi dolžine – recimo romana – vsaj na prvi pogled lahko spoznavamo z več vidikov kot v največkrat bistveno krajši pesemski obliki. Obe zvrsti pač uporabljata različna izrazna sredstva in – kar ni nič manj pomembno – zahtevata različno bralno percepcijo. Vsekakor pa je treba omeniti tudi to, da se bralni krog ene ali druge zvrsti s starostjo bralca spreminja.

Če je bilo torej rušenje tabujev v mladinskih romanih v zadnjem obdobju pogosta tema pogovorov in vročih debat med teoretiki, pedagogi, dežurnimi kritizerji in kdaj celo med pisci samimi, rušenje tabujev v poeziji niti slučajno ne odmeva tako močno.

⁸ Knjižna razstava *Usta, polna česna* je s pomočjo razstavljenih pesniških zbirk in izpisanih verzov osemnajstih pesnic in pesnikov, pa tudi verzov iz zakladnice ljudskega slovstva, na svojstven način izpostavila nekatere izrazne in vsebinske tabuje v slovenski poeziji za mlade. Prvič je bila postavljena aprila v Univerzitetni knjižnici Maribor kot uvodni dogodek mariborske različice slovenskih dnevov knjige *Ko te napiše knjiga* 2014, drugič pa oktobra v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota v okviru XIX. Srečanja slovenskih mladinskih pisateljev *Oko besede* 2014.

Razstava je na zračen in igriv način prikazala različne pesniške postopke pri obdelavi bolj ali manj tabuiranih tem: od spolnosti do smrti. Knjižni predstavitvi sta dala dodatno dimenzijo predstavitev ilustracij nekaterih razstavljenih pesmi ob spremljavi otroških recitacij v programu Powerpoint in »odprta« knjižna vitrina. Slednja je ponudila obiskovalcem možnost, da so tudi sami pisno izpostavili izraze ali vsebine, ki so po njihovem mnenju v slovenski mladinski poeziji dandanes še vedno tabu. – Razstavo sta vizualno sooblikovali bibliotekarki iz Univerzitetne knjižnice Maribor Jerneja Ferlež in Renata Močnik.

Iz povedanega se zdi, da napeljujem na to, kako je mladinska poezija, ki je sicer ena mojih velikih literarnih ljubezni, včasih po krivici spregledana. Gotovo je tudi nekaj na tem. Po drugi strani pa dejstvo, da določena tabuirana tema v pesemski obliki ne dvigne toliko prahu kot ista tema v prozi, morda pomeni, da so določeni tabuji v poeziji preprosto padli oziroma postali nekaj, kar pač organsko sodi v tovrstno literarno zvrst.

Ko sem v knjižnici spremljal odzive na razstavo, pa sem na svoje veliko presenečenje ugotovil, da še zdaleč ni tako. Zanimivo je sicer, da se ne spomnim niti ene same negativne kritike med mlajšimi obiskovalci razstave, medtem ko so se nekateri odrasli nad posameznimi verzmi zmrdovali in se kdaj celo zgražali. Resnici na ljubo moram sicer priznati, da je bilo slednjih le za vzorec. Nekaj več je bilo »prikrite« kritike, modrovanj o tem, da določene teme, kot na primer prepir med starši, nasilje ali smrt, pač ne sodijo v mladinsko poezijo, v smislu: »Naj bo vsaj *ta malim* prizanešeno s tem, tako ali tako jih v življenju čaka dovolj hudega.« Najbolj simpatične, a hkrati simptomatične pa so se mi zdele nekakšne polpohvale polkritike v stilu izjave neke učiteljice razredne stopnje: »Morda določene teme res niso najbolj primerne za naše učence, ampak naj bo, saj gre konec koncev samo za ene take luštne pesmice.« Po njenem mnenju gre torej za nedolžne rimane ali ritmične verze, ki večje škode, za razliko od, recimo, romana, tako ali tako ne morejo narediti.

V neki knjižni oceni sem s kančkom pretiravanja nekoč zapisal, da bi se posamezno pesem moralo brati kot roman, največ eno na dan, saj je čas v dobri pesmi do skrajnosti zgoščen in ga v resnici razpre šele bralec. Bolj ko je pesem zgoščena v sebi, bogatejša je. Seveda pa to ne pomeni, da se zgoščenost skriva le v zapletenosti metafor in v zabrisanih pomenih. Zgoščenost se zlasti v mladinski poeziji lahko izkaže tudi z zelo preprostimi podobami.

Letošnji dobitnik večernice Vinko Möderndorfer, ki je po mojem mnenju tudi odličen pesnik za mlade, v pesmi *Kaj lahko naredimo*, ki govori o tem, kaj lahko otroci naredijo, kadar jih odrasli jezijo, preprosto zapiše: »Lahko jim navijemo ušesa / in jih postavimo v kot.« Na videz povsem enoplastna verza, ki samo obrneta običajni vlogi otrok in staršev, povesta veliko več, kot se zdi na prvi pogled. Ali pa na svoj način še bolj radikalen odgovor na podobne težave junakinje pesmi *Hudobno in Zlobno* pesnice Barbare Gregorič: »Morda pa se bom spremenila / v strupen trn na vrtnici, / ki si jo ti, mama, danes dobila. // Ali pa v mušnico, ki bo zašla / v tvojo košarico z gobami, očka.« Lahko si samo predstavljamo, kako bi v dežurni kritizerski javnosti odmeval mladinski roman o deklici, ki želi zastrupiti svoja starša. In še nekaj je potrebno poudariti, v romanu, ki bi bil koliko toliko koherenten, bi seveda tovrstna skrajna želja morala biti skrbno utemeljena s predhodnim dogajanjem. Tudi pri obeh citiranih pesmih je to, zakaj sta mlada junaka sploh pomislila na tako radikalne rešitve, seveda utemeljeno s predhodnim dogajanjem, le da to ostaja v veliki meri v domeni bralčeve domišljije. Domišljija pa, kot je znano, nima meja. Precej naivno bi bilo trditi, da poezija na ta način posega bistveno globlje od proze, vsekakor pa aktivira tista specifična polja percepcije, ki jih proza v tako aktivni obliki pač ne more.

Skratka, dejstvo, da gre, kot se je izrazila omenjena učiteljica, samo za »luštne pesmice«, ne govori toliko o površnem branju, kot o tem, da je v poezijo možno »vtihotapiti« marsikaj. To ji omogoča njena odprta struktura in z njo povezano aktivno sodelovanje bralca, pa tudi rime, ritem in vizualna podoba, ki v pravilnem razmerju z vsebino poudarjajo igrivost, humornost ali težo usodnosti.

Vse to je pravzaprav prednost poezije, a le takrat, ko pesem ni močna zgolj zato, ker pač obravnava določen tabu, ampak ker določena tabuirana tema povsem neopazno postane neločljivi del njene vsebinske in formalne kompozicije.

Ko sem aprila po nekajtedenskem intenzivnem tipanju po knjižničnih policah s slovensko mladinsko poezijo svojo razstavo končno postavil, sem nenadoma ves zgrožen ugotovil, da med razstavljenimi verzji, ki naj bi predstavljali tabuje, nenadoma nobenega tabuja ne najdem več. Pa ne zato, ker so ti med postavljanjem razstave skrivnostno izpuhteli, ampak zato, ker so v večini primerov tako dobro vkomponirani v pesmi, da jih kljub skrbnemu branju sploh nisem več zaznal. Razmišljal sem celo, da bi se razstavi preprosto odpovedal. Da pa so v knjižnih vitrinah vendarle tudi tabuji, so me s svojimi odzivi, kot že rečeno, opozorili obiskovalci razstave.

Na podobno izkušnjo sem naletel pri lastnem pisanju mladinske poezije. Do zdaj sem napisal le tri tovrstne knjige. Čeprav pesnim dlakocepsko počasi in povrh tega večina napisanega roma v koš, sem bil sveto prepričan, da v mojem skromnem opusu ni kakšnih posebej izpostavljenih tabujskih tem. Kljub temu da sem zmeraj globoko spoštoval pisateljske kolege, ki so v imenu literarne avtentičnosti pogumno drezali in rušili določene izrazne ali vsebinske tabuje, se mi je namreč zdelo, da v svojem pisanju težim zgolj k tankočutnemu opisovanju sveta skozi otroške oči. Dovolj širokemu, da zajame celoten spekter doživljanja življenja, ki obsega tako »objektivno realnost« kot tudi podzavest in domišljijo. Zato sem bil zelo presenečen, ko so se nekemu obiskovalcu knjižnice, ki me seveda ni poznal kot avtorja ampak le kot knjižničarja, najbolj sporni zdeli verzji nekega Gombača. Šlo je za začetne verze pesmi *Zeleni valovi*: »Očka na mamu rjove kot bik, / mama pa v očka sika kot kača. / V kuhinji strašen vik je in krik. / Že dolgo sta hladna pire in špinača.«

Zagotavljam vam, da omenjeni Gombač citiranih verzov ni napisal, ker bi hotel zavestno rušiti idealizirano podobo zlatih staršev iz sladkih pesmic za tamale, ampak ker je hotel polnokrvno upesniti poetično vznemirljiv trenutek iz dečkove vsakdanjosti. Gre pač za živ kontrast med kričečo sliko zunanosti in junakovo notranjostjo, ki skuša čim bolj verodostojno prikazati vso širino in plastičnost trenutka. Med tem ko se starša prepirata, se otrok, ki v sebi njun prepir še potencira, raje predaja domišljiji. Zasanjano strmi v krožnik pred sabo in si poskuša predstavljati, kako v tišini, ki je povsem drugačna od rjovečesikajoče realnosti, v izmišljenem čolničku skupaj z ljubečima staršema pluje po zelenem špinačnem jezeru okoli otoka pireja. Očka tiho vesla, mama poje uspavanko ...

Skratka – za mladinsko poezijo, ki se tako ali drugače dotika tabuiranih tem, se mi zdi bistven dovolj globok in dovolj samosvoj pogled na določeno življenjsko situacijo in z njim povezana uporaba primernih izraznih sredstev, pa naj gre pri tem za realizem, domišljijško nadgradnjo ali nonsens. Takšna literatura tabujev po mojem mnenju ne bo le detektirala, ampak jih bo slej ko prej tudi izbrisala. Poezija s šibko izrazno močjo, ki sicer »pogumno« obravnava določeno tabuirano temo, lahko namreč preseganju le-te naredi več škode kot koristi in s tem nikakor ne pripomore k temu, da okus po česnu ne bo več le neprijeten, ampak kot del bogatega spektra okusov tudi zdravilen.

Naj na koncu navedem še sedem pesmi oziroma odlomkov iz razstavljenih pesmi različnih avtorjev, ki ilustrirajo poeziji lastno bogastvo formalnih in vsebinskih pristopov do iste, za nekatere še dandanes tabuirane teme smrti.

Prvi odlomek je igriv in hkrati poln temne slutnje: »Kaj je to, smrt? / Mi smrti ne poznamo. / Kot bi pokrili / bel prt čez spečo mamo?« Gre za verze iz pesmi *Otroci in gozd* avtorja Franceta Forstneriča.

Druga pesem je v celoti skorajda aforistično zgoščena: »Smrt je najbolj / živa med nami, / ker nas vse / preživi.« Avtor verzov je Niko Grafenauer.

Tretji odlomek predstavlja srhljivo stvaren vrhunec skrbno odmerjenega baladnega stopnjevanja: »Sta se spet skregala na smrt?! / Kaj je nimaš rad? / *Igrala sva se na balkonu / in je padla v prepad.*« Gre za predzadnjo kitico pesmi Borisa A. Novaka *Sodobna balada*.

Četrta pesem je zabavna in ironična, v njej namreč spregovori smrt sama: »Smrt je smrtno utrujena / splezala v skalno prebivališče. / Tukaj bom v miru počivala. / Če me kdo rabi, naj me ne išče.« Avtor pesmi z naslovom *Smrt* je Dane Zajc.

Peti odlomek je dvoumen prav zaradi svoje navidezne preprostosti: »Zakaj umirajo ljudje? / Umre se tako, / pravzaprav enostavno / in lahko ...« Avtorica verzov iz pesmi *Zakaj umirajo ljudje in zakaj se umre* je Saša Vegri.

Šesti odlomek s kančkom grenkobe učinkovito zaokrožuje razigrano lokalno umeščeno pesem: »Tiste, ki imajo dolge korake, / pelje pot v Košake. / Vsem živim pa je najtežje / priti na Pobrežje.« Verzi so iz pesmi *Križem po Mariboru* avtorja Slavka Juga.

Sedmi odlomek je zabavljاشko črnohumoren: »Prvi november praznik je čuden. / Ker mrtvi praznujejo, živi žalujejo. / Pokopališče kraj je obljuden, / žurka za vse, ki v grobovih stanujejo.« Verzi so iz pesmi *Posmrkani šal*, njen avtor pa je --- neki Gombač.

Alenka Spacal

Ljubljana

SODIJO TEME SPOLA IN ISTOSPOLNE USMERJENOSTI V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI ŠE VEDNO MED TABUJE?

Čeprav tabujev kot družbenih fenomenov nisem nikdar natančneje raziskovala, bi večino tem, s katerimi sem se ukvarjala tako v teoriji kot tudi v umetniških praksah, z zunanje perspektive lahko označila za tabujske. Od kar delujem na področju feministične vizualne teorije in lezbičnih kulturnih študij, se ukvarjam z vprašanji spola in istospolne usmerjenosti. Sama omenjenih tem sicer ne razumem v kontekstu tabujev, čeprav vem, da so v širši družbi največkrat še vedno tako pojmovane. Zame te teme ne sodijo med tabuje ne takrat, ko o njih pišem in predavam za odrasle, in ne tedaj, ko z njimi nagovarjam otroke. Šele pogled od zunaj, pogled z distance, mi razkriva, da večina posameznic in posameznikov v današnji družbi omenjene teme še vedno razume kot drugačne. Prav zato nameravam v pričujočem eseju pretresti nekatera vprašanja, ki se nanašajo na (ne)tabuiranost tem spola in istospolne usmerjenosti v mladinski literaturi.

Pred leti se je na enem od simpozijev revije *Otrok in knjiga* govorilo o temi drugačnosti. Letos so bili na vrsti tabuji. Temi sta si zelo sorodni, kar kaže na dejstvo, da na področju mladinske književnosti narašča zanimanje za premislek t. i. robnih vsebin, ki odstopajo od prevladujočih normativnih tem v leposlovju za mlade in najmlajše. Knjige, ki izpostavljajo marginalizirane vsebine, so v mladinski literaturi zadnja desetletja vse bolj prisotne. Če postaja v mladinskih romanih obravnavanje najrazličnejših, do nedavnega še tabuiranih tem, nekaj običajnega, pa je mogoče zaslediti veliko več zadržkov pri vključevanju tabujskih vsebin v leposlovje za mlajše otroke. Zdi se, da sprožajo teme, ki so v knjigah za najstnice in najstnike že detabuirane, na slikaniškem področju veliko več dvomov. Ob uvajanju nenormativnih vsebin v slikanice se kot prvo pojavlja vprašanje starostnih stopenj. Kako zgodaj se otroke lahko seznanja z vsebinami, ki sicer v širši družbi veljajo za problematične? Katere teme so že primerne za obravnavo v slikanicah in katere še ne? Kako pisati v literaturi za najmlajše o temah, ki celo odraslim največkrat še vedno predstavljajo nelagodje?

Zasledila sem, da se na področju mladinske književnosti ob obravnavi tabujev večinoma navaja problematične, negativne ali neprijetne vsebine, kot so na primer smrt, bolezen, nasilje, zloraba, vojna, droge ipd. Vedno znova sem presenečena, ko se med temi težkimi, temačnimi in bolečimi vsebinami pojavi tudi tema istospolne usmerjenosti. Sama razumem homoseksualnost prav nasprotno. Kot razkrita in v družbi aktivno delujoča lezbijka doživljam lezbičnost v kontekstu najbolj pozitivnih vrednot kot nekaj zaželenega, prijetnega, lepega, svetlega, samoumevnega in predvsem kot nekaj, na kar sem ponosna. Vsakokrat znova me šele soočenje s prevladujočim mnenjem v širši družbi spomni, da očitno živimo v času, ko je istospolna usmerjenost še vedno močno zaznamovana. Sprašujem se, če je homoseksualnost posledično tudi na področju mladinske literature še vedno tako zelo tabuirana. Darja Lavrenčič Vrabec, ki je v besedilu »Bolečina odraščanja: droge, seks in ...« (*Otrok in knjiga*, 52, 2001) pisala o procesih detabuiranja določenih tem v mladinski literaturi, je med temami, ki naj bi bile ob koncu 20. stoletja že detabuirane, izpostavila tudi homoseksualnost. O (de)tabuizaciji homoseksualnosti v mladinski književnosti sta pisali tudi Marta Pirnar v knjigi *Tok / protitok: Konstrukcija in reprezentacija homoseksualne identitete v 20. stoletju* (Založba ŠKUC, Lambda, 2006) in Kristina Picco v dveh delih besedila »Prisotnost otroških in mladinskih literarnih besedil z gejevsko/lezbično tematiko v slovenskem prostoru« (*Otrok in knjiga* 80, 81, 2011). V tem smislu me je letos razveselila tudi novica, da je bil roman Suzane Tratnik *Ime mi je Damjan* izbran za nacionalni projekt spodbujanja bralne kulture Rastem s knjigo. Takšni premiki vsekakor kažejo, da se na področju mladinske književnosti spreminja odnos do del, ki obravnavajo LGBTQ osebe (lezbijke, geje ter biseksualne, transseksualne, transspolne in queer osebe). Po drugi strani pa si ne smemo zatiskati oči pred homofobijo, ki je še vedno močno prisotna na vseh ravneh družbe. Na mnenje večine, ki še ni dovolj zrela za demokratične zahteve po enakopravnosti vseh državljanov in državljanek, in sicer tudi če gre za pravice otrok, je pokazal izid referenduma o Družinskem zakoniku leta 2012. Predpostavljam, da bi bila v naši državi večina tudi proti pisanju o homoseksualnosti za najmlajše. V družbi, kjer patriarhalne vrednote še zdaleč niso presežene, bi se iz čistega strahu pred spremembami nekatere tabuje najraje v neskončnost ohranjalo ter vzdrževalo v njihovi sveti in magični moči. To spominja na arhaične družbe, ki jih je preučeval Jean Cazeneuve v *Sociologiji*

obredja (Studia Humanitatis, ŠKUC in Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1986), kjer je pokazal, da tabuji »varujejo veljavni red pred slehernim napadom tistega, kar se izmika redu« (str. 253).

So torej lezbičnost, gejevstvo, biseksualnost, transspolnost in transseksualnost še vedno tiste neprijetne, nedotakljive oziroma »prepovedane« teme, o katerih bi morali v javnosti molčati ali samo skrivoma šepetati? Prav nasprotno, menim, da so to teme, o katerih bi morali vse več in vse glasneje govoriti ne le odraslim, temveč bi se morali o teh vsebinah pogovarjati tudi z mladimi in celo najmlajšimi. To so teme, za katere bi bilo prav, če bi se o njih pisalo, in sicer ne le v mladinski literaturi, temveč tudi v slikanicah za otroke. Zdi se mi, da to niso teme, na katere bi morali otroci čakati do pozne najstniške dobe, temveč bi bilo najbolje, če bi se z njimi lahko soočili že takoj, ko bi jih lahko razumeli. Če bi se že male otroke začenjalo seznanjati z raznolikostjo sveta in oseb, ki jih obkrožajo, bi bilo manj možnosti, da bi se kasneje razvili v odrasle osebe, ki bi bile homofobno, seksistično, ksenofobno, rasistično, nacionalistično ali kakorkoli negativno naravnane do raznolikih posameznikov ali posameznic v družbi. V najstniški dobi je potem mnogo težje razbijati in rušiti tabuje, ki so se v obliki stereotipov in predsodkov do vseh »drugačnih« oblikovali že v otroštvu.

O drugih in drugačnih ter o pojmu drugosti

Če sem predhodno omenila »drugačne« in besedo zapisala pod narekovaji, bi pri tem želela poudariti, da se omenjenemu pojmu sama najraje izogibam, a bi mu na tem mestu vendarle namenila nekaj vrstic. S terminom drugačnosti, ki je največkrat slabšalno zaznamovan, se navadno označuje vse tiste, ki kakorkoli odstopajo od prevladujoče večine. To je sicer odvisno od perspektive gledišča, saj je vsakdo za nekoga lahko drugi in s tem drugačen. Vendar je vseeno bolj ali manj jasno, kdo je v neki družbi označen za drugačnega. Predstavnice in predstavniki manjšin vseh vrst so v odnosu do večine, torej do tistih, ki vzpostavljajo norme, navadno opredeljeni za druge in s tem drugačne. Večina je največkrat izključljivo naravnana do vseh oseb, ki s svojimi posebnostmi kakorkoli odstopajo od umetno vzpostavljene normativnosti. Pri takšnem vrednotenju se neupravičeno vzpostavlja nekakšna hierarhija, ki nekatere osebe v družbi postavlja nad druge, zaradi česar je posledično nekaterim zagotovljeno tudi več pravic kot drugim. Namesto pozitivnega spodbujanja raznolikosti, različnosti in pestrosti posameznic in posameznikov v družbi, se v negativnem smislu izpostavlja drugačnost. Ob fenomenu drugačnosti velja premisliti tudi pojem drugosti.

Na teoretičnem področju me je z obravnavo pojma drugosti v smislu spola najbolj nagovorila Simone de Beauvoir. Ko je francoska teoretičarka pred več kot pol stoletja v eni najpomembnejših feminističnih knjig vseh časov, ki nosi pomenljivi naslov *Drugi spol*, obravnavala zgodovinsko pozicijo ženskosti kot drugosti, je hkrati predstavila pojem drugosti v širšem smislu. Ob primerjavi judovskega, črnškega, proletarskega in ženskega vprašanja je izpostavila, da nastanejo vse pozicije drugosti skozi svoje nasprotje. Drugost je označila za temeljno kategorijo človeškega mišljenja, saj se po njenem nobena skupnost ne definira kakor Eno, ne da bi sebi nasproti nemudoma postavila Drugega. Pri tem je navedla različne kategorije tako izpeljanih drugosti, in sicer od Judov za antisemite, črncev za ra-

siste, domorodcev za koloniste do proletarcev za kapitaliste. V navezavi na Hegla je zapisala, da se v zavesti sami nahaja sovražnost do vsake druge zavesti in da se subjekt »vzpostavlja samo skozi nasprotnost: uveljaviti se hoče kot bistveno in drugega postaviti kot nebistveno, kot objekt.« Ob primeru domačina, ki se odpravi na potovanje in zgroženo opazi, da so v sosednjih deželah domačini, ki zdaj njega gledajo kot tujca, pa je Simone de Beauvoir pokazala, kako vsaki kategoriji drugosti druga zavest nasproti postavlja recipročno hotenje. Edina kategorija drugosti, za katero takšna recipročnost ne velja, je po njenem kategorija drugosti, ki se nanaša na ženske, in v zvezi s katero se je spraševala, kako je mogoče, da se med spoloma ta recipročnost ni vzpostavila in da se je eden od členov uveljavil kot edini bistveni in pri tem zanikal vsakršno relativnost glede na svojega soodnosnika ter ga definiriral kot čisto drugost. Čudilo jo je, da ženske ne spodbijajo vrhovne oblasti moških, saj se po njenem noben subjekt že v začetku in samodejno ne postavi kot nebistven (*Drugi spol. Dejstva in miti*, 1. knj., Delta, Ljubljana, 1999, str. 16).

Večkrat se sprašujem, če je tudi homoseksualnost v primerjavi s heteroseksualnostjo izpeljana pozicija, pri kateri omenjena recipročnost ne velja. Heteroseksualno naravnane osebe, ki v družbi dejansko predstavljajo večino, hkrati pogojujejo tudi normo. Vendar tovrstna normativnost v družbi ne bi smela vplivati na temeljne človekove pravice, ki so za nekatere vzpostavljene in za druge ne. Ob tem se zastavlja vprašanje, če smo homoseksualno naravnane osebe za heteroseksualno orientirane osebe bolj druge kot obratno. Zdi se, da bi temu lahko pritrdili prav zato, ker vsi živimo v heteronormativni družbi. Čeprav je večina homoseksualnih oseb rojenih v heteroseksualnih družinah in vzgajanih v heteronormativni družbi, to dejstvo ne bi smelo narekovati hierarhije, ki postavlja ene nad druge.

Sama kot lezbijka heteroseksualnih oseb nimam za druge in drugačne. Zame so drugi predvsem homofobi. Enako kot ženska ne doživljam kot drugih vseh moških, temveč predvsem posameznike s seksistično in patriarhalno miselnostjo. Zame niso drugi pripadniki nebelih ras, temveč rasisti. In podobno kot druge pojmem tudi nacionaliste in ksenofobe.

Če razmišljanje o drugosti in drugačnosti navežem na temo tabujev v mladinski književnosti, potem lahko zapišem, da v literaturi za otroke v kontekstu tabujev ne razumem del, ki na pozitiven in afirmativen način obravnavajo teme spola in istospolne usmerjenosti. Sama bi najmlajše prav nasprotno najraje obvarovala pred deli s homofobnimi in seksističnimi vsebinami. Homofobije med slikanicami na srečo nisem zaznala, saj je homoseksualnost pri nas še vedno tako tabuirana, da se je otrokom ne omenja niti v negativnem smislu. Vsekakor pa je v slikanicah še vedno mogoče zaslediti preveč seksizma in stereotipnih pojmovanj spola. Pri tem ne mislim le na ljudske in klasične umetne pravljice, temveč žal tudi na besedila sodobnih pisateljev in celo pisateljic ter tudi na ilustracije. Vendar se na tem mestu ne bom podala v analizo tovrstnih del, temveč se bom raje vrnila k tabujem in izpostavila primer mladinskega romana, ki temo drugačnosti izpostavlja v izjemno pozitivni luči.

V mladinski literaturi je tema drugačnosti po mojem mnenju na najboljši možen način obravnavana v romanu Johna Boyna z naslovom *Osupljiva zgodba Barnabyja Brocketa* (Miš, 2013). Omenjeni mladinski roman bi lahko označila kar za hvalnico drugačnosti. Pisatelj je razmišljanje o drugačnosti v odnosu do normalnosti podal skozi fantazijsko pripoved osemletnega dečka, ki se mu starši zaradi njegove nenavadnosti odpovedo. Barnaby je prišel na svet s prirojeno

gravitacijsko motnjo, zaradi katere se ni mogel podrežati zakonu težnosti. Kot tretji otrok se je rodil v družino, ki je bila do njegovega rojstva videti povsem navadno. Njegova starša sta se imela za nadvse normalna in nista marala ljudi, ki bi bili neobičajni in ki bi kakorkoli zbudili pozornost. Svojega letečega sina, ki se ni mogel obdržati na tleh, temveč je lebdel v zraku, če so ga držali na povodcu, sta se izjemno sramovala. Ker se po osmih letih nikakor nista mogla sprijazniti z njegovo drugačnostjo, sta se mu naposled enostavno odrekla. Mama ga je nekega dne spustila v nebo in Barnaby je odletel dogodivščinam naproti. Na poti okoli sveta je srečeval same zanimive ljudi, ki jim je bilo skupno to, da so kar najbolj odstopali od družbenega povprečja. Večini so se starši odpovedali, ker niso ustrezali njihovim merilom. Čeprav je dečkova zmožnost letenja povsem fantazijska, pa so drugačnosti tistih, ki mu pridejo naproti, v našem svetu zelo realne. Ob njihovih likih je pisatelj razgrnil celo vrsto družbenih tabujev. Barnaby je na svojem popotovanju srečal starejši lezbični par, mladega umetnika, ki je za preživetje čistil okna, novinarja z ožganinami na obrazu ter množico posebnžev, ki so bili ugrabljeni v cirkuško skupino, kjer so jih imenovali »Spakovje«. Ob svojih sopotnikih je spoznaval, da ne bi bili srečni, če bi živeli življenja, za katera bi drugi mislili, da so normalna. Posameznice in posamezniki, ki so mu prišli na pot in naj bi veljali za drugačne, so se njemu zdeli popolnoma normalni. Takšni sta se mu zdeli tudi starejši prijateljici, ki v romanu sicer nista eksplicitno poimenovani kot lezbijki, a je razvidno, da sta par. Ko se je Barnaby o njuni normalnosti pogovarjal s Palmiro, mu je odgovorila: »Njuna predstava o drugačnosti je po naključju drugačna od predstave drugih. Ampak to je svet, v katerem živimo. Nekateri ljudje preprosto ne morejo sprejeti nečesa, kar je zunaj njihove izkušnje.« (Str. 106.) Pisatelj knjigo konča s presenetljivim in pretresljivim koncem, ki predstavlja odličen zagovor drugačnosti. Barnaby spozna, da je njegova drugačnost pravzaprav posebnost, zato se ji ne želi odreči. Ne želi se odpovedati letenju. Ne želi postati nekdo drug. Ponosen je na to, da je prav takšen, kakršen je in kakršen se je rodil, pa čeprav drugačen od drugih.

V kakšnem smislu je tema spola razumljena kot tabu?

Spol sam po sebi navadno sicer ni pojmovan kot nekaj tabuiranega, sploh če ga razumemo v binarnem kontekstu kot moški ali ženski spol. Možnost množstva spolov ali interspolnih identitet je v tem smislu povsem spregledana ali celo zanikana. Vsi, ki so podvrženi patriarhalni miselnosti, si prizadevajo ohraniti nespremenjeno strukturo zgolj dveh prevladujočih spolov, ki morata biti enoznačno in nedvomno določljiva v kontekstu moškosti ali ženskosti. Takoj, ko se izpostavi obstoj različnih spolov in zagovarja gibljive spolne identitete, nastane težava. O težavah in problemih v zvezi s spoli je pisala že Judith Butler. Metaforo težav je v zvezi z določljivostjo spola izpostavila že v samem naslovu knjige *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete* (Založba ŠKUC, Lambda, 2001), ki predstavlja temeljno delo za raziskovanje spola ne zgolj znotraj feministične teorije, temveč v najširšem okviru študij spola, lezbičnih in gejevskih študij ter queer teorije. Avtorica je postala ena pomembnejših teoretičnih figur s tega področja prav zato, ker je subverzivno zamajala uveljavljeni binarizem spolov in s tem ponudila teoretični model za vse tiste osebe nenormativnih identitet, ki se v kontekstu spola

in seksualnosti ne uvrščajo v klasično binarno strukturo moškosti in ženskosti. Težave torej nastopijo takoj, ko začnemo o spolu razmišljati izven ustaljenih norm.

Po drugi strani je lahko problematično že samo raziskovanje spola, in sicer tudi v primerih, ko se raziskuje zgolj ženski spol v odnosu do moškega spola. Feministične teoretičarke so pokazale na nesorazmerje v pojmovanju obeh prevladujočih spolov, med katerima se je dolgo vzpostavljala hierarhija, ki še danes vpliva na vrednotenje enega in drugega spola. V dvatisočletni zgodovini zahodne filozofije in kulture spola znotraj dvojiškega sistema nista bila obravnavana enakovredno. Moški spol je bil večinoma razumljen kot primaren, univerzalen in normativen. Ženski spol, ki je bil pogosto pojmovan šele v odnosu do moškega spola, je bil pogosto pojmovan kot drugi spol. V predhodnem razdelku sem že izpostavila *Drugi spol*, v katerem je Simone de Beauvoir obravnavala izpeljano pozicijo ženskosti kot drugosti. Če sem predhodno zapisala, da sam spol, če je razumljen zgolj kot moški ali ženski, ni pojmovan v kontekstu tabujev, pa menim, da je raziskovanje spola že precej bolj zaznamovano. Saj vemo, kakšen je v naši družbi prevladujoči odnos do vede, ki preučuje ženski spol in pozicijo žensk v družbi. Na tem mestu ne bi želela natančneje obravnavati stališč antifeminizma.

Če se vprašamo, zakaj naj bi ukvarjanje s spoli predstavljalo tabu, je odgovor več kot očiten. Raziskovanje spolov ne razkriva le družbene hierarhije med spoloma ali med spoli, temveč kaže tudi na vse ostale neenakosti v družbi, in sicer med različnimi spolnimi usmerjenostmi, razredi, generacijami, rasami in narodi. Proučevanje ene marginalizirane skupine, na primer žensk, kaže tudi na vse ostale robne pozicije v družbi. Razkrinkavanje patriarhalnega družbenega ustroja je v širši družbi na splošno nezaželeno, saj ruši tradicionalne vzorce vseh normativnih identitet. Na to je izjemno premišljeno pokazala že Virginia Woolf v odličnem protivojnem, antiseksističnem in protikapitalističnem eseju *Tri gvineje*, kjer je izpostavila povezavo med seksizmom in fašizmom.

Feministično raziskovanje temelji na preučevanju ženskega spola, vloge žensk v širši družbi in tudi odnosu med ženskami in moškimi. Tovrstna perspektiva se na področju lezbičnega feminizma, lezbičnih in gejevskih študij, študij spola ter queer teorije z enega ali dveh spolov razširi na raziskovanje mnoštva spolov oziroma na proučevanje spola v najširšem smislu in posledično ne le na obravnavanje istospolnih identitet, temveč celotne LGBTQ populacije. Spol je razumljen kot tabu vselej, kadar ni pojmovan v smislu heteronormativne matrice zgolj dveh jasno prepoznavnih spolov. Spol je tabuiran vsakokrat, ko govorimo o nenormativnih spolnih identitetah, o več spolih, o mnoštvu spolov, o gibljivih spolnih identitetah, o medspolnih ali interseksualnih identitetah.

Ali avtorska slikanica *Mavrična maškarada* izpostavlja tabuje?

Ko sem bila kot avtorica *Mavrične maškarade* (Založba ŠKUC, Lambda, 2013) povabljena na simpozij z naslovom *Tabuji v mladinski književnosti*, sem se najprej vprašala, če naj bi to pomenilo, da moja slikanica s temo spolov in posredno tudi s temo istospolne usmerjenosti načenja tabuje. O svoji prvi slikanici sem v pričujoči reviji sicer pisala že lani v eseju »Tema spola v avtorski slikanici *Mavrična maškarada*«, ki je bil objavljen v rubriki »Pogled na svoje delo« (*Otrok in knjiga*, 88, 2013), zato se bom na tem mestu kolikor se le da skušala ogniti ponovitvam.

Kot je iz pričujočega eseja lahko razvidno, namen moje slikanice primarno ni bil v načenjanju kakršnihkoli tabujev, čeprav večina že ob omembi tem spola in istospolne usmerjenosti prepozna tabuirane teme. Temo spola sem v sodobni pravljici izpostavila v luči nenormativnih spolnih identitet, torej posredno tudi v kontekstu homoseksualnosti in vseh LGBTQ vsebin. Z njeno vsebino nisem želela nikogar šokirati ali vznemirjati. V slikaniški obliki sem želela enostavno predstaviti teme, s katerimi se ukvarjam na vseh področjih svojega delovanja ter ustvarjanja in ki sem jih v leposlovju za otroke pogrešala. Gre za teme, ki jih poznam in ki se me tudi osebno najbolj dotikajo. Nisem iskala tem, ki bi bile modne ali ki bi bile zaradi svoje nenavadnosti privlačne kar najširšemu krogu bralstva. Ustvariti sem želela avtorsko slikanico, med snovanjem katere bi sama čimbolj uživala in posledično nato tudi vsi, ki bi jo brali, poslušali ali si jo ogledovali. Na poetičen način sem želela najmlajšim spregovoriti o temah, o katerih se v naši družbi še vedno premalo govori, čeprav so prisotne povsod okrog nas in se dotikajo tudi marsikaterega otroka. Ob različnih živalskih likih sem želela pokazati na možnost obstoja različnih spolov in spolnih identitet. Želela sem opozoriti na dejstvo, da spoli niso tako enoznačne in nespremenljive entitete, kakor mislijo številni odrasli, temveč da jih lahko tudi preprašujemo, dvomimo v njihovo trdno gotovost in še več, da se z njimi igramo. Z idejo o igrivosti spolov sem parafrazirala koncept Judith Butler o performativnosti spolov. S tem sem želela tudi odrasle opozoriti na dejstvo, da binarni spolni sistem, ki se otrokom kar naprej vsiljuje v večini slikanic, vendarle ni edini obstoječ. Žal ne moremo mimo dejstva, da zelo veliko slikanic še vedno nastaja z neozaveščene perspektive spolov in spolnih vlog. Večina, ki je tako zelo ujeta v dualno logiko zgolj dveh spolov, niti ne razpozna, kaj naj bi bilo s prevladujočim, a največkrat stereotipnim pojmovanjem moškosti in ženskosti lahko narobe. Prav zato, ker se počutijo varne le v preverjenem heteronormativnem svetu, posledično tudi ne pristajajo na svobodne razsežnosti spolnih identitet in niso naklonjeni temu, da bi do otrok prišla sporočila, ki bi se kakorkoli razlikovala od tradicionalnih pojmovanj moškosti in ženskosti. Redko se razmišlja o otrocih, ki ne sodijo v tovrstne kalupe in jih prevladujoči načini dojemanja spolnih razmerij lahko zelo omejujejo in onesrečujejo. Pozablja se na vse tiste otroke, ki se ne počutijo udobno s spolom, ki jim je biološko dodeljen. Prav tako večina pozablja tudi na otroke, ki odraščajo v istospolnih družinah. Večina bi tudi najraje spregledala vse homoseksualne osebe, s katerimi se otroci srečujejo v vsakodnevem življenju. Premalo pozornosti se namenja otrokom, ki bodo morda odrasli v LGBTQ osebe. Večina misli, da postaneš lezbijka, gej ali transspolna oseba šele, ko odrasteš. Zdi se, da je za večino tudi nepomembno dejstvo, da otroci vendarle odraščajo v demokratični družbi, kjer soobstajajo najrazličnejši posamezniki in posameznice z različnimi spoli, spolnimi identitetami, spolnimi usmerjenostmi, vezami, odnosi, družinami in ljubeznimi.

Nekateri menijo, da s stališči o pluralnosti spolov samo begamo male otroke, ki so se ravno navadili na razlikovanje med deklicami in dečki. Toda takšno enoznačno zavedanje spola temelji le na biološki razliki, ki je anatomsko pogojena. Pri tem ne dajejo nikakršnega poudarka družbenim razsežnostim spola, v katerem se vzgaja otroke. Žal se večinsko razumevanje spola začne in konča pri biološkem spolu. Toda otrok ne bi smeli podcenjevati in misliti, da niso sposobni doumeti vseh svobodnih prostranstev spola. Težava je bolj v tem, da družbenih in kulturnih dimenzij spola nočejo razumeti niti odrasli, ki vzgajajo otroke. Sama

sem ob snovanju slikanice izhajala s stališča, da so otroci v pravljичnem obdobju kot najsvobodnejša bitja še dovolj odprti za različne načine razumevanja spolov.

Želela sem si, da bi *Mavrična maškarada* izšla prav pri Založbi ŠKUC, v zbirki Lambda, kjer izhajajo knjige z gejevskimi, lezbičnimi, transspolnimi ter queer tematikami in vesela sem, da je urednik Brane Mozetič podprl mojo idejo. Zdelo se mi je, da bi bila za slikanico to lahko odlična popotnica, saj je zaradi specifične usmeritve same založbe vsem že takoj jasno, za kakšne vrste vsebino gre. Založba je navadno neke vrste osebna izkaznica knjige. Niti v besedilu pravljice niti na platnicah slikanice, ki je v prvi vrsti namenjena otrokom, namenoma nisem uporabila nikakršnih feminističnih in lezbičnih označevalcev, ki sicer predstavljajo del mojega utečenega besedišča v pisanju za odrasle. Hkrati sem tudi želela, da avtorska slikanica v estetskem smislu z besedilom in ilustracijami najprej spregovori v prostoru in času sama.

Ob izidu *Mavrične maškarade* sem bila v enem od intervjujev vprašana po odzivih najmlajših na teme, ki sem jih obravnavala. Takrat je slikanica še dišala po tiskarni in še ni dovolj zaživela med otroki, da bi lahko zares odgovorila na vprašanje. Lažje bi odgovorila sedaj, ko je knjiga stara že več kot eno leto in je za mano tudi nekaj pripovedovalskih izkušenj, med katerimi sem ob neposrednih in pristnih odzivih otrok lahko vedno sproti ugotavljala, kako jih pravljica nagovarja in kako jo doživljajo. Odzivi so bili precej raznoliki in vezani tako na različna leta poslušalk in poslušalcev kot tudi na prostore, v katerih sem pripovedovala. Za konec pričujočega pisanja bi izpostavila pripetijo po enem od mojih pripovedovanj, s katero bi morda deloma lahko odgovorila tudi na vprašanje iz naslova pričujočega eseja. Na Slovenskih dnevih knjige, ki so bili letos v Mariboru prav tako organizirani na temo tabujev, sem pravljico iz svoje avtorske slikanice pripovedovala na Grajskem trgu tretjemu razredu ene od mariborskih osnovnih šol. Nekateri otroci so bili na koncu nekoliko presenečeni, ker niso vajeni, da bi se pravljica zaključila s srečnim lezbičnim koncem. Velika večina otrok je še vedno zelo ujeta v prevladujoče heteronormativne vzorce, po katerih se ob zaključku pravljice pričakuje srečen heteroseksualni konec. Če bi moja želva, ki na začetku pravljice še ne pozna svojega spola, na koncu ugotovila, da je želvak, ki bi na plesišču zaplesal z želvo, bi bilo vsem jasno, za kaj gre. Ko pa so otroci ugotovili, da sta obe moji želvi puncici, nekemu dečku to nikakor ni bilo jasno in je dejal, da kaj takega ni mogoče, saj je to samo za fante. Sošolec mu je odgovoril, da je mogoče in da sta potem to dve pederki. Slabšalni izrazi se očitno kujejo sproti, in sicer lahko že pri »nedolžnih«
otročih, ki so že povsem vpeti v predsodke in stereotipe homofobno naravnane sveta. Ob tem dogodku mi je postalo jasno, da homoseksualnost v naši družbi še vedno predstavlja tabu. Čeprav sama nočem pristajati na tabuiranost lezbičnosti, me občasno kakšen pripetljaj vendarle spomni, v kakšnem času in prostoru še vedno živimo. Očitno je naša naloga med drugim še vedno tudi detabuiranje istospolne usmerjenosti in sorodnih tem, če si to želimo ali ne. Morda je to tudi ena od nalog *Mavrične maškarade*, prve LGBTQ slikanice pri nas, čeprav moj namen v času njenega snovanja zagotovo ni šel v to smer.

Suzana Tratnik

Ljubljana

PO DAMJANOVI POTI PREKO TABUJEV IN PREDSDOKOV

Tako kot po svoji poti hodi junak v romanu *Ime je Damjan* (2001), je tudi sam roman prehodil svojo pot, od majhne ali »manjšinske« LGBT-založbe Škuc-Lambda do ponatisa pri velikanu Mladinska knjiga in do vključitve v nacionalni projekt Rastem s knjigo pri Javni agenciji za knjigo v letu 2014.

Z romanom se je zgodilo nekaj stvari, ki niso bile niti predvidljive, kaj šele načrtovane. Kot že vemo, pa književno delo po izidu vedno hodi svojo pot.

Roman ni bil načrtno napisan za mladino ali za kakšno posebno ciljno občinstvo. Ta oznaka oziroma uvrstitev me je presenetila in sprva nisem vedela, kaj naj si mislim. Verjetno sem med pisanjem romana samoumevno domnevala, da je za odrasle, in si predstavljala odraslega bralca ali bralko, sploh glede na težke teme spolne identitete in zlorabe. Damjan nikakor ni lahkoten junak, pa tudi njegova življenjska kariera na koncu romana ni videti pretirano rožnata ali odrešilna, razen tega da staršem odkrito pove, da ve, da je bil v otroštvu spolno zlorabljen – storilec je bil oče, mati pa tiha »sodelavka« – in da se zaveda, da jih za to lahko prijavi. Verjetno je roman postal mladinski preprosto zato, ker je bil ob prihodu v knjižnice tako opredeljen: mladostniki, spolna zloraba, identiteta, težave s starši. Sama sem Damjana, Rokija in ostale videla kot odrasle junake, čeprav še mlade, a so svojo kariero šolanja že zaključili oziroma zamočili, malo delajo, malo pa sanjajo o bogastvu in brezdelju – tako kot premnogi odrasli ljudje. V tem se mi niso zdeli nič mlajši ali manj zreli od t. i. odraslih. Priznati moram, da me je oznaka mladinske literature takrat nekoliko zaskrbelo, ker sem pomislila, da če bo roman ozačen kot mladinski, odrasli bralci ne bodo več segali po njem, za mlade pa bi bil lahko pretezahteven.

Tema romana: Velikokrat je bil označen za lezbični, še bolj in zlasti v pejorativnem smislu pa kot »homoseksualni« roman, pri čemer mi ni ravno jasno, kaj točno je s tem opisom mišljeno. Ali se nanaša na vsebino romana, na specializirano založbo Škuc-Lambda ali na avtoričino spolno usmerjenost? Založba Škuc-Lambda je bila prva specializirana založba za izdajanje del z lezbično, gejevsko ali transpolno in tudi feministično tematiko tako za literarne kakor strokovne izdaje, za prevode in avtorske izdaje. Zbirka je nastala leta 1991 in odtlej je v njej izšlo več kot 120 del. Čeprav je dogajanje v romanu *Ime mi je Damjan* postavljeno v devetdeseta leta prejšnjega stoletja in tudi v takrat zelo priljubljeni disko K4 oziroma Roza disko za lezbijke in geje ter na lezbično in gejevsko sceno in čeprav je Damjanova punca Nela lezbijka, bi bilo težko govoriti o tem, da je to roman, ki bi ga uvrstili v lezbično ali v širše homoseksualno literaturo. Velikokrat so me tudi recenzenti in recenzentke spraševali, kdo je torej Damjan: lezbijka, ki si tega ne more priznati in zato igra moško vlogo, ali »biološko« dekle po imenu Vesna, ki se počuti kot fant, a se ne odloči za zadnji, menda nujni korak, torej za operativni poseg spremembe spola. Odgovora na to sama nisem imela in ga tudi nisem želela dati. Hotela sem, da Damjan govori o sebi iz sebe in da ga bralci in bralke poskušajo doumeti in sprejeti, kot ga sprejema samo okolje v romanu – torej ravno tako včasih z mešanimi občutki. Njegova spolna identiteta je nekako nedoločena, fluidna, morda mnogoplastna, sam nima posebnega imena zanjo in tega niti noče, prav tako kot

noče biti drugačen in noče pripadati nobeni marginalni skupini, čeprav se temu ne more do konca izogniti in si tudi noče priznati, da je vendarle še najbolj sprejet in razumljen na sceni lezbijk in gejev. Danes bi roman opisali bolj kot transspolen, ker je to nekoliko širši in primernejši izraz, ki vključuje spreminjanje spolov na razne načine, torej s preimenovanjem, z oblačenjem, držo, izrekanjem ..., nikakor pa ne samo in nujno z operativno spremembo. Ker pa so bile te teme takrat še bolj zakrite in razprave o njih redke, se je vse v zvezi s spolnimi identitetami in usmerjenostmi preprosto označevalo kot »homoseksualnost«. K takemu slovesu romana je seveda prispevalo tudi to, da sem kot avtorica razkrita lezbijka in aktivistka, kar naj bi povedalo »vse« o mojem delu – za nekatere pač.

Roman ima menda »uganko« o spolu glavnega junaka, ki se razkrije na sredini, ko Damjan zboli na jajčnikih in medicinski sestri v bolnišnici presenečeno ugotavljata, kako je lahko Damjan ženska, če pa je res videti »kot desc«. Verjamem, da ta zaplet v romanu deluje kot »razkritje«, a sama nisem imela tega namena, da bi namreč sprva prikriala spol, ki je bil Damjanu pripisan ob rojstvu – torej ženski spol. Pisala sem pač iz Damjana, ki verjame v to, kar govori, da je fant in pika, in zdelo se mi je, da bodo to vedeli tudi vsi bralci in bralke že od vsega začetka, da je namreč z Damjanom kot fantom le nekaj drugače in da ne more biti golo naključje, da se je vanj zaljubila ravno lezbijka Nela. A večini so te subtilne, a ključne nedoslednosti oziroma namigi nekako ušli in so zato »nasedli« Damjanu, da je res tudi »biološki« fant. (Tudi spolna zloraba ni bila očitna za vse bralce in bralke.) Čeprav roman ni bil napisan z namenom »prikriivanja« oz. nenadnega razkritja junakovega spola, je obveljal za roman s preobratom.

Obdobje: Značilna je tudi predpostavka, da naj bi se roman dogajal v osemdesetih, ker se razvoj alternativnih in novih družbenih gibanj, zlasti pa boj za človekove pravice lezbijk, gejev in žensk postavlja v obdobje novih družbenih gibanj. Kot že rečeno, je roman postavljen v čas sredi devetdesetih, ko je bil disko K4 na vrhuncu, scena pa se vrti okoli Društva Škuc. Ozračje v osemdesetih je bilo le precej drugačno, saj še ni bilo toliko raznovrstnih prostorov alternativnega dogajanja oziroma so bili kratkotrajne narave, sploh pa ni bilo še tako močne in razvejene lgbt-scene, kot jo poznamo danes.

Roman je bil po izidu priljubljen, vsaj po mojem občutku, na lezbični in gejevski sceni, ki je tudi pogrešala tovrstno literaturo, pa med urbanimi bralci in bralkami. Dobil je nekaj kritik, ki so bile zvečine pozitivne, mislim pa, da je v tej prvi fazi ostal obrobno, manjšinsko delo, saj so se ga kakršnakoli priznanja izognila. Prav tako roman sprva ni bil zadostna referenca, ko sem leta 2001 pri Ministrstvu za kulturo zaprosila za status samozaposlene s pravico do plačevanja prispevkov in mi je to potem uspelo šele po pritožbi.

Roman je preživel **tudi v drugih oblikah in modifikacijah:** leta 2002 kot gledališka igra *Ime mi je Damjan*, ki jo je pri Škuc gledališču režiral Alen Jelen, predstavila pa se je tudi v angleški različici v Kunsthaus v Gradcu.

To je moje najbolj **prevajano delo**, ki je izšlo v nemščini, češčini, slovaščini in dvakrat v srbsščini, potem ko je bilo izbrano za vključitev v projekt Sto slovanskih romanov, torej kot eden od desetih slovenskih romanov, ki naj bi se v naslednjih letih prevedli v deset slovanskih jezikov.

Že leta 2002 sem na pobudo Nerine Kocjančič, sodelavke takratnega Slovenskega filmskega sklada, napisala **filmski scenarij**. Sprejela ga je producerska hiša Vertigo, a takrat ni dobil dovolj ocen za podporo, sam producent mi je povedal,

da je tema transspolnosti in homoseksualnosti bila za člane komisije tabu in da je treba počakati, da čas dozori ali da se vsaj komisija zamenja. To se je verjetno leta 2011 tudi zgodilo, saj je komisija pri Slovenskem filmskem centru podprla razvoj scenarija. Trenutno je film še v fazi dokončanja scenarija, snemanje pa v kratkoročnem načrtu.

Zakaj je bilo potrebnih trinajst let, da se je roman prebil na vse knjižne police in se za osvojitvijo gledališkega odra prelevil še v filmski scenarij? Katera prevodna in izvirna dela ter kateri družbeni procesi so morda bistveno prispevali k širšemu sprejemanju romana?

Na nekaterih področjih se je zagotovo veliko spremenilo. Nastalo je več organizacij za pravice gejev in lezbijk, zdaj tudi transseksualnih in transspolnih oseb, česar v devetdesetih skoraj nismo poznali, vsaj ne v tolikšnem obsegu. Pri Založbi Škuc obstajata dve uspešni zbirki, Lambda in Vizibilija, ki sta skupaj izdali več kot 150 del, med njimi tako prevodno kakor izvirno leposlovje in strokovna dela z lgbt in feministično tematiko. Ta dela pa so seveda izhajala tudi pri drugih, večinskih založbah. Mnoga se ukvarjajo z mladimi, nastajajo tudi otroške slikanice (npr. Marlies Arold: *Sandra ljubi Meike* (Grlica, 2002, zbirka Na robu). Iz nagovora založnika citiram:

V drugi knjigi iz niza problemskih najstniških tematik, se soočamo z izredno občutljivo, pri nas še bolj ali manj tabu temo, o kateri se tudi v knjigah za mlade govori zelo malo ali skorajda nič. Gre za homoseksualnost oziroma istospolno usmerjenost.

V prevodu imamo tudi ameriško avtorico Nancy Garden: *Pismo za Annie*, (MK, 1996, Odisej). Pri Lambdi je leta 2007 izšel roman *Peter* avstralske avtorice Kate Walker. Leta 2005 Janja Vidmar izda roman *Fantje iz gline* (MK, zbirka Odisej). Iz recenzije v *Bukli* spet najdemo povedno napoved knjige, ki jo je spisala Ana Duša:

Janja Vidmar je tista slovenska mladinska pisateljica, ki dela probleme. Teme, ki jih izbira za svoje romane, izzivajo javne debate o tem, kaj je in kaj ni primerno branje za odrasčajočo mladino. V *Fantih iz gline* je zagrizla v eno najbolj kislih jabolk naše družbe, v meje dovoljene in še sprejemljive ljubezni.

Izšle so tudi slikanice Lawrence Schimmla, Braneta Mozetiča in Alenke Spacal, a to je že drugo področje, ki se ga sama v tem spisu ne lotevam.

Omeniti velja, da imamo v Sloveniji zares **veliko avtoric lezbične/feministične pisave**, ki se tudi same tako opredeljujejo, bile pa so opažane in nagrajevane: Nataša Velikonja, Urška Sterle, Nataša Sukič, Kristina Hočevnar, Vesna Lemaic, Alenka Spacal, Petra Hrovatin, Sara Lubej ...

Šele zdaj, ko homoseksualnost, lezbištvo, transseksualnost ali transspolnost niso več t. i. »mutasti greh«, lahko šele javno in z manj zadrege in družbenega neodobravanja govorimo tudi o tovrstni literaturi v povezavi z družbenimi okoliščinami, (samo)cenzuro, pripoznavanjem. Ne bi pa rada končala preveč optimistično in z lažno predpostavko, da tabujev oziroma preprosto in točneje rečeno zadržkov, odporov in predsodkov do homoseksualnosti ali transspolnosti ni več. Četudi so nekatera dela vključena v šolski kurikulum, kar je že pokazatelj njihove kanonizacije, še vedno ostajajo težave že s samimi izrazi, s konkretnim poimenovanjem in z uporabo besed gejev, lezbijka, transseksualec ... Že zato, ker lahko delujejo kot rdeče krpe za draženje konservativne in manj konservativne večine, po drugi strani pa se zadrege ob poimenovanju nepomenljivega, nekoč zamolčanega in prikritega še vedno nismo otresli.

Janja Vidmar

Maribor

**MLADINSKA KNJIŽEVNOST: TABU KNJIŽEVNE
IN LITERARNOKRITIŠKE JAVNOSTI**

V sodobni družbi samega tabuja ni več mogoče pojasnjevati kot nekaj prikritega, prepovedanega, kot nekaj, kar vzbuja nelagodje ali česar ni dovoljeno kritično obravnavati, temveč je smiselno preučiti ozadje tabujev: kako je mogoče v očeh ljudi družbeno stvarnost interpretirati tako, da večino ali neko skupino prepričaš v svoj pogled na nek določen sistem vrednot.

Nasploh je dobro ločevati med tabuji v družbi in tabuji v mladinski književnosti, slednji uspešno 'pokrivajo' vse družbene tabuje in predsodke, obenem pa se jih drži še železni repertoar pedagoško-moralnih postulatov. Mladostnik se v fazi odraščanja pravzaprav nenehno srečuje s tabuji, saj so tabu skorajda vsa temeljna eksistencialna vprašanja v družbi.

Konec koncev ni nič drugače na področju književnosti in znotraj nje mladinske književnosti, v okviru katere je še vedno mogoče trčiti v romantično predstavo odraslih o primernih delih za otroke in mladino, toda če kaj drži, drži, da mularija ne želi kovati zamere do literature na istih naslovih, ki so se priskutila že njihovim staršem. Hočejo svoje, hočejo primerne, ki se zdijo odraslim neprimerni. Žal odrasli ne zaupamo njihovi presoji. Meni se zdi vedno smešno, kako nekateri mladinski tabujski romani vzbujajo zgražanje in ogorčenje v družbi, medtem ko se ob pojave oz t. i. tabuje, obravnavane v teh delih, v realnosti nihče ne obregne in nikogar ne motijo, moti jih zgolj obravnava v literaturi, ne njihova prisotnost v družbi. Zakaj ne srečujemo tabujev v literaturi za odrasle? Ko pa smo vendar odrasli tisti, ki jih umetno konstruiramo in vzdržujemo. Nenazadnje tudi ta simpozij po svoje diši po blefu, saj razpravljamo o tabujih, ki jih vzdržujemo tudi s svojo literaturo razbijanja tabujev in zdajšnje razpravo.

Naj se vrnemo nazaj: zdi se, da podobno mladinsko književnost ocenjuje oz. opredeljuje resna, etabliрана literarna srenja, kajti znotraj korpusa književnosti, ki zna povzemati resnično problematiko sodobnega sveta in/ali zgodovine, mladinska književnost še vedno ostaja bolj ali manj prezrta ravno v okviru književne in literarnokritične javnosti, kot nekakšen lokalni derivat, četudi zna prekleto dobro povzemati resnično problematiko sodobnega sveta. Na splošno je tretirana podobno kot žanrska, etikete žanrskega pisanja pri nas pa se itak vsak avtor, ki da kaj nase, boji kot hudič križa. In če mladinsko književnost primerjamo s tako imenovano umetniško/hermetično/visoko književnostjo, lahko opazimo, da je stigmatizirana v resnih razpravah, mladinska dela vrednotijo le redki kritiki, mladinski avtor si težko prisluži reference.

V Mehiki se je letošnjega septembra odvijal 34. svetovni IBBY kongres, kamor je odpotovalo tudi šest udeleženk iz Slovenije, z nami je potovala nagrajenka za častno listo IBBY, preostala peterica, med njimi tudi moja malenkost, pa je sodelovala z referati in plakati. Kongres in naša udeležba sta bila s strani domače medijske javnosti seveda prezrta. Tudi resne debate o književnosti v časopisih in revijah, kot so *Literatura*, *Pogledi*, *DELOVI KL*, *Dnevnik*, *Večerova Čitalnica*, praviloma

izključujejo razprave o mladinski književnosti, kljub dejstvu, da je časnik *Večer* pokrovitelj večernice, nacionalne nagrade za mladinsko književnost.

Celo znotraj samega ceha ni dosti drugače – mladinski avtorji, vsaj tisti, ki hkrati ne ustvarjamo za odrasle, praviloma ne romamo nikamor v gosté. Pri raznoraznih izmenjavah se nihče ne spomni na nas, razen če organizator izrecno ne zahteva pokritja našega področja.

Po drugi strani pa so slikanice in ilustrirane knjige s tabujskimi temami (o smrti, neozdravljivih oz. duševnih boleznih, revščini, invalidnosti in predvsem o homoseksualnosti) resda namenjene najmlajši publiki, toda mar v ozadju niso podtaknjene odraslim? Ali istočasno ne vplivajo na starše, vzgojitelje, učitelje, da bi diskretno ozaveščale, širile obzorja in blažile predsodke, ki so praviloma vcepljeni v odrasle, ne v otroke? Otroci so vendar odprti, strpni in dovetni, ne potrebujejo tovrstnih slikanic in ilustriranih knjig. Potrebujejo jih odrasli, ki najprej – kako svetohlinsko – otrokom vcepljajo predsodke, da zatem skozi umetnost in vzgojo razbijajo ter ozaveščajo lastne strahove.

Vprašanje je torej, ali lahko govorimo o namerni prezrtosti kot posledici nepoznavanja in arogance ali o tabuju kot strahu, predsodku pred izpovedno močjo in kakovostjo, ki bi jo mladinska književnost utegnila imeti in z obojim vnesti nemir oz. kršiti ustaljena pravila hermetične književnosti in literarnokritičke javnosti. In če se na tej točki navežemo na prej omenjeno stališče glede ozadja tabujev, ali lahko torej zaključimo, da književna in literarnokritička javnost glede moči in kredibilnosti mladinske književnosti sugerirata svoj sistem vrednotenja, v katerega sta prepričala večino ljudi. Ne da bi ji hkrati v polju, kjer mladinska literatura dosega ali celo presega kriterije, ki veljajo za etablirano književnost, dopustili stopiti ob bok velikim delom!

Naj zato na koncu še enkrat spomnim: Sekcijo za mladinsko književnost sva pomagala na noge postaviti skupaj s Slavkom Preglom ravno zaradi klavnega odnosa literarnokritičke javnosti in sploh literarne srenje do mladinske literature. Jasno, da ni šlo vse zlahka. Premagati je bilo treba tudi predsodke kolegov pod isto streho, na vse pretege opozarjati nase, se povezovati z drugimi institucijami s tega področja, ki nas sprva niso akceptirali za enakovrednega sogovornika, koordinirati, predlagati in nemalokdaj tudi vsiljevati svoje rešitve ali pa jih izboriti. In če si danes, po več kot desetletju, postavimo isto vprašanje: mladinska književnost kot tabu književne, medijske, literarnokritičke javnosti? Četudi se dogaja detabuiranje družbenih tem v mladinski književnosti in detabuiranje same mladinske literature, njena getoizacija oziroma marginalizacija kar nekako ostaja, seveda z določenimi premiki, zdaj na bolje, zdaj na slabše. Kajti sama književnost postaja tudi sila oportuna, sprevržen produkt nekih ekonomsko-komercialnih razmerij, tržne logike in profita. In nazadnje bo mogoče ta getoizacija znotraj književnosti ponudila tudi rešitev, neko kolektivno avtonomijo, neko lastno formacijo, ki bi sčasoma prinašala prednost. Legitimnost na polju književnosti si bomo morali izboriti sami.

Samoohranitveni nagon premoremo, dobre knjige pa so naš moralni imperativ.

IBBY NOVICE

PRIZNANJA SLOVENSKE SEKCIJE IBBY PROMOTORJEM MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI IN BRANJA

Letos je Slovenska sekcija IBBY petič zapored podelila priznanja za izjemne dosežke na področju promocije mladinske književnosti in branja. Sofinancira jih Javna agencija za knjigo RS.

Nagrado Slovenske sekcije IBBY 2014 je prejela dr. Aksinja Kermauner.

Priznanja Slovenske sekcije IBBY 2014 so prejeli:

- Mirjam Klavž Dolinar, knjižničarka na OŠ bratov Polančičev Maribor,
- Knjižne POPslastice, Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto,
- Poletavci – poletni bralci, Mestna knjižnica Ljubljana.

Podelitev je bila na Slovenskem knjižnem sejmu, in sicer 28. novembra 2014, na prireditvi z naslovom BRANJE NAS POVEZUJE, tj. skupni prireditvi Slovenske sekcije IBBY, Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS ter revije *Otrok in knjiga*.

Dr. Aksinja Kermauner (1956) je leta 2010 na Pedagoški fakulteti v Ljubljani zaključila doktorski študij na Oddelku za specialno in rehabilitacijsko pedagogiko. Od leta 1987 pa do konca lanskega šolskega je bila zaposlena kot učiteljica slovenščine in likovnega pouka v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, od leta 2011 pa tudi kot

specialna in rehabilitacijska pedagoginja docentka na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem.

Je pesnica in pisateljica; za otroke in mladino je napisala 15 knjig, predvsem na temo slabovidnosti in slepote: na tem področju je med prvimi izdala deli *Kakšne barve je tema?* (1996) in *Tema ni en črn plašč* (2001) ter prvo slovensko avtorsko tipno slikanico *Snežna roža* (2005). Poleg tega je avtorica spremnih besed h knjigam s tega področja (slovenskih in prevedenih) in besedil pesmi glasbene skupine Slepí potnik. Za svoje delo je dobila vrsto nagrad in priznanj, mdr. sta njeni tipni slikanici *Snežna roža* (2005) in *Žiga špaget gre v širni svet* (2011) sprejeti v IBBY zbirko knjig za otroke s posebnimi potrebami.

Vodi projekte za senzibilizacijo okolja in inkluzijo otrok s posebnimi potrebami »Tipna slikanica v vsako slovensko knjižnico, vrtec, šolo«, »Knjiga v škatli« ter »Radovedni prstki«.

Je avtorica številnih strokovnih in poljudnih člankov; v njih in tudi v intervjujih v medijih vedno poudarja pomen branja tako za slepe in slabovidne kot za polnočuteče mlade in odrasle. Obiskuje mlade bralce in njihove vzgojitelje v vsem slovenskem prostoru: v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah, v splošnih knjižnicah idr., v okviru Društva Slovenskih pisateljev, Društva bralna značka Slovenije – ZPMS, festivala Oko besede, festivala Bralnice pod slamnikom idr.

Dr. Aksinja Kermauner je podpredsednica Društva specialnih in rehabilitacijskih pedagogov Slovenije, predsednica Sekcije za mladinsko književnost pri Društvu slovenskih pisateljev, predsednica Upravnega odbora Bralnega društva Slovenije in tudi (aktivna!) članica Slovenske sekcije IBBY. Predstavlja in posreduje svoje izkušnje in projekte na delavnicah, seminarjih in simpozijih, v publikacijah idr.: svoje strokovne dosežke neumorno predstavlja v slovenskem prostoru na strokovnih srečanjih Bralnega društva Slovenije, Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS, MKL, Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo idr. Zelo aktivna pa je tudi v mednarodnem prostoru; v zadnjih letih se je z referati udeležila več mednarodnih strokovnih srečanj s področja mladinske književnosti in branja, med njimi tudi 34. kongresa IBBY v Mexicu Cityju septembra 2014.

Mirjam Klavž Dolinar (1957), po študiju profesorica slovenskega jezika in pedagogike, je že 28 let zaposlena kot knjižničarka na OŠ bratov Polančičev Maribor. Kot šolska knjižničarka in učiteljica slovenskega jezika vodi

učence v svet knjig, branja in znanja. Je mentorica Prežihove bralne zančke, pripravlja učence na Cankarjevo tekmovanje, aktivno sodeluje v projektu pomoči dislektikom na šoli, dva mandata je bila vodja študijske skupine za knjižnično dejavnost. Z njenim mentorstvom so učenci izdelali sedem raziskovalnih nalog.

Mnogo energije je vložila v računalniški vnos knjižničnega gradiva, saj je bila ena prvih knjižničark, ki je v Sloveniji začela s tem delom; od leta 2006 je knjižnica na njeni šoli polnopravna članica sistema Cobiss. Mirjam Klavž Dolinar s svojimi številnimi dejavnostmi aktivno deluje z mladimi bralci in na področju promocije mladinske književnosti, predstavlja in posreduje svoje izkušnje ter promovira branje v medijih.

knjižne POPslastice

Knjižne POPslastice, Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto: Projektna skupina je uspešno usmerila promocijo branja k najbolj zahtevni skupini mladih (od 13 do 18 let). Z izborom sogovornikov na srečanjih (v poznih dopoldanskih urah) in zahtevnih literarnih del v obliki vsečnega in mladim dostopnega dogodka promovira branje kot cenjeno

prostočasno aktivnost in kot način življenja. Z izborom oseb, ki so po letih, ustvarjalni praksi ali sporočili lahko najstniški vzorniki (to so mdr. Andrej Blatnik, Janja Vidmar, Nejc Gazvoda, Tone Kregar, Arne Hodalič, Lado Bizovičar, Goran Vojnovič, Jonas Žnidaršič, Boštjan Gorenc Pižama, Andrej Rozman Roza, Pavle Ravnohrib idr.), branje približajo prav najbolj zahtevni starostni skupini uporabnikov in potencialnih uporabnikov knjižnice, ki branje opuščajo. Teme in način pogovora so izven pedagogiziranja in moraliziranja, zato je projekt za izbrano ciljno skupino še bolj učinkovit. Gre za aktivno delovanje z mladimi bralci, za aktivno promocijo književnosti in branja, prav tako pa so projekt predstavljali že na različnih strokovnih posvetovanjih.

Poletavci – poletni bralci, Mestna knjižnica Ljubljana: Projektna skupina je spomladi leta 2011 razvila projekt z namenom doseganja treh pomembnih ciljev: spodbujanje branja med poletnimi počitnicami, izboljšanje bralnih veščin

pri otrocih in pridobivanje branja kot vsakodnevne navade. Namenjen je otrokom med 7. in 12. letom, izvajajo ga vsako leto od junija do septembra. Otrok naj bi med poletnimi počitnicami bral 30 dni vsaj pol ure na dan. K sodelovanju vabijo otroke v vseh knjižnicah mreže Mestne knjižnice Ljubljana (37) ter ljubljanskih in okoliških osnovnih šol.

POLETAVCI
poletni bralci

Projekt izvajajo že četrto leto, vsako leto pritegnejo več otrok in projekt se vse bolj širi po Sloveniji, v četrtem letu so pritegnili tudi zamejske otroke v Italiji, otroke pri dopolnilnem pouku v Prijedoru in Tesliču ter potomce Slovencev v Berlinu. Med sodelujočimi je bilo ok. 40 % fantov. Poudarimo naj še prost izbor bralnega gradiva in spontano spodbujanje družinskega branja. Projekt spremljajo različne dejavnosti (npr. razstave, delavnice), medijsko je dobro pokrit in vrh doseže z zaključnimi prireditvami.

Itziar Zubizarreta

**BASKOVSKI BRALNI PROJEKT
»BULARRETIK MINTZORA« / OD PRSI K BESEDI
Pogled na jezik in literaturo v funkciji spodbujanja branja¹**

Prevod objavljamo z mislijo in željo, da bodo bralci revije *Otrok in knjiga* ob branju primerjali baskovski projekt s slovenskim gibanjem Bralna značka in drugimi našimi bralnimi projekti. Najbrž se vam bo porajala tudi vrsta vprašanj, na katere v prispevku ne boste našli odgovorov; zagotovo pa boste naleteli tudi na kakšno idejo, ki jo boste lahko uporabili pri spodbujanju otrok k branju.

Večina bralnih projektov temelji na spodbujanju literarnega branja, še posebej, ko gre za spodbujanje branja med otroki in mladino. Užitek, ki ga nudi kakovostno literarno besedilo, vzbuja otroku motivacijo, da še naprej bere to vrsto besedil. To je tudi osnovna ideja našega projekta za spodbujanje branja, vendar je za njegovo uresničitev treba preučiti tudi njegova izhodišča. Nujen je opis narave projekta: ciljno občinstvo, globina vsebine, ki se zahteva; protokoli in ustrezna gradiva za njegovo izvedbo in seveda financiranje ter ustrezni administrativni ukrepi za njihovo koordinacijo.

Poleg načrta za promocijo branja moramo upoštevati tudi prostore, v katerih delujejo otroci, in kakovost bralnih navad, ki se pojavljajo v teh prostorih. Opazovanje ne sme biti omejeno na vprašanja o kvantiteti navad, ampak mora segati tudi do kvalitete, saj nam pomaga pri vrednotenju.

Da bi pripravili zares dober projekt, mora biti ta dinamičen in razvit do te mere, da lahko dosežemo vnaprej določene delne cilje, kar moramo preveriti s pomočjo mehanizmov ocenjevanja. V našem primeru smo se naslonili na sistem akcijskega raziskovanja, ki je zelo povezan z metodologijami, ki so blizu konstruktivizmu. S kontrastiranjem različnih teoretskih izhodišč ter dinamično shemo opazovanja in

¹ Prispevek z naslovom *Una visión sobre la Lengua y la Literatura en función de la Sistematización de un proyecto de fomento de la lectura: »Bularretik Mintzora« (Del pecho a la palabra)*. Prispevek je avtorica predstavila na poletnem tečaju literature na Univerzi Baskovske dežele (Cursos de Verano de la Universidad del País Vasco), San Sebastian, junij 2014.

vrednotenja smo razvili projekt »Bularretik Mintzora«, projekt »Od prsi k besedi«, ki trenutno vključuje več kot 6.000 otrok v Baskiji.²

Naj poudarimo, da je treba za izvedbo obvezno izbrati kakovostna gradiva. Samo kakovostna literarna besedila lahko spodbujajo branje. Uporaba manj kakovostni besedil prej povzroči, da mladi branje opustijo: iz dolgočasje, ker so besedila predvidljiva in jih ne motivirajo, ker vsebujejo nepotrebne ideološke ali moralne nauke ...

Bularretik mintzora

»*Bularretik mintzora*«, ime programa v baskovščini, ki ga v slovenščino lahko prevedemo »Od prsi k besedi«, opozarja na dejstvo, da dojenje in hranjenje otroka vodita k verbalni komunikaciji. Prsi matere in očeta tudi varujejo in zibajo, v njih nastajajo uspavanke in govor, so blizu otrokovemu srcu in srcu njegovih staršev.

To je projekt za spodbujanje branja od ranega otroštva naprej, v predbralnem in zgodnjem bralnem obdobju. Torej je v prvi vrsti namenjen pravzaprav vzgojiteljem otrok, ker so pač odrasli nujno potrebni za posredovanje literature otrokom in za spodbujanje razvoja njihovih bralnih navad. Projekt vsebuje urejen sistem usposabljanja in informiranje staršev, zdravstvenega osebja, knjižničarjev, učiteljev in vseh tistih, ki imajo redne stike z otroki.

Prve korake za razvoj in razširitev projekta je v letu 2007 opravilo društvo Galtzagorri Elkartea, Baskovska sekcija IBBY, v sodelovanju z Baskovsko vlado. Trenutno projekt poteka v osemnajstih občinah in vključuje deklice in dečke, stare od 0 do 8 let. Doslej so bile nosilke tega projekta predvsem splošne knjižnice, trenutno pa skušamo preko zdravstvenega osebja v dispanzerjih mreže javnih zdravstvenih domov Baskije vanj vključiti še tiste, ki jih doslej nismo dosegli: nosečnice in dojenčke.

Temelji projekta

Projekt »*Bularretik Mintzora*« poudarja pomen spodbujanja bralnih navad že od otrokovega rojstva. Mnoge študije dokazujejo, da branje vse od zgodnjega otroštva izboljšuje telesni, čustveni in duševni razvoj otroka. Ob pripovedovanju se gradijo trenutki intimne komunikacije, ki pomagajo graditi občutek varnosti; istočasno se odpirajo komunikacijski kanali, v katerih temelji znanje o svetu, prav tako pa razvoj jezika.

Ustna tradicija je zelo pomembna v zgodnjih fazah komunikacije med dojenčki in odraslimi. V vseh znanih kulturah sveta se otroci učijo osnov jezika (intonacijo, ritem, foneme ...) prek tradicionalnih otroških pesmi in jezikovnih iger. Binarni ritem in ritmične ponovitve gradijo jezik. Te igre, zgodbe in otroške pesmi vsebujejo samo esenco jezika, najgloblje bistvo, ki odseva v njegovi zvočnosti, ritmu in intonaciji.

² Baskija (Baskovska avtonomna skupnost) meri 7.234 km² in ima 2.191.682 prebivalcev (po popisu leta 2013), od tega jih po Sociolingvističnem popisu iz leta 2011 govori baskovski jezik euskera približno 700 000.

Jezik je naš glavni inštrument za oblikovanje in urejanje misli, izražanje čustev in ustvarjanje odnosov. Oblikovanje in razporejanje vseh teh dejavnosti in povezav vzpostavimo z uporabo strategij razumevanja, ki se začnejo razvijati po rojstvu. Jezikovna stimulacija dojenčka postane zelo pomembna za optimalno delovanje vseh mehanizmov razumevanja, ki vodijo k boljšemu razumevanju sebe in sveta. Otroška literatura (govorjena in pisna) je univerzalni instrument, ki ga uporabljajo vse kulture za prenos jezika v tem otrokovem obdobju.

Poleg teh splošnih značilnosti je treba poudariti našo odločitev, da bo projekt »Bularretik Mintzora« posredoval tradicionalno in sodobno baskovsko književnost in da bomo spodbujali branje s kakovostnimi besedili, nastalimi v tem jeziku. Da bi baskovsko ustno izročilo približali ljudem, raziskujemo in zbiramo igre in pesmi, s katerimi pripravljamo različna gradiva: e-knjige s folklornimi besedili, tako pesmimi kot zgodbami, legendami in mitologijo; različna didaktična gradiva, pripravljena za uporabo v skupinah otrok (v vrtcu in šoli).

Baskovsko ustno izročilo je zelo bogato in dobro dokumentirano. Izbor pesmi, petih pesmi in pravljic je pripravljen glede na razvoj otrok in ob upoštevanju meril jezikovnega in kulturnega oživljanja teh besedil. Ugotavljamo, da se je v eni generaciji delno zaradi diktature, delno zaradi sprememb v strukturi družine, izgubil spomin na te pesmi, igre in pravljice, projekt za spodbujanja branja pa nam daje priložnost, da širimo to gradivo, ki se je petdeset let skrivalo v številnih knjigah zbiralcev folklorne iz začetka dvajsetega stoletja.

Poudariti je treba, da v Baskiji živimo proces oživljanja jezika in da je v večini šol učni jezik baskovščina; mnogo naši učiteljev se je naučilo jezika v odraslem obdobju in ne poznajo baskovskega tradicionalnega ustnega izročila. Še posebej dobrodošlo je oživljanje literarnih struktur, zlasti besednih iger, saj prav ta kratka besedila igrajo pomembno vlogo pri usvajanju jezika, prispevajo k vzpostavljanju glasovnega sistema, v katerem otrok gradi jezik. Ko otrok raste, mu poezija nudi priložnost, da se igra z jezikom in razvija svoje izrazne možnosti: pomaga mu ubesediti občutke in čustva. Z drugimi besedami, pomaga mu zgraditi jezik občutij, humorja, ljubezni ...

Poleg posredovanja tradicionalnega baskovskega ljudskega izročila projekt promovira tudi sodobno literaturo, tako poezijo kot prozo. V seminarju za vrednotenje knjig društvo Galtzagorri Elkartea pripravlja priporočilne sezname izbranih knjig in nudi sredstva za promocijo branja v baskovščini.

Projekt »Bularretik Mintzora« vse postopke kontinuirano evalvira; na osnovi ugotovitev vključuje vedno nove vsebine in cilje. Tako starši kot strokovnjaki, ki so vključeni v projekt, prispevajo svoje podatke in mnenja, kar je nujen korak za oblikovanje novih izhodišč, vključevanje novih vsebin in določanje novih ciljev, na katerih temelji nadaljnji razvoj projekta. Evalvacija nudi ekipi priložnost, da spremlja dosežke kampanje in odkriva napake ali manj razvite vidike. Eden od ciljev je tudi zaznavanje sprememb v bralnih navadah med starši in učitelji; ti rezultati so vsako leto objavljeni skupaj z ugotovitvami o poteku akcije.

Na ta način pri uporabnikih sledimo tudi spremembam v vrednotenju otroške literature in zaznavamo težave, ki se pojavljajo v razredu, ko se projekt uvede v učni načrt. Vsi ti podatki prispevajo k izboljšanju metodologije in k oblikovanju novih orodij za organiziranje in posredovanje mladinske literature na vseh področjih, kjer poteka kampanja.

Knjižnica je motor projekta

Naš projekt spodbujanja branja temelji na strukturi, ki jo omogoča mreža splošnih knjižnic, od tam pa se razteza po šolah in zdravstvenih domovih. Eden glavnih ciljev programa je, da otroci razvijajo bralne navade že od zgodnjega otroštva. Vključenost lokalnih knjižnic je nujna, da bi ljudje lahko posegali po kakovostnih knjigah, posodobljenih priporočilnih seznamih in da bi prejeli ustrezne sugestije za branje. Poudariti moramo, da projekt »Bularretik Mintzora« vsako leto obnavlja seznam priporočenih knjig, ki ga na Seminarju za vrednotenje pripravlja društvo Galtzagorri Elkarte.

Nekaj akcij projekta, ki potekajo v splošnih knjižnicah:

Usposabljanje staršev

Starše in zdravstvene delavce seznanjamo z otroško literaturo, z njenim pomenom za čustveni in kognitivni razvoj otrok, in sicer na predavanjih, delavnicah in z informacijami v obliki tiskanega gradiva ali prek spleta.

Usposabljanje učiteljev

Učitelji sodelujejo na intenzivnem tečaju usposabljanja v prvem letu, ko se program uvaja, v drugem letu dobijo učno gradivo, ki ga lahko uporabijo neposredno v razredu. V tem letu se udeležijo delavnic o prejetih gradivih in pripravijo poročilo o vključevanju projekta v učni načrt.

Bralni klubi

Starši lahko sodelujejo s svojimi otroki v bralnih klubih. Ti so bili osnovani posebej zato, da jih obiskujejo otroci in starši skupaj. Starši delijo izkušnje ob pripovedovanju zgodb in petju, ob glasnem branju ... Na srečanjih dobijo tudi posodobljene priporočilne sezname, medtem ko pod vodstvom mentorjev iz društva Galtzagorri skupaj z otroki uživajo v literaturi.

Bralni nahrbtniki

V aktivnosti Motxila Txikia (Majhen nahrbtnik) se tvori krog med šolo, domom in knjižnico. Začne se v šoli, kjer učenec dobi nahrbtnik, nato v spremstvu staršev obišče knjižnico, izbere knjigo, ki mu je všeč, in si jo izposodi. Nekaj dni uživajo ob knjigi v družini, potem jo učenec nese v šolo, kjer je ta »knjiga na obisku« in v zvezi z njo se en teden odvijajo različne aktivnosti, ki jih pripravi knjižničar in učitelj. Nato izbere nahrbtnik drugi učenec in krog se ponovno začne.

Potujoči kovčki

Knjižnice za izposajo pripravljajo kovčke knjig: v enih so knjige, primerne za otroke do 3. leta, v drugih knjige za otroke od 3. do 6. leta starosti. Knjige je izbrala skupina strokovnjakov za otroško književnost in približno vsakih šest mesecev se vsebina vsakega kovčka zamenja. Ta storitev izposoje poteka na isti način kot

druge storitve, ki jih izvaja splošna knjižnica, je brezplačna za vse člane in tudi članstvo v knjižnici je brezplačno.

Bularretik mintzora v zdravstvenem domu

Tudi v tem delu projekta je sodelovanje splošne knjižnice nujno, saj ta zagotavlja svoj knjižnični fond, potreben za izvedbo. Tako lokalna knjižnica oblikuje majhno knjižnico in jo namesti v ambulanto. Ponudi izbor knjig, ki temelji na priporočilnih seznamih društva Galtzagorri Elkarte. Knjige so pregledane in posodobljene vsake četrta leta; knjižnica spremlja njihovo uporabo.

Tako kot pri vsaki sistematični izkušnji so tudi tukaj ključni evalvacijski instrumenti. Upoštevamo sugestije in potrebe strokovnih delavcev, pa tudi staršev, ki v projektu sodelujejo. Tako se vsebina kampanje prilagaja idejam in sugestijam, hkrati pa pazimo, da sledimo ciljem projekta.

Bularretik mintzora v šoli

V sodelujočih šolah se odvija del projekta, imenovan program otroške literature. Ta program temelji na psiholingvističnih principih priznanih znanstvenikov. Obenem uporabljamo instrumente učnega načrta, ki jih prilagajamo izhodiščem našega projekta.

Učitelji so v prvem letu uvajanja programa deležni intenzivnega izobraževalnega tečaja, v katerem obravnavajo teoretično-praktične principe o integraciji otroške literature v kontekst pridobivanja jezika; prav tako literarni dogodek umestimo v komunikacijsko shemo, da bi tako ustvarili primeren kontekst za uporabo otroške literature v šoli.

Tekom drugega leta učiteljem ponudimo program aktivnosti, ki jih je mogoče uporabiti neposredno v razredu. Učitelji jih izvajajo in začnejo tudi spremljati/evalvirati izvajanje.

V tretjem letu pregledamo aktivnosti, opravljene v prvih dveh letih in še naprej spremljamo projekt. Odtlej se učiteljem nova gradiva ter bibliografska in didaktična priporočila pošiljajo preko mesečnega glasila. Na voljo so različne možnosti usposabljanja za učitelje, preostale dejavnosti imajo še vedno isti značaj.

Mesečno glasilo je strukturni element, namenjen udeležencem kampanje; pri naša novice in vire za starše in učitelje, da še naprej posodablajo svoje znanje, bibliografijo in metode dela.

Metodologija

Za izvedbo projekta je sodelovanje šole ključno, menimo namreč, da bi bili rezultati v mnogočem drugačni, če le-ta ne bi bila vanj vključena. Šola in zdravstveni dom sta namreč ustanovi, v kateri so vključeni vsi otroci. Za obe smo razvili del projekta, a šolski del je s teoretskega in metodološkega vidika kompleksnejši.

Na šolah, kjer izvajamo projekt, se dogovorimo za sistematično uporabo otroške literature in predlagamo, da program otroške literature vključijo v svoj učni načrt. Zagovarjamo namreč spoznanje, da je otroška literatura resničnost, ki je usmerjena v čustvovanje in domišljijo otroka. Tako so vsa naša prizadevanja namenjena spodbujanju domišljjskih, čustvenih in zabavnih vidikov. Ob otroški literaturi naj

bi se smejali, razmišljali in si predstavljali naš notranji svet in tudi svetove, ki niso naši. Predlagamo, da vsakodnevna uporaba literature ne sledi nobenemu drugemu učnemu cilju, ki bi presegal konkretno literarno besedilo: naše stališče je, naj se otroška literatura v resnici dogaja samo kot igra, poslušanje in poustvarjanje na temo, ki jo branje predlaga.

Vendar se hkrati zavedamo, da je otroška literatura pomemben del učenja jezika, zato jo je treba v program uvajati sistematično. Iz podatkov, ki nam jih posredujejo sami učitelji, je razvidno, da pri svojem delu manj poudarjajo literarne strukture, še posebej v sistematični obliki. V večino razredov mlajših otrok otroška književnost prihaja naključno, nenačrtno, brez kriterijev izbora; uporabijo katero koli knjigo, ki jo učenci prinesejo v razred. Ali pa uporabljajo literarna besedila, ko nameravajo obravnavati jezikovne strukture, spoznavna vprašanja, moralna ali socialna sporočila zgodbe ali »težko razložljive« teme.

Ogledali si bomo nekaj načel, ki omogočajo načrtovanje kurikula v skladu z mehanizmi usvajanja jezika in omogočajo uporabo otroške literature v zgolj literarne namene, saj je to najbolj učinkovit način, da literatura pozitivno vpliva na usvajanje jezika, ob tem pa ohrani svoj značaj. Poudarjamo, da se jezika učimo z uporabo, zato menimo, da je nujno sistemizirati uporabo jezika, tudi literarnega, v razredu. V običajni šolski praksi je očitno, da učitelji nenehno govorimo, toda vzpostaviti moramo tudi urejen sistem, da bodo učenci uporabljali in razvijali lastno obliko izražanja.

Po Piagetu jezik razkriva način mišljenja. Ko jezik razkrije doseženo »kognitivno stopnjo«, spomin shrani izoblikovani jezikovni izraz; gradnja naslednje kognitivne stopnje je odvisna od jezika, ne samo od mišljenja ali spretnosti. Jezik torej oblikuje mišljenje, vendar potrebuje, da bi čvrsto izgradil miselno verigo, lasten izraz. Zato poudarjamo, da morajo v naših šolah tudi otroci, ne samo učitelji, imeti možnost uporabe in ponavljanja pesmi in jezikovnih iger, ki jim ponujajo preigravanje, igranje in uživanje.

Nadaljujmo z analizo teoretičnih principov naše šolske metodologije s sociolingvističnega vidika, tokrat se sklicujemo na sociolingvista M. A. K. Hallidaya in na njegove jezikovne modele: otrok od rojstva dalje čuti potrebo po komuniciranju in hkrati že vse od rojstva »ve«, da je jezik tisti instrument, ki se ga mora naučiti, da bo lahko komuniciral. To zanj predstavlja pomembno motivacijo za učenje govora, da bi lahko komuniciral, izpolnil potrebo po človeških odnosih, razumel svet in lastne notranje procese.

Povzemimo jezikovne modele, ki jih uporablja majhen otrok. Lahko bi rekli, da je jezik za otroka:

- graditelj osebnih povezav, ki se vzpostavijo skozi jezik in vplivajo na socializacijo,
- temelj razvoja formalnega mišljenja,
- gonilo v izgradnji čustev in ekspresivnega jezika.

Zadnja točka se navezuje na model, ki ga Halliday imenuje »ludistični model« in se nanaša na avtomatično rabo govora pri otrocih. Zahvaljujoč tej funkciji v otrokovem umu jezik sam postane predmet eksperimentiranja in igre. To notranjo igro, ki sta jo opisala Piaget in Vigotsky, vadi otrok z zvoki in besedami, ki jih ponavlja v različnih kontekstih, ko preskuša foneme, intonacije in besede različnih pomenov. Ludistična funkcija jezika se napaja z ostanki govora, ki jih otrok ujame

in so povezani s privlačnimi intonacijami, za katere vé, da imajo pomen. Bogati se z literarnim jezikom, ki mu je blizu in mu omogoča izražanje čustev in misli. Poleg tega ta funkcija jezika vodi k uporabi jezikovnih struktur, k eksperimentiranju z oblikami in pomeni, in končno, k vzpostavitvi notranjega monologa, ki ga ne bo nikoli pozabil in s katerim razvija koncepte in abstraktne ideje.

Poudariti moramo tudi pomen sluha, od katerega sta v veliki meri odvisna usvajanje in razvoj jezika. Zato si v družinah in šolah prizadevamo za trenutke tišine. Te trenutke naj polni človeški glas, pripovedovanje pravljic in drugih ustnih literarnih oblik, recitiranje pesmi in otroške igre, ki jih spremljajo pete pesmi.

Tišina je povezana s poslušanjem in s pozornostjo; to ni pasivno stanje. Medtem ko poslušamo, gradimo podobe, ki nam bodo pomagale ugotoviti pomen slišane. Če razvijamo sposobnost poslušanja, s spreminjanjem kod in različnih funkcij neposredno izvajamo strategije razumevanja jezika in temelje človeške komunikacije, tako ustne kot pisne. Ko otrok posluša pravljice, ki jih pripovedujejo odrasli, sprejema poleg zgodbe tudi model jezika, lasten knjižnemu jeziku. Sprejema različne modele tvorjenja pisnega jezika, ki jih uporablja v svoji notranjosti, da bi zgradil pomen in razvil strategije, potrebne za razumevanje zapisa. To je temeljni prispevek k shematiziranju jezika.

A kljub vsemu ne moremo pričakovati, da bi otroci razvili lastne modele knjižnega jezika le na podlagi poslušanja. Da bi razvili svoje lastne modele pisnega jezika, predlagamo uporabo rednih narekov učencev učiteljem. Pri tem upoštevajmo mnenja in predloge Emilie Ferreiro iz njenih starejših in novejših raziskav, pa tudi raziskave jezikoslovcem o naravi pisanega jezika.

Ko otrok narekuje neko besedilo, instiktivno uporablja model jezika, ki ga je pridobil ob poslušanju knjižnega jezika. Ve, da mora uporabiti register brez okrajšav, skrbi za slovnično pravilnost in bogastvo besedišča. Otrok posluša modele knjižnega jezika v pravljicah, v nekaterih TV programih in drugih sorodnih kontekstih, odvisno od nivoja njegovega socio-kulturnega okolja; toda mnogo otrok te modele sreča samo v šoli.

Ko otrok poskuša narekovati besedilo odrasli osebi, nagonsko posnema ta jezikovni register, tem bolj, če mu je pogosteje izpostavljen in ima tako več jezikovne »prtljage«, ki jo bo lahko uporabil. Otrok, ki narekuje besedilo, le-tega zasnuje glede na to, kaj in kako želi povedati, komu pripoveduje in zakaj. Torej, uporablja strategije kompozicije, ki so vzporednice razumevanja. Seveda je to z didaktičnega vidika izjemnega pomena.

Predlagamo kratke vsakodnevne vaje z besednimi igrami, po možnosti tradicionalnimi, ki so povezane z igro in so zabavne; ponavljanje besednih iger; nastope pred drugimi razredi, pisanje pomenljivih besedil ... Istočasno predlagamo redno uporabo pripovednih besedil: živahno pripovedovanje tradicionalnih pravljic, dobrih avtorskih pravljic, ki jih bere učitelj, in nenazadnje, skrbno in bogato ponudbo slikanic.

Prevod: Tilka Jamnik in Barbara Pregelj

ODMEVI NA DOGODKE

BELE VRANE SO POLETELE ŽE TRIKRAT Festival otroške in mladinske književnosti v Mednarodni mladinski knjižnici v Münchnu

Mednarodna mladinska knjižnica v Münchnu, ki že vse od svoje ustanovitve leta 1949 zbira knjige za otroke in mladino iz vsega sveta, je mednarodno prepoznaven center za raziskovanje mladinske književnosti. V knjižnici že več kot 20 let pripravljajo razstavo Bele vrane, na kateri predstavijo najboljše otroške in mladinske knjige, ki so izšle v zadnjem letu. Ob razstavi izide tudi katalog *Bele vrane*. Od leta 2010 bienalno prireajo tudi festival mednarodne otroške in mladinske književnosti Bele vrane, letos so pripravili tretjega, potekal je od 19. do 24. julija. Bele vrane so sinonim za to, kar je izvirno in izstopajoče, zato se festivala udeležijo mednarodno priznani ustvarjalci za otroke in mladino.

Letos so se vabilu knjižnice odzvali Sarah Crossan iz Irske, Fabio Geda iz Italije, Siri Kolu iz Finske, Radek Malý iz Češke, Tamta Melaschwili iz Gruzije, Kagiso Lesego Molohe iz Južne Afrike, Francisco Montaña Ibañez iz Kolumbije, Jean-Claude Mourlevat iz Francije, Bart Moeyaert iz Belgije ter Tamara Bach, Arne Rautenberg, Hermann Schulz, Eva Muszynski, Karsten Teich in Axel Scheffler iz Nemčije. Najavili so tudi prihod Christine Nöstlinger iz Avstrije, a se zaradi boleznih festivala ni mogla udeležiti.

Med omenjenimi avtorji sta slovenskim bralcem najbolj znana pisateljica Christine Nöstlinger in ilustrator Axel Scheffler. Christine Nöstlinger je ena najbolj priljubljenih sodobnih pisateljic, tudi Axel Scheffler je avtor, čigar ilustracije imajo otroci zelo radi. Poznamo ga kot ilustratorja slikanic *Zverjašček*, *Zverjasec*, *Bi se gnetli na tej metli*, *Mamica, kje si*, *Zmajček Zog*, *Polž na potepu na kitovem repu*, *Zgodbe iz želodjega gozda*, *Hiška, majhna kot miška* (za vse naštete je besedilo napisala Julia Donaldson, večino je mojstrsko prevedel Milan Dekleva) in drugih, zgodbe *Dirkalni pujs Rudi Rilec* (napisal Timm Uwe) in knjige pesmi *Mačke* (napisal T. S. Eliot).

Med avtorji, ki so se udeležili letošnjega festivala Bele vrane, so še štirje, katerih dela so prevedena v slovenščino: Tamara Bach, avtorica knjige *Punca z Marsa*, Fabio Geda, avtor dela *V morju so krokodili – resnična zgodba Enajatolaha Akbarija* (o delu je v reviji *Otrok in knjiga* pisala Vanesa Matajč – številka 86, 2013, str. 5–17), Siri Kolu, avtorica knjige *Ajda in Razbojnikovi*, ter Bart Moeyaert, avtor dela *Gole roke*. Češki pesnik Radek Malý je imel v slovenski reviji *Poetikon* leta 2000 objavljene prevode štirih pesmi za odrasle. Tako kot že na prvih dveh festivalih Bele vrane smo imeli torej tudi na tretjem priložnost srečati uveljavljene mladinske avtorje, katerih dela so pogosto nagrajena in prevajana. V šestih dneh so

bila številna branja, delavnice in pogovori z ustvarjalci. Knjige vabljenih avtorjev so prodajali in avtorji so delili avtograme. Festival je namenjen mladim bralcem iz Münchna in okolice, v nedeljo se ga udeležijo otroci s starši, med tednom pa učitelji v Mednarodno mladinsko knjižnico pripeljejo skupine učencev iz bližnjih šol. Več srečanj z ustvarjalci poteka hkrati v različnih prostorih knjižnice, avtorji pa mlade bralce obiščejo tudi v šolah, knjižnicah ter kulturnih in mladinskih centrih v različnih krajih na jugu Nemčije. Poleg uvodne otvoritve, ki je bila v soboto, 19. julija, je bilo do četrтка, 24. julija, kar 87 dogodkov. Sredin večer je bil namenjen strokovnemu srečanju, katerega tema je bila, kako v mladinski književnosti pripovedovati o življenju otrok na vojnih žariščih. Sodelovala sta Tamta Melaschwili iz Gruzije in Fabio Geda iz Italije. Oba pišeta o tem, kako je, če je otrok prisiljen zapustiti svojo domovino in postati begunec. Temeljno vprašanje, na katero so iskali odgovor, je bilo, kako pisati o izgubljenem otroštvu, nasilju in strahu.

Festival Bele vrane je praznik mladinske književnosti, ki poudarja pomen medkulturnosti in večjezičnosti. Gostje so svoja dela brali v maternem jeziku, igralci pa so brali prevode v nemščino. Že na uvodnem večeru smo imeli priložnost prisluhniti kolažu različnih jezikov in različnih poetik. Učenci nekaterih münchenskih šol so pri pouku spoznavali sodelujoče avtorje. Pripravili so ilustracije njihovih del in med branji smo videli izbrane ilustracije. Avtorji prikazanih del so prejeli nagrade.

Že prvo leto se je izoblikovala celostna podoba festivala. S stropa belega šotora v atriju gradu Blutenburg, kjer domuje Mednarodna mladinska knjižnica, so nas pozdravljale iz papirja narejene bele vrane, na stenah pa so bile zapisane misli vabljenih avtorjev o belih vranah. Italijan Fabio Geda je zapisal: »Bela vrana je podobna črni ovci. To je nekaj, kar je tuje, drugačno. A v resnici smo mi vsi bele vrane, saj je vsak od nas drugačen. Prav to drugačnost imamo vsi skupno in iz nje bi se morali učiti, kako živeti skupaj.«

Gostje smo si lahko ogledali prostore gradu Blutenburg. Na mladinskem oddelku, ki je odprt za javnost, si mladi bralci lahko izposodijo tudi knjige v slovenščini. V gradu so številne stalne in občasne razstave. Michael Ende je svojo zapuščino zapustil Mednarodni mladinski knjižnici, zato je del gradu preurejen v Muzej Michaela Endeja. Tudi odlična nemška ilustratorica Binette Schroeder ima v gradu pravljичno urejeno zbirko svojih knjig in osebni predmetov. Ogledamo si lahko sobo Ericha Kästnerja in stolp Jamesa Krüssa. Poleti sta bili na ogled dve občasni razstavi: Šport v otroški in mladinski književnosti (17. 1. do 1. 11. 2014) in V 80 zemljevidih okoli sveta (23. 5. do 21. 9. 2014). Slednja predstavlja slikanice, ki v ilustracijo vključujejo zemljevide. Med razstavljenimi je bila tudi ilustracija Damijana Štepančiča iz knjige *Juri Muri v Afriki* (založba Miš, 2012).

Ob stoti obletnici 1. svetovne vojne so pripravili razstavo Dober dan, dragi sovražnik – slikanice o miru in strpnosti. Na ogled bo od 14. novembra 2014 do 31. oktobra 2015. Mnoga dela, predstavljena na festivalu Bele vrane, so že spodbujala razmislek o tej temi.

Barbara Hanuš

PRIROČNIK ZA BRANJE KAKOVOSTNIH MLADINSKIH KNJIG 2014

ŠTEVILKE, VPRAŠAJI IN VPRAŠANJA

Če črke, povezane v različne smiselne kombinacije, lahko pripovedujejo dobre zgodbe, potem jih lahko pripovedujejo tudi številke. Morda še bolj jasno, zaradi svoje enoznačnosti. Pripoved, ki je sestavljena iz števil, ni nujno suhoparna, lahko je prav tako ujeta v pomembna vprašanja, če si jih le upamo in znamo prav zastaviti. Letošnji številčni naslov je ujet v dve vprašanji – zakaj? in kako? – in v grafično metaforiko dveh vprašajev: enega končno in pokončno postavljenega in drugega, začetnega, ki je namenoma postavljen na glavo. Naj razložimo.

Številki iz naslova sta knjižničarski, vzeti iz priporočil in nacionalnih standardov. Dolgo časa se že sprehajata po različnih knjižničarskih zgodbah: prisotni sta v statistikah našega *Priročnika* in še bolj v knjižničnih zbirkah poučnih gradiv, namenjenih mladim. Torej mladinskim knjižničarjem nikakor nista neznanki. Razmislek, povezan z njima, se nanaša na razmerje med poučnimi in leposlovnimi gradivi za mladino (v našem primeru poučnih knjig), ki sproža kar nekaj upravičenih zadreg.

Nacionalni svet za knjižnično dejavnost je v svojih *Standardih za splošne knjižnice* (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015) o sestavi knjižnične zbirke, zapisal takole:

V vsaki organizacijski enoti, ki ni namenjena posebni skupini uporabnikov, knjižnica vzdržuje naslednja razmerja: 60 % naslovov strokovnega gradiva in 40 % naslovov leposlovja. Zbirka vsebuje 25 %–30 % naslovov gradiva za mladino, od tega 60 % naslovov strokovnega gradiva in 40 % naslovov leposlovja.

Zgodbe o številkah, ki jih že več kot desetletje pripoveduje statistika *Priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig*, so zelo drugačne. Kažejo na romantični razkol med idealom in stvarnostjo, ki se z leti le še povečuje, žal na škodo poučnih knjig.

LETO	Skupaj (100 %)	Število poučnih knjig		Število leposlovnih knjig	
1994	260	90	35 %	170	65 %
1995	351	107	30 %	244	70 %
1996	446	130	29 %	316	71 %
1997	454	142	31 %	312	69 %
1998	393	105	27 %	288	73 %
1999	412	97	24 %	315	76 %
2000	323	61	19 %	262	81 %

Tilka Jamnik: Statistični pregled izdaj mladinskih knjig V: *Med tabuji in fantastiko: izbor mladinskih knjig iz leta 2000 po temah, zvrsteh in žanrih, 2001*

Zakaj se to razmerje tudi v naslednjih letih (2000–2013) zmanjšuje tako, da je povprečje zadnjih štirinajst let 18 %, v letu 2013 samo še 13 %, se da razložiti tudi takole:

- Spremenjeno stanje na založniškem trgu, zlasti po letu 1991, »demokratizacija in liberalizacija« le-tega, vznik novih založnikov in s tem »izbruh« izdajanja, tudi otroških in mladinskih knjig, sploh leposlovja, ter povečevanje kvantitete, ki pa ji kvaliteta niti približno ne sledi.
- V zadnjih letih zasledujemo tudi ugašanje založb, ki so slovenski knjižni trg oskrbovale z dovolj kakovostnimi poučnimi knjigami za otroke in mladino (Tehniška založba Slovenije, tudi DZS, Mladika idr., odpuščanje urednikov ...).
- Največja slovenska založba, Mladinska knjiga, se je že skoraj od samih začetkov zavedala potreb »mladih vedežev« po kakovostnih poučnih knjigah. Te so bile rezultat dela domačih strokovnjakov, ki jih je založba zelo hitro povabila k sodelovanju, zlasti naravoslovce. To dokazuje tudi Levstikova nagrada, ki je uvedla tudi kategorijo poljudnoznanstvene knjige za otroke in mladino (leta 1950 je bila prvič podeljena Antonu Polencu za knjigo *Iz življenja žuželk*). Žal je bila zadnja nagrada podeljena leta 1997 (avtorici Viljenki Jalovec za *Stavnico* na CD-romu oziroma še leto poprej Samu Kuščerju za delo *Energija*). Založba je razvila čvrsto uredništvo poučne literature za otroke in mlade, premogla legendarne urednike (npr. Ciril Trček, Draga Tarman ...), nato pa je to dejavnost opustila in se usmerila v priročniško gradivo. Njen strokovni napor je slovenski trg založil s kakovostnimi prevodi poučnih knjig za otroke in mladino in gojil izvirno slovensko poučno knjigo s sistematičnim in skrbnim uredniškim delom, ki je seglo na vsa področja znanosti in nagovorilo najbolj eminentne slovenske znanstvenike, da so se lotili pisanja. Ta dejavnost je spodbujala zalaganje in izdajanje kakovostnega poučnega gradiva, kar se je odražalo tudi v ponudbi slovenskega knjižnega trga za različne starostne stopnje mladih bralcev (od predšolskega do najstniškega obdobja). Tovrstno dejavnost danes najdemo kvečjemu le še v »delcih«, npr. v periodiki (*Cici Vesela šola*, *Gea* ...), bi pa se jo dalo razvijati do primernih knjižnih izdaj, če bi seveda za to bil založniški interes oziroma interes države.
- Poučno knjigo in poučno neknjižno gradivo (poučni CD-romi, filmi, interaktivne poučne igre) poskušajo nadomeščati možnosti, ki jih ponuja internet z različnimi poučnimi (zlasti tujimi) spletnimi portali, namenjenimi mladim. Žal spletne vsebine niso nujno preverjeno kakovostne.
- Poučno knjigo (zlasti izvirno slovensko) poskušajo nadomeščati šolski učbeniki, delovni zvezki, poučno-didaktične izdaje, ki služijo pouku in preko »šolske učenosti« konkurirajo tudi področju pristočnega poučnega branja.
- Poučnih knjig za otroke in mladino v knjižnicah je manj, ker poučne vsebine zaradi razvoja znanosti hitreje zastarajo in jih ne nadomestijo nove. Po drugi strani pa temeljna znanja ostajajo enaka, zato so takšne knjige nujne in utemeljene.
- Izvirno slovenska poučna knjiga je za založnika drag in zahteven projekt, še zlasti, ker so možnosti za državno finančno podporo (subvencijo) minimalne.

Kakor koli že razmišljamo, nekatera strokovna in znanstvena področja v poučnih knjigah za mladino so zaradi vsega naštetega izrazito slabokrvna in podhranjena – poučnih knjig za mlade je na knjižnem trgu iz leta v leto manj, zato

mladinski knjižničarji težko zagotavljamo knjižnično zbirko poučnih gradiv po veljavnih standardih. Če želimo skupaj s šolskimi knjižničarji, ki s svojimi knjižničnimi zbirkami podpirajo pouk, aktivno prispevati k razvoju »družbe znanja«, potem se moramo ob pomanjkanju ustreznih gradiv (knjižnih in neknjižnih), in še zlasti izvirno slovenskih poučnih knjig za mladino, vprašati, kako naj takšno zavezo izpolnujemo tudi v luči obeh IFLA/UNESCOVIH manifestov:

V splošni knjižnici mora najti vsaka starostna skupina gradivo, ki pokriva njene potrebe. Zbirke in storitve morajo vključevati tudi vse ustrezne medije in vrste sodobne tehnologije, seveda pa tudi tradicionalna gradiva. Temeljnega pomena je visoka kvaliteta in povezanost z lokalnimi potrebami in razmerami. Gradivo mora odražati tekoča dogajanja in razvoj družbe, pa tudi pretekle dosežke človekovih prizadevanj in ustvarjalnosti. (IFLA/UNESCO Manifest o splošnih knjižnicah, 1994, V: *Knjižničarske novice* 5 (1995), št. 3, priloga)

Šolska knjižnica nudi storitve za učenje, knjige in druge vire, ki omogočajo vsem članom šolske skupnosti, da postanejo kritični misleci in učinkoviti uporabniki informacij različnih oblik, formatov in na različnih nosilcih. (IFLA/UNESCOV Manifest o šolskih knjižnicah, 1999, V: *Šolska knjižnica* 2001, št. 3)

Naj razmislek zaokrožimo še s pozivom Irine Bokove, generalne direktorice UNESCA, ob Mednarodnem dnevu pismenosti 2014:

[P]ozivam vse države članice in vse naše partnerje, da podvojijo svoje politične in finančne napore ter pismenosti zagotovijo mesto med najmočnejšimi pospeševalci trajnostnega razvoja. Prihodnost, kakršno si želimo, se prične z abecedo.

V rastoči »družbi znanja« smo dolžni najprej poskrbeti za mlade in jim zagotoviti dovolj kakovostnih in javno dostopnih poučnih gradiv ter mlade spodbujati (tudi) k branju poučnih knjig. Na vprašanje, kako naj ob opaznem usihanju poučnih knjig (še posebno izvirno slovenskih) organiziramo kakovostne zbirke poučnega gradiva za mladino, odgovarjamo takole:

- Kot mladinski knjižničarji čutimo obvezo, da vse soudeležene v knjižni verigi od avtorja do bralca (še zlasti vzvode financiranja) seznanimo s slabokrvnostjo in podhranjenostjo tega področja in jih spodbujamo k izdajanju kakovostnih izvirnih slovenskih poučnih knjig (vsebin), ki so delo naših strokovnjakov in našega lastnega, slovenskega znanja.
- Skrajni čas je za nacionalno strategijo, za povezovanje vseh segmentov: šolstva, kulture, gospodarstva (založništva), znanosti ..., da bi to zaskrbljujoče stanje skupaj preseгли. Tudi zaradi dviga bralne pismenosti otrok, ki jo lahko razvijamo in izboljšujemo tudi s tovrstnimi knjigami. S tem stavimo na našo prihodnost, na razvoj, katerega temelj je razmišljujoči človek.
- Ob usihanju poučnih knjig, ki jih založbe pripravljajo za otroke in mladino, pa tudi drugega poučnega gradiva moramo knjižničarji pri postavljanju dobre poučne zbirke še bolj kot do zdaj s premislekom in jasnimi kriteriji odbirati in uvrščati vanjo tudi mladim primerno strokovno gradivo za odrasle (zlasti za 3. triado OŠ). To strokovno gradivo bi moralo biti postavljeno hkrati na mladinskem in strokovnem oddelku za odrasle.

Želimo si, da bi si založniki in izdajatelji upali tvegati in obuditi tradicijo kakovostnega izdajanja poučnih knjig za mlade, kajti slovenski otroci kakovostno poučno knjigo (še zlasti izvirno slovensko) v času, ki ga zaznamuje potreba po novih razmislekih, znanjih, idejah, več kot potrebujejo.

Želimo si, da bi naše ugotovitve in »bitje zvona« naletelo na ugoden odziv pri vseh, ki se ukvarjajo s poučnimi vsebinami za mlade. V produkciji 2013 znaka *zlata hruška* ni prejela nobena izvirno slovenska poučna knjiga, zato *priznanja zlata hruška* za to kategorijo letos nismo podelili. Upamo, da bo že naslednje leto drugače.

Ida Mlakar in Darja Lavrenčič Vrabec

ŠESTDESET PROTI ŠTIRIDESET? V ŠTEVILKAH

V letu, ko smo v nizu strokovnih sred MKL, Pionirske govorili o poučnih knjigah za mladino, bodo spodnje tabele v marsičem dodatno osvetlile ta problem.

Opis produkcije 2013

LETO	SKUPAJ	POUČNE		LEPOSLOVNE	
	predstavljeni naslovi	število	%	število	%
2000	323	61	19 %	262	81 %
2001	334	63	19 %	271	81 %
2002	385	73	19 %	312	81 %
2003	443	59	13 %	384	87 %
2004	499	84	17 %	415	83 %
2005	626	112	18 %	514	82 %
2006	696	134	19 %	562	81 %
2007	759	145	19 %	614	81 %
2008	811	181	22 %	630	78 %
2009	1.044	217	21 %	827	79 %
2010	1.003	176	17 %	827	83 %
2011	1.181	221	19 %	960	81 %
2012	983	162	16 %	821	84 %
2013	970	127	13 %	843	87 %

Standardi za mladinske oddelke knjižnic	
60 %	40 %

POVPREČJE 14 LET	
poučne	leposlovne
18 %	82 %

Primerjava razmerja med poučnimi in leposlovnimi naslovi

Primerjalna tabela razmerij kaže, da je bila v letu 2013 produkcija poučnih knjig kar za **5 % manjša** od povprečja zadnjih 14 let. Tako nizko razmerje je bilo nazadnje pred 10 leti. V knjižnicah, kjer vzdržujejo razmerje med leposlovnim in

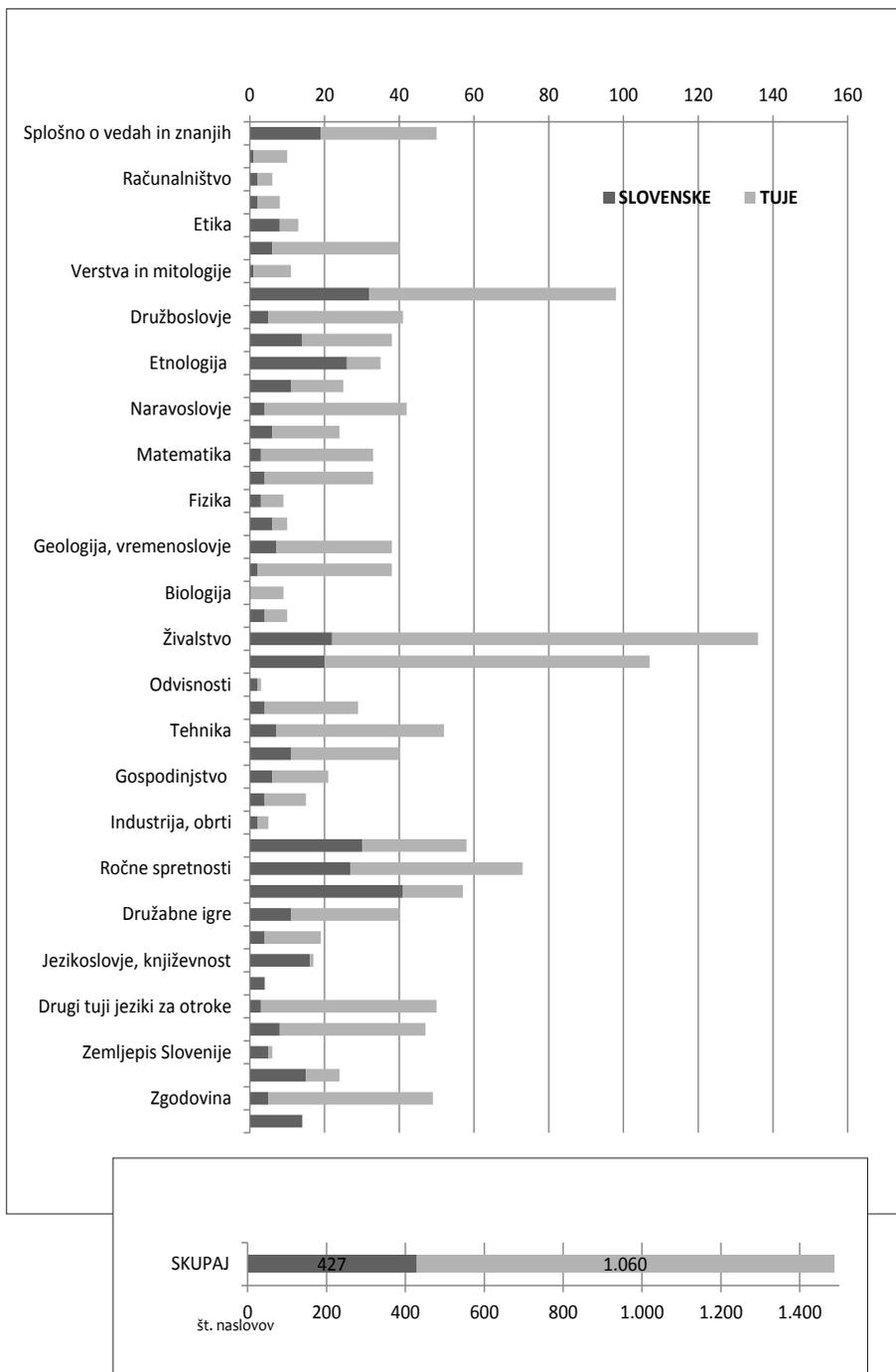
poučnim po Standardih za splošne knjižnice (veljavnih do 2015), se torej poučna zbirka nezadržno »stara«.

Vrednotenje produkcije 2013

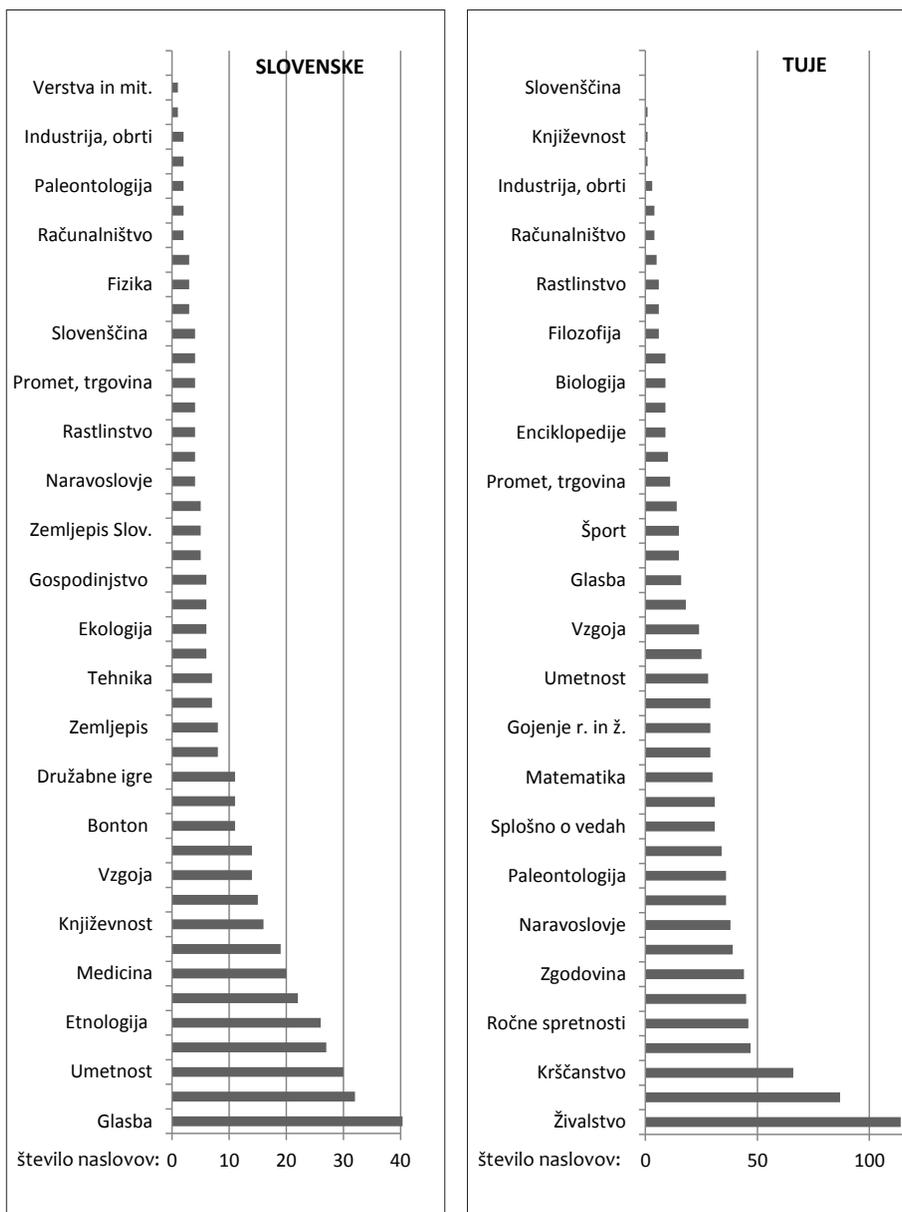
VSE					OD TEGA SLOVENSKE			
PREGLEDANE KNJIGE			NOVO	PONATIS	NOVO	PONATIS	VSE	
VSE			970	845	125	389	73	462
OD TEGA	LEPOSLOVJE	843	734	109	348	67	415	
	POUČNE	127	111	16	41	6	47	
	SLOVENSKE	462	389	73				
	TUJE	508	456	52				
OCENJENE KNJIGE			842	727	115	279	67	346
OD TEGA	ODLIČNO	103	53	50	8	33	41	
	ZELO DOBRO	135	102	33	33	20	53	
	DOBRO	208	186	22	75	11	86	
	POMANJKLJIVO	208	203	5	102	1	103	
	POGREŠLJIVO	188	183	5	61	2	63	
NEOCENJENE			128					
OD TEGA	USTVARJALNOST OTROK	88	88	0				
	PROJEKTNE, NAMENSKE	40	32	8				

Splošni pregled vrednotenja produkcije 2013 po posameznih kategorija

Desetletni pregled poučnih knjig kaže, da je živalstvo ena od najbolj hvaležnih poučnih tem, vsako leto je vodilna ali ena od močnejših skupin produkcije. Zelo različni obsegi posameznih skupin so lahko pogojeni z naravo izstopajoče skupine, nekatera odstopanja pa so vseeno varljiva in vsebujejo nekaj drugega, kot bi od skupine pričakovali. V tem smislu najbolj izstopata skupini glasba in krščanstvo, nekoliko pa tudi umetnost. Velika večina knjig v skupini GLASBA so pesmarice, med katerimi prevladujejo slikanice. Samo ena npr. govori o zgodovini glasbe in ena o orkestru. Polovica naslovov v skupini KRŠČANSTVO so didaktične zgodbi- ce z duhovno tematiko ali življenjepisi svetnikov, skrčenimi na duhovni vzor. Ena sama opisuje prvine krščanske prakse in pomene teh prvin. To podobo presenetljivo dopolnjuje dejstvo, da je v 10 letih izšlo malo knjig o drugih verstvih, med temi ena sama izvirno slovenska. Tudi v skupini UMETNOST zelo malo knjig opisuje ali razlaga umetnost, velika večina so priročniki za osnovno risanje.

Pregled poučnih skupin in razmerja med slovenskimi izvirnimi in prevodi – produkcija 2004–2013

Desetletna (2004–2013) podoba domačih in prevedenih poučnih knjig po številu izdaj.

Piramidalna prikaza poučnih mladinskih knjig kažeta, katera področja znanj in vedenj so slabo pokrita.

Iz predstavljenih tabel je razvidno, da je pisanje za otroke težko in odgovorno delo tako za avtorje kot urednike. Od založb zahteva posebne spretnosti in uvide in navadno so tovrstna dela zaradi posebne odgovornosti podvržena še dodatni izpostavljenosti. Vendar pri vsem tem ne smemo spregledati, da knjigo na polico

za otroke ali na polico za odrasle nazadnje postavi knjižničar. Marsikatero poljudno poučno knjigo lahko postavi na eno od obeh ali še bolje na obe polici. Torej pričujoči prikazi predstavljajo le možno osnovo, ki je knjižnicam na voljo, ne pa tudi edino možno bazo, iz katere gradijo zbirke knjig za otroke in mladino.

Vojko Zadavec

PRIZNANJE ZLATA HRUŠKA 2014

S priznanjem **zlata hruška** želi MKL, Pionirska opozoriti na pomembnost in kompleksnost založniškega mojstrstva, od katerega je odvisna knjižna kultura nekega jezika, posredno pa tudi bralna kultura nekega naroda. Priznanje, izpeljano iz znaka zlata hruška, s katerim Pionirska promovira dobre mladinske knjige, je bilo prvič podeljeno leta 2010, in sicer v treh kategorijah: za izvirno slovensko mladinsko leposlovno knjigo, za izvirno slovensko mladinsko poučno knjigo, za prevedeno mladinsko leposlovno knjigo; zadnjo kategorijo podeljuje skupaj s Slovensko sekcijo IBBY.

Za izjemen založniški dosežek sta bili podeljeni priznanji *zlata hruška* 2014 naslednjima knjigama:

- ***Gugalnica za vse*** / Anja Štefan, ilustr. Marjanca Jemec Božič. Mladinska knjiga, 2013 – v kategoriji **izvirna slovenska mladinska leposlovna knjiga**.

Obrazložitev priznanja:

Pravljlično tkanje Anje Štefan je fina, živobarvna in obenem mehka tapiserija, takšna, ki ogreje in poboža pogled in srce. Osnovne niti te pravljlične zgradbe so napete jasno in premočrtno, z izrazito poanto.

Triindvajset po dolžini, obliki in izraznosti raznolikih sodobnih živalskih pravljic, ki se sicer zgledujejo po ljudskem pripovedništvu kot glasniku temeljnih človeških vrednot in modrosti, so tokrat nasnute še nekoliko drugače in izvirno, vsekakor pa bolj sodobno. Vse skupaj tvorijo pripovedno osnovo, ki jo podpira ljudski izraz s svojo brezčasnostjo, a s obenem postavljene v sodoben okvir, z razmisleki, ki razvozlavajo zlasti probleme družine in družbe danes: razvajenost, neodzivnost v medsebojnih odnosih, osamljenost ostarelih, obsedenost z delom, sebičnost in solidarnost ... vendar na nepretenciozen način in brez poudarjene pedagoške poante.

Z virtuozno natančnostjo osnovno strukturo mehko prepredajo izrazno gibke in dovršene votkovne niti jezika, ki to radoživo, življenja polno sliko barvajo in strukturirajo skozi ritem, metrum in rimo, tako da najkrajše med pripovedmi zažarijo v svilnati toploti lirične proze. Tu je avtorica tudi najmočnejša: njene drobcene liričnofilozofske poante, ki jih že poznamo iz pripovedi o štirih črnih mravljicah, so kakor začudene nad lepoto in raznolikostjo sveta, a se hkrati navezujejo na razmislek o umetnosti in umetniškem ustvarjanju, ne nazadnje pa tudi o moči besed in odgovornosti do izrečenega.

Avtorica v to bogato tkanje ves čas usmerja svoj izrazito otroški pogled: igrivost, optimizem in hudomušnost, ki popolnoma naravno prežemajo vsako od osnovnih pripovednih niti. Ob tem ne gre spregledati izčiščenih, s svetlobo in optimizmom osončenih ilustracij Marjanca Jemec Božič, ki lepo dopolnjujejo in zaokrožajo pravljlična besedila.

Založba Mladinska knjiga je z zbirko sodobnih živalskih pravljic dosegla visok izdajateljski standard, zato si za ta odlični knjižni izdelek zasluži priznanje ZLATA HRUŠKA.

(Zapisala Ida Mlakar)

– *Sedem minut čez polnoč* / Patrick Ness, napisano po zamisli Siobhan Dowd, ilustr. Jim Kay, prevedla Ana Ugrinović. Mladinska knjiga, 2013 – v kategoriji **prevedena mladinska leposlovna knjiga**.

Obrazložitev priznanja:

Kako preživeti, ko v družini, med prijatelji, v šoli in celo v stvarih okoli nas vlada napetost med namenom in učinkom, med idejo in stvarnostjo? Kako sprejeti misli in občutja, ki te kot pošast presenetijo in te ne izpustijo? Primež teh vprašanj, v katerem se znajde deček Conor, soočen z dolgim umiranjem bolne matere, dodatno privijajo še odzivi okolice, tako značilni odzivom sodobnega človeka, ki ob neizprosni dejstev beži v »varno« preobremenjenost (Conorjev oče), ali »varno« tolpo (Conorjevi sošolci), ali »varno« humanitarno akcijo (mama Conorjeve prijateljice). Ker je vse v človekovem svetu mnogo bolj zapleteno prav zaradi misli same, je tudi razreševanje človekovega sveta edino mogoče na miselni ravni – z zgodbami. Ampak: zgodbe so beštije. Kdo ve, česa vsega so zmožne, ko jih enkrat spustiš z vajeti.

V odličnem prevodu smo s to mladinsko knjigo dobili v eno celoto zlate tri presunljive zgodbe: zgodbo o dečku, ki v intimnem boju s pošastjo dozori v ljubečega sina, da se kot tak lahko poslovijo od umirajoče mame, zgodbo o naših soočanjih z neukrotljivimi mislimi in nepričakovanimi občutji, pripovedovano z izjemnim likovnim jezikom ilustratorja, ter zgodbo o moči zgodbe, ki preživi smrt pisateljice-sejalke, da v ljubečem umu pisatelja-naslednika obrodi stoteren sad.

Založba Mladinska knjiga je z izdajo te knjige naši mladini in nam vsem poklonila trajno sporočilo o tem, da so naše misli neukrotljive zato, da se lahko zavedamo, kaj je svoboda, ta pa je pogoj, da lahko krotimo svoja dejanja, zato si avtorji in založba zaslužijo priznanje ZLATA HRUŠKA. (Zapisal Vojko Zadravec)

V kategoriji izvirna slovenska mladinska poučna knjiga zaradi pomanjkanja kakovostnih besedil priznanje ni bilo podeljeno.

Znak kakovosti *zlata hruška* so podelili 102 knjigam triindvajsetih založb.

Priznanja *zlata hruška* so bila podeljena na **prazniku zlatih hrušk**, ki je tudi letos potekal v okviru Slovenskega knjižnega sejma (v Klubu Cankarjevega doma, 26. novembra 2014).

Kristina Picco

OCENE – POROČILA

PROVOKATIVNA KNJIGA RAZNOTERIH VIDIKOV

Ulrich Hub: *Na Noetovi barki ob osmih*. Prev. Lučka Jenčič. Ilustr.

Jörg Mühle. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba, 2013, 83 str.

Priznan nemški dramatik, scenarist in režiser Ulrich Hub (1963) se v slovenščini prvič predstavlja s prevodom proznega dela, ki je bilo leta 2006 sprva napisano kot gledališki tekst za otroke, nato pa je bilo v obeh zvrsteh nagrajeno s številnimi pomembnimi literarnimi nagradami. Med drugimi je prejelo: leta 2006 nemški nagradi za najboljši dramski tekst za otroke in za najboljšo radijsko igro za otroke (»Deutscher Kindertheaterpreis« in »Deutscher Kinderhörspielpreis«), nemško-nizozemsko nagrado za dramski tekst za otroke »Kaas und Kappes«, ki spremlja istoimenski festival otroškega in mladinskega gledališča v Duisburgu (Nemčija), leta 2008 v okviru mednarodnega knjižnega sejma Litera v Linzu (Avstrija) nagrado za najboljšo otroško literarno delo »Kinderliteraturpreis« ter leta 2012 nagrado »National Jewish Book Award« v kategoriji otroške in mladinske literature, ki jo za kvalitetna dela s tematiko judovstva vsako leto podeljujejo v New Yorku (ZDA).

Knjiga *Na Noetovi barki ob osmih* si je tudi pri nas po izboru Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo (Mestna knjižnica Ljubljana) prislužila znak kakovosti zlata hruška, v obliki igrane predstave za otroke pa si je

delo, ki se je, kot so zapisali ob premieri, »v zadnjih letih uveljavilo kot največje evropsko odkritje za mlado občinstvo«, v letošnji sezoni mogoče ogledati v koprodukciji Prešernovega gledališča Kranj in Mini teatra Ljubljana v režiji Roberta Waltla.

Na Noetovi barki ob osmih je torej uspešnica v vseh svojih literarnozvrstnih variacijah. Tako kot dramski tekst namreč tudi prozo odlikujejo izrazito dodelani dialogi in dobro poantirani konflikti med štirimi poglobitnimi junaki, ki vsak s svoje perspektive parafrazirajo znano svetopisemsko zgodbo o vesoljnem potopu. Kljub temu pa predhodno poznavanje »izvirnika« ni predpogoj za zadovoljivo branje in razumevanje besedila. Res je sicer, da lahko bralec z določenim predznanjem v tekstu nenehno razbira bolj ali manj prikrite aluzije na biblijske motive, a tudi sicer je zgodba o pingvinih napisana vsebinsko in oblikovno koherentno, zato učinkuje kot popolnoma samostojna celota. Izjemno duhovita pripoved je na prvi pogled prava komedija, ki pa ima kot vsako dobro delo globoko jedro: v tem primeru je to vprašanje vere v Boga.

V Hubovi modernizirani različici pripovedi iz Svetega pisma imajo pri iskanju odgovorov na temeljne življenjske dileme glavno besedo trije pingvini in debel bel golob, nekakšna parodija Svetega duha, čigar naloga je predstavnike vseh živalskih vrst obvestiti o povodnji ter zanje organizirati in uspešno izpeljati reševalno akcijo. Zgodba se tako začne tik pred močnim deževjem. Trije pingvini – dva spravljujejša ter en nejevernejši

in prepirljivejši – katerih prvinska zaupljivost je mogoče sorodna otroškemu dojemu sveta, sredi zasnežene pokrajine navidez lahkotno, v resnici pa resno in poglobljeno debatirajo o Bogu, pri čemer se – malce objetno uporno – ne bojijo izraziti niti dvoma o božjem obstoju. Malo za njihovim prepirom o veri, morali, pravičnosti, božjih zakonih, naravi in krivdi Boga ter nastanku in koncu življenja pa se zgodi nepredstavljivo: Bog se jim razodene z novico o pogubljenju in jim ponudi rešilno bilko – dve vstopnici za Noetovo barko.

Zaplet sproži odločitev povabljenih dveh pingvinov, da bosta v kovčku v ladijsko podpalubje pretihotapila tudi svojega prijatelja, kar je v nadaljevanju vir številnih šaljivih situacij. (Komično) dogajanje in avtorjeva ironična distanca dosežeta vrh, ko v kovčku skriti pingvin goloba prepriča, da se v njem (podobno kot v svetopisemski skrinji zaveze) pravzaprav skriva Bog. Golobov sprva sumničavi, nato pa naivno malikovalski pogovor z domnevnim Bogom je fantastičen prikaz dandanes prevladujočega in pravzaprav vraževernega odnosa do Boga. Ko golob nazadnje spregleda banalnost situacije, pingvinom napove kazen, a jih pred njo reši konec potopa.

Nenavaden končni preobrat razglašaja ljubezen do bližjega, tolerantnost in medsebojno razumevanje: golob sprejme pomoč pingvinov, saj ugotovi, da je v vsesplošni zmedi in preobremenjenosti na ladjo pozabil vzeti družico. Mali pingvin se tako, zakrinkan v golobovo nevesto, sprehodi mimo prelisičenega Noeta, z golobom pa nazadnje dejansko postaneta nerazdružljiva prijatelja.

Zgodba, ki pogumno in brez zadržkov svobodno predrugači številne svetopisemske motive, torej nenehno problematizira ustaljene konvencije in norme, relativizira verske dogme, odpira prava filozofsko-teološka vprašanja in nanje ponuja vselej odprte odgovore.

Čudovita, spoštljivo provokativna knjiga raznoterih vidikov in globokih aktualnih pomenov je povrh vsega še zabavno in estetsko minimalistično ilustrirana. Kot taka ni zanimiva le za otroke, temveč nedvomno tudi za odrasle, ki se bodo ob njej vsak na svoj način neizmerno zabavali in glasno smejali, pa tudi tiho in globoko zamislili. V slovenski izdaji pogrešamo le spremno besedo, ki bi dodatno osvetlila tako zanimivo in mnogopomensko besedilo.

Zarika Snaj Verbovšek

BOJ Z MOZOLJI NI DOBLJEN, BITKA S KNJIGAMI PA

Marija Švajncer: *Samotni bralec.*

Murska Sobota: Založba Franc-Franc, 2014.

Samotni bralec je prozna pisava filozofije in pesnice **Marije Švajncer**. *Samotnega bralca* beremo kot roman, lahko kot zbirko kratkih zgodb, lahko je celo drama fragmentov in protokolov. Delo omenjene pisateljice je silno težko opredeliti. Mogoče je mnenje v spremni besedi, ki jo je napisala dr. Dragica Haramija, še najbolj točno. Haramija namreč trdi, da je *Samotni bralec* roman, namenjen mladostnikom, a ne le njim, saj spreplet najstniškega eskapizma in tankočutne literarno-filozofske misli nostalgичno navorja tudi odraslega bralca. Po mnenju Haramije gre za izrazit večnaslovniški roman z izrazito medbesedilno strukturo. Opredeljevanje samo pa ni ovira, da ne bi govorili o nenavadni in privlačni zgodbi glavnega protagonista, ki skozi branje drugih utemljuje svoj položaj v družbi. Gre za gimnazijca, ki živi s svojo upokojeno materjo. Mati namesto z možem spi s knjigami in brčkone je lahko

to tudi razlog za sinovo bralno kulturo, da ne rečem bralno obsesijo. Fant ni od muh: bere de Bottona, Voltaira, Gruma in Cankarja, njegove misli se ujemajo z Andersenom in Kosovelom, Sartrom in Camusem, Lorco in Wildom, Lindgrenovo in Milčinskim, Fromom in Spinozo, Platonom in Foucaultom, Haškom in Collodijem in ne nazadnje s Shakespeareom in Schopenhauerjem, da o Heglu, Spinozi in Descartesu niti ne govorim.

Poleg glavnega junaka, ki ni samo bralec, marveč tudi glasbenik, v romanu nastopajo odraščajoči ljudje: dekle Maja, v katero je junak neizmerno zaljubljen, junakov prijatelj Domen, junakova prijateljica Tina in Obritoglavec, ki je osvajalec ženskih src in razdiralec idiličnega okolja, v katerem naj bi vladala alkohol in droga. Obritoglavec je antijunak, a ne samo zato, ker prevzame Majo, ampak zato, ker s svojimi dejanji in zgledi kvari mlade, potemtakem tudi družbo, skratka tip, ki z nasiljem širi meje nedostojnega in nekultiviranega.

Marija Švajncer je z naslovi knjig uglednih svetovnih in slovenskih filozofov in literatov naslovila poglavja svoje nove knjige. Bralec najprej nekoliko podvomi v kompatibilnost take izbire, najprej ga prevzame občutek nelagodnosti, kajti naslov poglavja v *Samotnem bralcu* se, na primer, glasi Eritistična dialektika. Ali: Zgodovina norosti v času klasicizma. Nekaj zmede je, to moram priznati. Ko bralec preseže omenjene in vse druge naslove poglavij v tem mladinskem delu, se začne razmerje do romana in njegovega junaka hitro spreminjati. Na bolje, seveda. Kmalu postane kristalno jasno, zakaj se je mladenič odločil za branje neke knjige in kako misel nekega slavnega filozofa ali pisatelja vpliva nanj. In ne samo nanj, marveč na ves tok romaneskne zgodbe o fantu, ki bi želel postati nekaj več. Njegovo življenje – gre za čas počitnic – je viharo: fant pohajkuje, pije, kadi, se čez dan valja po postelji, neresen

je do svoje glasbe, ohol in zlonamern do matere in okolice. V romanu je razmerje sin – mati nekakšen koktajl: sin je do svoje matere ne samo ironičen in ošaben, marveč se med njima razveže poseben jezik, ki ga prevevajo komičnost, tragičnost, zafrkancija in celo zlonamernost. Navzlic vsemu je njuna zveza trdna in pristna, brez zvijač in ovinkov.

Avtoričin poskus, kako s tekstom in mislimi drugega aktivirati preprostega bralca, je delikaten, a v *Samotnem bralcu* se izkaže za uspešen, celo originalen in samosvoj. Sredi poglavja lahko bralca zamika brati tudi tega drugega, slavnega filozofa, pisatelja in pesnika, pri katerem si je avtorica sposodila naslov in ga uporabila v naslavljanju poglavij v svoji knjigi. Četudi samotnemu bralcu včasih ne verjamemo, da je sposoben brati in razumeti Kierkegarda in Heideggerja, Kanta in Mora, je pisateljčina odločitev, da tudi mladi bralec razume zapleteno miselno akrobacijo, na mestu. Bralec zgodbi nemoteno sledi in ji tudi verjame, saj nekatere bizarnosti in ironična retorika, ki so posledica avtoričinega izjemnega filozofskega znanja, delujejo učinkovito, napisane so s tehtnim razlogom. Če se roman *Samotni bralec* začne dokaj uporniško, zajedavsko in divjaško, se konča s pomiritvijo glavnega junaka in njegovega prijatelja. Spoznata, da tudi zanju obstaja življenje. Življenje z notami in ne nazadnje tudi s knjigami. Največja vrlina omenjenega romana je junakov spopad s knjigami. Ne bi bilo napak, če bi roman izobraževalna sfera predlagala za branje, za vsakdanje čtivo srednješolski populaciji. Knjiga Marije Švajncer bi namreč lahko bila izjemno pomembna v razvoju mladega človeka, da o avtoričini senzibilni pisavi niti ne govorimo.

Mladinski roman je izdala založba Franc-Franc iz Murske Sobote, urednik je Franci Just, oblikovalec Črtomir Just.

Zdenko Kodrič

PESMI ZA TIHE SANJALCE

Bina Štampe Žmavc: *Barka zvezd*.

Ilustriral Danijel Demšar. Maribor: Obzorja, 2014.

Nova pesniška zbirka Bine Štampe Žmavc se, kot je razvidno že iz naslova, giblje med zemljo in nebom in tiho pluje skozi čas. Avtorica, ki je večino svojega obširnega opusa namenila otrokom, izdala pa je tudi vrsto pesniških zbirk za odrasle, po mnenju literarnih kritikov piše pravzaprav za dvojnega naslovnika, se pravi, da njeni verzi nagovarjajo tako mlade kot odrasle bralce. Zdi se, da je pesniška zbirka *Barka zvezd* namenjena obojim ali pa tistim nekje vmes, odraščajočim. Vsem tistim pač, ki jim pesnica v zbirko napiše posvetilo: »Za tihe sanjalce, ki tkejo peruti sveta«. »Sanje so kot barka zvezd. / Tiho prek nevidnih cest / na bregovih mesečine / tkejo kapljice sinjine.«

Čas (in z njim minevanje, rojstvo, smrt ...) je pogost motiv v pesniščini poeziji. V njej večkrat zastavlja vprašanja, *kam odhaja čas*, in ugotavlja, da je *vsaka pesem zaznamovana s časom* ali da *ure nenehno hitijo*. Tudi v novi zbirki je tej tematiki namenjenih nekaj pesmi: *Ure*, *Trenutek*, *Kako leto raste*.

Kot tankočutna opazovalka narave, njenih premen, cikličnih rojstev in umiranj, se pesnica skozi pripovedi o rožah, drevesih, oblakih, soncu in vetru giblje skozi letne čase. V pomladnih pesmih je čutiti veliko otroškega čudenja nad lepoto sveta, radostno odkrivanje vseh vrst čudežev, s pogledom deklice, ki je še zmeraj tu nekje, opeva veter, tulipane v vazi ali make v maju. Prav v pesmi *Veter* se pojavi vrsta motivov, tako značilnih za pesniščino poezijo nasploh (veter, sonce, balkon, ptica, morje, zlato, deklica, mak, svet, veselje).

V pesmih neprisiljeno spregovori o globljih življenjskih resnicah: »Kimajo maki v maju / v predrzni paleti ..., ah,

make neustrašeno / lahnoglave / tako podobne sreči, ko padajo z vetrom / lah-ceni lati rdeči« (*Maki v maju*). »Ko jih več zvečer ne zapro, / tulipani v vazi letijo v nebo, / osujejo čaše globoke / v brezkončno cvetlično tišino« (*Tulipani v vazi*).

Če se v nekaterih pesmih le bežno dotakne manj sijočih strani življenja, je v drugih bolj neposredna (*Deček in smrt*, *Otrok ve*): »Otrok ve za samoto, / ko ugasnejo sonca bližine.«

»Kako naj pesnik napiše, / da bo sonce v besedi sijalo, / ne da se bo samo prebralo?« (*Sonce v besedi*). S soncem so zaznamovane pesmi, ki bi jih lahko imenovali poletne pesmi (*Zlate tipke*, *Nebesna pravljica*, *Daleč za soncem*, *Zlata ptica želja*). Takrat, ko je nebo visoko, je ljubezen videti večna in ustvarjalnost neizmerna.

Prav vprašanje navdiha, načina ustvarjanja, se pravi poetološka tema, je ena temeljnih v ustvarjanju Bine Štampe Žmavc. Tudi v zbirki *Barka zvezd* je najti nekaj na nov in svež način upesnenih »pesmi o pesmi«: »Prišla je pesem / v svetlem navdihu, / kot bi jo veter / šepnil prepihu« (*Pesem*). Take so še *Pesnik v daljavi spomina*, *Ptica pesmi* (»Pesem prhutne vate / tiho, neslišno kot ptica, / nihče ne ve, kdaj od nekod / vzdrhti v srcu perutnica.«), *Stopinje besed* in *Sledi* (»Vsak hoče pustiti sled, / napisati svojo pesem, / ker tako neizmeren je svet, / a včasih duši pretesen.«).

In ko je v duši pretesno, se pesem zaziblje v otožnost (*Ves balkon je danes zlat*), v lahno megličasto jesensko kopreno: »Z lutnjo jesensko v vetru / igra pesem šuštenje preko sveta« (*Drevesa*); »Lahko moja žalostna misel / kot metulj obišče tvojo, / sede na tvojo dlan / in žalost pobožaj kot svojo?« (*Ali lahko*).

Čeprav je težko reči, kateri letni čas je pesnici najbližje, se zdi, da ji zima še posebej leži. Lepoto snežrože, skrivnost

bele pokrajine, tišino samotnih polj in deviški mir sveta ubeseduje s posebno očaranostjo in milino (*Bela pot, Bela uspavanka, Srce zime*).

Pretanjene pesničine verze izjemno subtilno dopolnjujejo, včasih samostojno začarajo ilustracije **Danijela Demšarja**, s katerim sta uspešno sodelovala že v mnogih knjigah (naj spomnimo na bajne *Nebeške kočije*, pa *Vprašanja srca*, izbor pesmi *Svilnate rime* in druge).

Pesniško zbirko zaokroža pesem *Kaj srce ve*, kar gotovo ni naključje. Srce (ali roža kot simbol srca) se pogosto, skoraj načrtno (nenaklonjenemu času navkljub) pojavlja v mnogih naslovih avtoričinih knjig – tako pesniških kot pravljličnih (*Drevo srca, Vprašanja srca, Princeza srca, Snežroža, Cesar in roža*).

Določeno ključbovalnost je zaznati v pesmih *Skrivnostja, Premišljevanja, Mama je ena sama*, v katerih je že v naslovih najti navidezna spogledovanja z nekaterimi znanimi, že davno kanoniziranimi pesmimi in avtorji. Kakor da pesnici ni več mar, da jo skušajo vzporejati, primerjati, (manj)vrednotiti. Kar je po tako obsežnem in toliko branem, odličnem in nagrajevanem opusu, kakršen je avtoričin, razumljivo. Visoka lega njenega pesniškega jezika, lahkotna igra besed, zvočnost ritma in rime, »poprh pravljličnine« in drzna premišljevanja, prepletana z mehko zasanjanostjo, jo vsekakor uvrščajo v sam vrh slovenske mladinske poezije.

Zbirka pesmi *Barka zvezd* bo gotovo našla bralce, mlade in manj mlade sanjalce, tiste, ki se še kdaj zagledajo v zvezdno nebo in prisluhnejo globinam srca.

»Poklonil ji je barko zvezd, / res ni bila velika, / a bil na njej je košček sanj, / čaroben kakor slika.«

Zora A. Jurič

BOOKBIRD 2013

Mednarodna zveza za mladinsko književnost IBBY je v letu 2013 praznovala svojo 60-letnico. Zveza, ki povezuje preko 70 nacionalnih sekcij po vsem svetu, si je močno utrdila ugled s svojim delovanjem, katerega vodilo – ki ga je že leta 1953 zastavila Jella Lepman, pobudnica ustanovitve IBBY – je spodbujanje medsebojnega razumevanja med narodi s pomočjo knjig za otroke in mladino. *Bookbird*, glasilo IBBY, je ob tej priložnosti zasnoval **prvo številko** skupaj s prav tako ugledno in pomembno organizacijo, s Commonwealth Educational Trust, CET, s katero imata veliko skupnega. Tako IBBY kot CET sta mednarodni organizaciji, ki si s svojim delovanjem prizadevata, da otroci dobijo priložnost za razvijanje kritičnega mišljenja, empatije, da se kulturno izobražujejo. Obe organizaciji si s pomočjo knjig in branja prizadevata za pospeševanje mednarodnega razumevanja in odgovorne državljske pripadnosti. Uredništvo te številke *Bookbirda* sta prevzeli gostujoči urednici Alice Curry in Lydia Kokkola, obe strokovnjakinji na področju mladinske književnosti, prva z univerze Macquarie v Sydneyu v Avstraliji, druga z univerze Luleå na Švedskem. Za glavno temo te številke sta izbrali povezanost med deželo, nacionalnostjo in mladinsko literaturo.

Alice Curry, ki se pri svojem proučevanju osredotoča predvsem na postkolonialno mladinsko literaturo in na mladinsko literaturo v deželah Commonwealtha ter na ekokritično teorijo, predstavi v prispevku *Our Common Earth: The Local and Global Flow of Narrative in »A River of Stories«* (Naša skupna zemlja: lokalni in globalni pripovedni tok v »Reki zgodb«) knjigo, ki jo je pripravila v dogovoru s CET, ki je leta 2011 praznoval 125-letnico obstoja. Za antologijo je zbrala in uredila pesmi

in zgodbe iz dežel Commonwealtha, in to tiste pesmi in zgodbe, ki pokažejo raznolikost ljudi in sveta, ki opozarjajo na varstvo okolja, ki spodbujajo eko kritično branje in zavest, da je Zemlja svet, ki pripada ljudem vseh narodov. Pomemben delež je s svojimi jasnimi in zgovornimi ilustracijami prispeval ugledni ilustrator Jan Pińkowski.

Drugi projekt CET nam predstavlja Morag Styles v prispevku *The Power of Caribbean Poetry: Word and Sound* (Moč karibske poezije: beseda in zvok). Na univerzi v Cambridgu je CET ustanovil izobraževalni center (Center for Commonwealth Education), v okviru katerega je nastal projekt karibske poezije (Caribbean Poetry Project). Gre za sodelovanje pesnikov, učiteljev, učencev, založnikov in ustreznih ministrstev s Karibov in iz Združenega kraljestva, s ciljem, da mladim predstavijo in jim približajo zvonko karibsko poezijo. Zahodnoindijska poezija je do današnjih dni ohranila vpliv suženjskega obdobja na jezik in ritem poezije. Pomembno je tudi to, da seznanja mlade z obeh strani Atlantika z različnostjo, z njihovo zgodovino, z jeziki in s kulturo, in to ne s površnega »turističnega« vidika, ampak z vidika ljudi, ki na Karibih stalno živijo in se srečujejo tudi s tegobami, povezanimi z revščino in z usodnimi vremenskimi ujmani.

Jayashree Rajagopalan v prispevku *Heal the World, Make It a Better Place: Social and Individual Hope in Indian Children's Cinema* (Zdraviti svet, ustvariti boljšega: družbeno in individualno upanje v indijskih filmih za otroke) predstavi štiri nagrajene mladinske filme. V Indiji, ki je znana po najštevilčnejši letni filmski produkciji, je glavnina filmov namenjena odraslim, precej skromna pa je produkcija za otroke in mladino. Za prispevek izbrani filmi kažejo na to, da so tudi mladi posredno in neposredno vpeti v sodobna družbena, politična, go-

spodarska in verska dogajanja in jih tudi poskušajo spreminjati na bolje.

Nicole Anae posveča svoj prispevek »*She flings her elfin dreams of mystery*«: *The Child – Poet Gwen Cope in the Land of* »*Australian Faery*«, 1931–1939 (»Razkrila je svoje čarobne sanje skrivnosti«: Otroška pesnica Gwen Cope v deželi »avstralskih pravljичnih bitij«, 1931–1939) mladi avstralski pesnici Gwen Cope, ki je prvo pesem objavila že pri osmih letih. V tridesetih letih prejšnjega stoletja je izšlo preko 34 njenih pesmi in ena krajša zgodba.

Cape Town velja s svojo lego ob Rtu dobrega upanja, ob katerega udarjajo valovi dveh oceanov, in z verigo gora s Hudičevim vrhom (Devil's Peak), Mizasto goro (Table Mountain) in Levjo glavo (Lion's Head) za eno najlepših mest na svetu. Znamenita Mizasta gora je uvrščena med sedem novih naravnih čudes sveta. Vetrovi in skrivnostni oblaki nad mestom in Mizasto goro pa že od nekdaj vzbujajo domišljijo, ki je ustvarila čudovite zgodbe o nastanku te naravne lepote. Tanya Barben v prispevku *The Mountain and the Devil: Fake Lore or Folklore? A Wonder of the World in South African Children's Literature* (Gora in hudič: potegavščina ali folklor?) O čudu sveta v južnoafriški literaturi za otroke) predstavi nekaj knjig z zgodbami o skrivnostih tega mesta.

Erica Hateley v prispevku *Paranoid Prizing: Mapping Australia's Eve Pownall Award for Information Books, 2001–2010* (Paranoidno ocenjevanje: knjige nagrajene z avstralsko nagrado Eve Pownall, nagrado za informativne knjige, 2001–2010) poda svoj pogled na nekaj nagrajenih poučnih avstralskih knjig zadnjega obdobja. Med nagrajenkami jo zanimajo predvsem knjige v povezavi z nacionalno zgodovino in identiteto. Izbrala je knjige, ki objektivno podajajo zgodovino Avstralije, knjige, ki predstavljajo kulturo in jezike

Aboriginov in ljudi z otokov Torresove morske ožine. Med temi je treba posebej omeniti knjigo, ki opisuje deželo Aboriginov (*Papunya School Book of Country and History*), knjige, ki nepristransko osvetlijo obdobje kolonializma, in knjige, ki so posvečene vojakom in vojniam, v katerih so sodelovali pripadniki ANZAC (Australian and New Zealand Army Corps) v prvi svetovni vojni. Med temi največ knjig opisuje bitko za dardanelski polotok Gallipoli, pa tudi bitke v drugi svetovni vojni in v Vietnamu. Nagrada za poučne knjige, ki je bila ustanovljena leta 1988 in je poimenovana po ugledni avstralski avtorici Eve Pownall (1902–1982), se od leta 1993 podeljuje v okviru vsakoletnih nagrad CBCA (Children's Book Council of Australia), ki jih podeljujejo od leta 1946 knjigam za otroke in mladino. Knjige, ki kandidirajo za te nagrade, in nagrajene knjige so vključene v šolski kurikulum in nabavljene za knjižnice.

V prispevku *Flying to Pick Blueberries: Two Preschooler's Literary Encounters with Other Cultures* (Uspešno nabiranje borovnic: Literarna srečanja dveh predšolskih otrok z drugimi kulturami) Virginia Lowe opiše izkušnje njenih dveh otrok, ki sta s pomočjo prevedenih slikanic in knjig za otroke spoznavala druge dežele, ljudi in običaje, iz domačih avstralskih slikanic pa odkrivala tudi svojo deželo. Čeprav je bilo to pred štirimi desetletji, je železni repertoar najkvalitetnejših in najlepših svetovnih slikanic, med njimi: *The Happy Lion*, *Moominstroll*, *The Snowy Day*, *A Day in Bullerby*, *Blueberries for Sal*, *Vinnie the Pooh*, *The Rainbow Serpent*, *Where the Wild Things Are*, *Barbapapa's Ark* itd., primeren tudi za današnje otroke oz. njihovo spoznavanje drugih kultur.

Zelo uspešne in prijetne poletne bralne tabore opiše Joyce Armstrong v prispevku *Reading Camp: Children from the Bahamas Develop a New Appre-*

ciation of Children's Literature (Bralni tabor: otroci z Bahamov odkrivajo novo vrednotenje mladinske literature). Bralne tabore so že trikrat organizirali v mestu Nassau in to za osnovnošolske otroke iz ekonomsko šibkih družin. Tabore je finančno omogočila neprofitna organizacija The Harvest Foundation. Strokovno vodstvo je bilo v rokah preverjenih učiteljev iz ZDA. Z raznimi programi, od glasnega branja knjig, pogovora ob branju in po njem, pogovora o ilustracijah, igranja prizorov, pisanja o prebranem do pisanja po lastnem navdihu, so otroci spremenili odnos do branja in se navdušili za literaturo. Tudi za učitelje je to bila dragocena izkušnja dela z mladimi in s spodbujanjem branja.

Nicola Daly predstavi v prispevku »*Belonging and Differentiating: Aspects of New Zealand National Identity Reflected in the New Zealand Picture Book Collection (NZPBC)* (Pripadnost in različnost: Vidiki novozelandske nacionalne identitete v novozelandski zbirki slikanic) zbirko slikanic, katerih vsebine so povezane s predstavitvijo Nove Zelandije (dežele in njene zgodovine), posebej Maorov, njihove kulture in jezika.

Vprašanje nacionalne identitete tudi na Mauritiusu ni enostavno. Sandra Williams nas v prispevku *The Triumphant Return of the Dodo: Emergent Children's Literature in Mauritius* (Zmagovit povratek doda: potreba po mladinski literaturi na Mauritiusu) na kratko seznaniti z zgodovino tega otočja v Indijskem oceanu. Uradni jezik je angleščina, lingua franca pa je mauricijska (francoska) kreolščina. Večina knjig je uvoženih (francoskih in angleških), domače literature je zelo malo. Današnji prebivalci otočja, ki so sicer potomci naseljencev iz različnih geografskih področij, z različno vero in kulturo, vendarle živijo v skupni deželi, ki ima svojo preteklost in svoje posebnosti, o čemer pripovedujejo zgodbe, ki jih pripovedujejo znameniti

izumrli dodoji in jih žuborijo valovi Črne reke. Pristojni državni organi zelo spodbujajo domače pisce, ilustratorje in založnike, da bi izdajali domačo literaturo, ki govori o domačih ljudeh in o življenju v domačem okolju.

O končno preseženih negativnih stereotipih o temnopoltih prebivalcih v Republiki Južna Afrika tudi v mladinski literaturi pišeta Jay Heale in Jean Williams v prispevku *The Growth towards a Truly African Quality in South African Children's Literature* (Napredek pri vrednotenju Afrike v južnoafriški mladinski literaturi). S knjižnimi primeri pokažeta poniževalno obravnavanje črnih otrok v obdobju apartheida in verodostojno obravnavanje po končani politiki rasne diskriminacije. Opozorita pa na resne težave zaradi številčnosti jezikov, kar otežuje medsebojno povezovanje in medsebojno razumevanje.

Tudi v pregledu strokovnih knjig so navedene knjige, ki se navezujejo na osrednjo temo te številke: knjige, ki obravnavajo preteklost posameznih držav, ki je nekoč ljudi ločevala, danes pa naj bi poznavanje preteklosti vodilo k medsebojnemu razumevanju, spoštovanju in povezovanju.

Rubrika Focus IBBY predstavlja mednarodno poslanico ob mednarodnem dnevu knjig za otroke 2013 (njena avtorja sta pesnica Pat Mora in ilustrator Ashley Bryan, sponzor pa sekcija ZDA) in izčrpno poročilo s 33. svetovnega kongresa IBBY, ki je bil leta 2012 v Londonu. Strokovni prispevki, med njimi tudi slovenski, so obravnavali mladinsko literaturo v povezavi z motom kongresa: *Crossing Boundaries: Translations and Migrations* (Preseganje meja: prevodi in selitve). Na kongresih so podeljene tudi najpomembnejše mednarodne nagrade za mladinsko književnost. Andersenovo nagrado sta prejela pisateljica María Teresa Andruetto iz Argentine in ilustrator Peter Sís iz Češke. Za IBBY častne liste

so nacionalne sekcije nominirale 169 avtorjev. Nagrado za promocijo branja sta prejela projekt *Abuelas Cuentacuentos* (Babičino pripovedovanje pravljic) iz Argentine in projekt za begunce *SIPAR* iz Kambodže. Na kongresu je bil izvoljen tudi izvršilni odbor IBBY, katerega predsednik je ponovno Ahmad Redza Ahmad Khairuddin iz Malezije.

Zadnje strani številke so posvečene preminuli novozelandski pisateljici Margaret Mahy (1936–2012), dobitnici Andersenove nagrade 2006.

Prvi članek v **drugi številki** z naslovom »You brat!«: *Maternal Aggression as Women's Empowerment in Three Recent Picture Books* (»Ti nadloga!« Materska napadalnost kot eden od ženskih izrazov v treh sodobnih slikanicah), ki ga je napisala norveška novinarka in literarna kritičarka Guri Fjeldberg, je odlična analiza lika matere v treh slikanicah, in sicer v norveški slikanici Kari Saanum, Gry Moursund: *Pinnsvinmamma* (Mama ježevka, 2006), v kateri se frustrirana mama spremeni v ježevko; v argentinski slikanici Isol: *El globo* (Balon, 2002), fantazijski zgodbi, v kateri deklica spremeni svojo kričavo mamo v balon in v finski slikanici Tove Appelgren, Salla Savolainen: *Vesta – Linnea och monsternmamma* (Vesta – Linnea in mama pošast, 2005), realistični zgodbi, v kateri je utrujena mama do grla sita svoje trmaste predšolske hčere. Mame v teh zgodbah niso brezpogojno ljubeči in ljubeznivi literarni liki, ki opozarjajo na to, da od literarnih mater ne smemo več pričakovati nerealnega vedenja.

Victoria Flanagan prikaže v prispevku *A Similarity or Difference: The Problem of Race in Australian Picture Books* (Sličnost ali razlika: rasni problem v avstralskih slikanicah) na primerih dveh slikanic – Jeannie Baker: *Mirror* (Zrcalo, 2010) in Elizabeth Honey: *That's Not a Daffodil!* (To ni rumena narcisa!,

2011) –, da je v zgodbah, v katerih nastopajo akterji iz različnega etničnega in kulturnega okolja, še vedno mogoče zaslediti opise dogajanja, ki prikažejo belce kot superiorne v odnosu z drugimi etničnimi identitetami.

Oksana Lushchevska v prispevku *Ulitskaia's Writing for children: Transcending limitations of the graphic novel genre* (Ulitskajino pisanje za otroke: Presežene meje žanra grafičnih novel) delo Liudmile Ulitskaje: *Detstvo – 49* (Otroštvo – 49. Moskva, 2003) analizira zbirko zgodb za otroke, ki so umeščene v Rusijo po 2. svetovni vojni, v čas bridkosti in stisk, v katerem pa za otroke vendarle še obstaja občutek za čudežnost in čudeže.

Lijun Bi v prispevku *China's Patriotic Exposé: Ye Shengtao's Fairytale, Daocao ren (Scarecrow)*, (Kitajski domoljubni ekspozé: Ye Shengtaova pravljica, Daocao ren / Ptičje strašilo) predstavi prvo pomembnejše moderno delo kitajske literature za otroke, *Ptičje strašilo*, ki ga je avtor Ye Shengtao napisal leta 1923. Posledice družbenih sprememb, ki so se na Kitajskem zgodile po domoljubnih demonstracijah 4. maja 1919 v Pekingju (zaradi izgube province Šandong po prvi svetovni vojni), so prinesle pojav moderne nacionalizma, pa tudi spremenjen, boljši odnos do otrok in do žensk, ki je izražen tudi v Shengtaovih pravljicnih pripovedih.

Prispevek z naslovom *Multicultural Literature and the Use of Literature in Multicultural Education in Finland* (Multikulturalna literatura in uporaba literature pri multikulturni vzgoji na Finskem) sta napisali Julli-Anna Aerila in Lydia Kokkola. S kratkim pregledom zgodovine sta opozorili na to, da je bila Finska zaradi dolgoletne podrejenosti Švedski (od 1150 do 1808) in po rusko-švedski vojni (1808–1809) Rusom (kot avtonomna velika vojvodina v okviru ruskega imperija do leta 1917, ko je

končno postala samostojna) vrsto let v podrejenem položaju, ne le v političnem in gospodarskem, ampak tudi družbenem, kulturnem in jezikovnem pogledu. Redka poseljenost dežele in velike razdalje med naselji so bili in so še vzrok za medsebojno nepoznavanje. Poleg Fincev živi v deželi še več tradicionalnih manjšin, in sicer Samiji, prej imenovani Laponci, Romi, švedsko govoreči Finci (t. i. finski Švedi), Rusi, Estonci ter Judje. Po drugi svetovni vojni, zlasti po letu 1980, ko je beležila Finska gospodarsko rast, se je priseljevalo veliko število ljudi iz nekdanje Sovjetske zveze, nekdanje Jugoslavije, Somalije, Iraka, Irana, Kurdistan, in to predvsem v urbana naselja. Medsebojno spoznavanje, razumevanje in priznavanje omogoča tudi primerna literatura. Dejstvo, da je tovrstne literature premalo – v obdobju med 1990 in 2007 je izšlo le 15 knjig za mladostnike z multikulturno tematiko oziroma knjig, ki obravnavajo tujce – je Fince spodbudilo, da posvečajo zdaj temu področju z različnimi programi izobraževanja veliko pozornost. V njih ima pomembno vlogo tudi mladinska literatura.

Prispevke za rubriko *Otroci* in njihove knjige so pripravile Raquel Cuperman, Virginia Lowe in Tamara Smith. V prispevku *Preschoolers Recommending Books* (Priporočane knjige za predšolske otroke) piše Raquel Cuperman o uspešnem programu, ki ga je skupaj z vzgojitelji in knjižničarji izvedla v Bogoti (Kolumbiji) s predšolskimi otroki. Z izborom slikanic, primernih za otroke predšolskega obdobja, z urami pravljic, na katerih so pripovedovali zgodbe iz izbranih knjig, z izposojo teh knjig otrokom na dom, kjer so jih prebrali skupaj s svojimi starši, in predvsem s pogovorom o prebranih knjigah se je pokazalo, da so otroci pridobili zmožnosti oblikovanja in izražanja svojih vtisov o prebranem in da se je povečal njihov interes za branje.

Virginia Lowe v prispevku »*The books we've had forever*«: *The Parent – Observer Diary* (»Knjige za vedno«: starševski dnevnik opazovanj) nadaljuje svoja razmišljanja, objavljena v prvi številki, o izjemnem pomenu literature v otrokovem razvoju že od najzgodnejšega obdobja. Spontana občutenja in odzivanja svojih dveh otrok na knjigo v celoti je redno spremljala in zapisoval; zapiske je uporabila tudi pri svojem kasnejšem strokovnem pisanju o mladinski literaturi.

Tudi Tamara Ellis Smith v prispevku *The Vibrant Triangle: The Relationship between the Picture Book, the Adult Reader, and the Child Listener* (Vibrantni triangel: Odnos med slikanico, odraslim bralcem in otroškim poslušalcem) opiše ugotovitve, ki jih je pridobila ob branju slikanic svoji triletni hčerki.

Tülin Kozikoğlu v prispevku *Turkish Delight: Sweet or Sour? The Double Face of the Turkish Children's Book Market* (Turška radost: sladka ali trpka? Dvoličnost turškega knjigotrštva mladinskih knjig) piše o prizadevanjih vladnih in strokovnih krogov v Turčiji za spodbujanje branja, zlasti pri mladih, in za izdajanje kvalitetne domače in prevedene tuje mladinske literature. Turčija ima 73 milijonov prebivalcev, od tega preko 20 milijonov mladih. Za nakup knjig potrošijo manj kot 10 US dolarjev na osebo in na listi ZN je med 173 državami Turčija po branju uvrščena na 86. mesto. V zadnjem času si z raznimi programi prizadevajo povečati bralno občinstvo. Veliko pozornost so usmerili v predšolsko populacijo, za katero je v Turčiji odločno premalo literature. Vlada finančno podpira tudi turški prevajalski projekt TEDA, v okviru katerega je bilo v zadnjih sedmih letih prevedenih več kot 750 knjig v 40 tujih jezikov. Želijo si, da bi tudi tuje založbe podprle prevajanje turških mladinskih knjig.

O evropsko ameriški pisateljici in ilustratoriki Charlotte Steiner (1898–1981), katere knjige so množično razveseljevale otroke po drugi svetovni vojni, piše Zlata Fuss Phillips v prispevku *Charlotte Steiner*. Knjige priljubljene avtorice so izdajali v posebnih formatih in oblikah, kjer se je dalo nekaj izvleči, odstreti, lahko si jih raztegnil kot harmoniko, nekatere so bile iz blaga in so jih lahko uporabili pri igranju gledališča (tako imenovane pull-out books, pop-up books, cloth books, accordion books, mail-me books in toy theater books). Zlata Fuss Phillips je avtorica več kot sedemdesetih knjig.

Med strokovnimi knjigami je predstavljena tudi slovenska knjiga *Algoritem arene: Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2012*. Prispevek o knjigi je pripravila Kaja Bucik.

Med predstavljenimi strokovnimi knjigami velja omeniti še knjigo, ki je izšla ob 80-letnici Tomija Ungererja: *Expect the Unexpected. Essays über Tomi Ungerer zu seinem 80. Geburtstag*. Zürich: Diogenes, 2011.

Maria Jesú Gil, predsednica mednarodne žirije za Andersenovo nagrado 2012, podaja v rubriki Focus IBBY poročilo o delu žirije pri izboru nagrajencev.

Outside Inn, organizacija iz Združenega kraljestva, ki promovira prevedeno mladinsko literaturo, informira o svoji spletni strani, kjer so predstavljene knjige iz mednarodnega prostora, ki jih nacionalne sekcije IBBY priporočajo za prevajanje v angleščino. Več informacij na: www.outsidein-world.org.uk

Vsebina **tretje številke** je posvečena večjezični mladinski literaturi. Bettina Kümmerling-Meibauer v uvodniku z naslovom *Multilingualism and Children's Literature* (Večjezičnost in mladinska literatura) piše o knjigah za otroke v dveh ali več jezikih. Med tovrstnimi izdajami prevladujejo slikanice, ki tudi s pomočjo ilustracij olajšujejo razumevanje

priповedi. Nujno pa bodo morali tudi založniki vse bolj upoštevati spoznanje, da je sodobna globalna družba raznolika, večjezična in večkulturna.

Nikola von Merveldt v svojem prispevku *Multilingual Robinson: Imagining Modern Communities for Middle – Class Children* (Večjezični Robinson: domiselne moderne skupnosti otrok srednjega razreda) piše o primernosti prevodov mladinske literature za učnje tujih jezikov. Izpostavi primer knjige Daniela Defoeja *Robinson Crusoe* (1719), katere adaptacija zgodbe Joachima Heinricha Campeja z naslovom *Robinson der Jüngere* (1779) je odličen primer večjezične dogodivščine, ki so ji sledili prevodi v francoščino, angleščino, latinščino, italijanščino, španščino in v druge jezike. Campe 1746–1818) ni bil le teolog, pedagog, filantrop in lingvist mednarodnega slovesa ampak tudi plodovit pisatelj, prvi nemški profesionalni avtor in založnik knjig za otroke. Bil je tudi eden od vodilnih pri gibanju za reformo izobraževanja, ki so se v duhu dobe razsvetljenstva zavzemali za moderno izobrazbo ne le redkih izbrancev, ampak tudi otrok srednjega družbenega razreda, za izobrazbo, ki naj prvenstveno ne služi ljubezni do učenja, ampak ljubezni in razumevanju človeštva. Campe je zagovarjal stališče, naj se mladi raje učijo sodobne tuje jezike kot pa stare, antične, ker jim bo znanje sodobnih tujih jezikov omogočilo komunikacijo z ljudmi drugačnega govornega področja, kar jim bo dalo občutek samozavesti. Prav adaptacije Robinsonove zgodbe še danes doživljajo različne izdaje, namenjene različnim programom. Longman in Icon Group International tako izdajata priredbe za poučevanje in učenje angleščine.

O tem, da je izdajanje večjezičnih slikanic izziv za slikaniško produkcijo, piše Bettina Kümmerling – Meibauer v prispevku *Code – Switching in Mul-*

tilingual Picturebooks (S kode na kodo v večjezičnih slikanicah). Slikanica ima pomembno večjezično didaktično vlogo pri predšolskih in osnovnošolskih otrocih: kompetenco pripovedi, učenje jezika, spoznavanje raznolikosti jezikov in spoznavanje različnih kultur. Referentka se pri večjezični slikanici posveča razumevanju teksta in slik in njunemu medsebojnemu odnosu. Odnos med slikami in besedami je določen z različnimi vizualnimi kodami na eni strani in z medsebojno povezavo različnih jezikov in pisav na drugi strani. S kombinacijo mnogovrstnih jezikovnih in vizualnih kod je mogoča razumljivost večjezične slikanice. Spoznavanje drugega jezika, druge pisave, drugačnih kulturnih vizualnih simbolov (na primer simbolni pomen neke barve na zahodu in na vzhodu), drugačne literature, je v večjezični, najpogosteje dvojezični izdaji slikanice, v kateri je poleg prevoda tudi originalna verzija, izrednega pomena za učenje drugih jezikov in za spoznavanje in razumevanje drugih kultur. To natančno prikaže na dveh izbranih primerih, in sicer z iransko–nemško slikanico *Busfahrt ins Ungewisse* (Vožnja z busom v neznano. Berlin, 2012) in s korejsko–angleško slikanico *Waiting for Mama* (Čakajoč na mamo. New York, 2007).

Lydia Kokkola v prispevku *Reading Multilingual Literature: The Bilingual Brain and Literacy Education* (Branje večjezične literature: Dvojezični razum in opismenjevanje) nazorno opiše razvoj organov pri človeku, ki so neposredno povezani z zaznavanjem in razumevanjem govora drugih ter razvojem lastnega govora. Prikaže razliko med jezikovnim dojetjem in odzivanjem na enojezično in dvo- ali večjezično osebo in velikim pomenom časa ter okolja za učenje jezikov. Poznavanje teh razvojnih procesov je pomembno pri izobraževanju pismenosti in vlogi literature znotraj tega procesa.

Lilia Andrea Teruggi v svojem prispevku *Exploring Written Systems in Early Childhood Education* (Raziskovanje pisav pri vzgoji najmlajših) piše o potrebi po didaktičnih spremembah v italijanskih šolah zaradi naraščajočega števila priseljenih otrok iz številnih drugih evropskih in zunaj evropskih držav. Prizadevajo si, da otroci že v vrtcih spoznavajo večjezičnost ob različnih pisavah in to v slikanicah, ki so izdane v različnih jezikih.

María Paula Ghiso in Gerald Campano želita v prispevku *Ideologies of Language and Identity in U. S. Children's Literature* (Nazoni o jeziku in identiteti v mladinski literaturi v ZDA) na nekaj izbranih primerih knjig za otroke in za mladostnike pokazati, da je v ZDA kljub porastu knjig, ki spodbujajo učenje tujih jezikov, porastu dvojezičnih knjig in porastu knjig o priseljencih, premalo kvalitetne dvo- ali večjezične mladinske literature, ki bi pisala o ljudeh iz drugačnega kulturnega območja, ki govorijo drugačen jezik, na tak način, da bi spodbujala zanimanje in spoštovanje drugačnosti, ki ne sme pomeniti drugorazrednosti.

Da igra mladinska literatura pomembno vlogo pri razvoju govora, pismenosti in še posebej pri učenju drugih jezikov in jezikov domačinov, soglašata tudi Nancy L. Hadaway in Terrell A. Young, ki svoj prispevek *Celebrating and Revitalizing Language: Indigenous Bilingual Children's Books* (Proslavljanje in oživljanje jezika: dvojezične mladinske knjige prvotnih prebivalcev) namenjata predstavitvi mladinske literature domačinov, prvotnih prebivalcev Avstralije, Nove Zelandije in Kanade. Zaradi velikih geografskih razdalj znotraj teh držav so bile in so še vedno posamezne skupine staroselcev nepovezane in jezikovno različne, domačinom nenaklonjena politika kolonialistov pa je še povečala siromašenje in izgublja-

nje jezikov in njihovih kultur. Zadnje raziskave so pokazale, da se je število originalnih jezikov staroselcev Avstralije skrčilo od več kot 250 na 145, originalnih jezikov in dialektov v Kanadi od 450 na le 60, v Novi Zelandiji pa govori maorski jezik le še 9 % ljudi. Danes vlagajo velike napore v to, da se jeziki in kultura staroselcev oživljajo in da se z njimi seznanja tudi ostale prebivalce. Pri tem ima pomembno vlogo in veliko moč prav literatura, še posebej mladinska. Ustanovljenih je bilo kar lepo število založb, ki izdajajo tovrstne knjige. Večina jih izide v dvojezičnih izdajah, in sicer v jeziku domačinov in jeziku večinskega prebivalstva.

Pisci prispevkov za rubriko Otroci in njihove knjige pišejo o svojih izkušnjah pri spodbujanju mladih k branju.

Rosemarie Somaiah v prispevku *Oral Storytelling: Negotiating Text, Performance, and the Porous Story* (Pripovedovanje je zgodb: posredovan tekst, nastop in porozna zgodba) piše o pripovedovanju jezikov, s katerim veliko otrok navduši za knjige in za branje. Pripovedovanje je zgodb se vse bolj uveljavlja v vrtcih in šolah v Singapurju, pozornost in pomen pripovedovanju sta izkazana tudi z mednarodnim festivalom pripovedovanja jezikov, ki ga prireja National Book Development Council (nacionalni svet za knjižni razvoj) v Singapurju. S pripovedovanjem jezikov je tudi učenje tujega jezika zabavnejše in lažje.

S knjigo *Revolt Rhymes* (Odvratne rime) priljubljenega avtorja Roalda Dahla so na Finskem uspešno izvedli poseben program učenja angleškega jezika, v katerem so osnovnošolci sodelovali aktivno in kreativno ter hkrati tudi uživali. O poteku programa piše Taina Wewer v prispevku »I have ants in my pants«: *Classroom Rhyming Inspired by Roald Dahl's Poetry* (»Mravlje imam v spodnjicah«: kovanje stihov, ki jih je navdihnili poezija Roalda Dahla).

Knjige za otroke in mladino, še posebej pa slikanice, omogočajo mladim spoznavati življenje vrstnikov drugod po svetu. Nekaj slikanic iz mednarodnega prostora, s katerimi učitelji lahko prikažejo mladim kulturno pestrost, predstavlja Penni Cotton v prispevku *Picture Books across Cultures: A Leap into the Unknown?* (Slikanice različnih kulturnih prostorov: skok v neznano?). Navaja tudi nekatere programe, s katerimi v Združenem kraljestvu spodbujajo prevajanje v angleški jezik, med katerimi so leta 1996 ustanovljena nagrada Marsh Children's Literature in Translation Award ter priporočilni sezname knjig, objavljeni na spletu.

V rubriki Pisma sta dva prispevka. V prvem Peggy Semingson v prispevku *Poets, Artists, and Storytellers: Bilingual, Bicultural, and Transnational Narratives* (Pesniki, umetniki in pripovedovalci zgodb: dvojezične, dvokulturne in mednarodne zgodbe) predstavi nekaj dvo- in večjezičnih mladinskih knjig avtorjev iz ZDA, ki opisujejo izkušnje imigrantov iz Latinske Amerike v ZDA. V drugem prispevku z naslovom *Translation Is No Child's Play: Translator's Workshop »Kein Kinderspiel«* (Prevajanje ni otročarija: prevajalska delavnica »Nobena otročarija«) Regina Pantos predstavi in opiše delavnico za prevajalce, ki prevajajo mladinsko literaturo iz nemškega jezika v svojo materinščino. Vsakoletne delavnice od leta 2010 organizirata Arbeitskreis für Jugendliteratur, ki je nemška sekcija IBBY, in finančni sponzor, neprofitna ustanova Robert Bosch Stiftung. Delavnice, ki trajajo po šest dni in so v mestu Hamburg, lahko obiše 15 udeležencev iz različnih držav. Stroški bivanja so plačani, za pot pa organizatorji prispevajo 300 evrov. Cilj organizatorjev je, da na prevajalskih delavnicah spodbujajo kvaliteto prevajanja čim več izvirnih nemških knjig v druge jezike. Udeleženci si

na delavnicah izmenjujejo prevajalske izkušnje, s strokovnjaki obravnavajo vprašanja, ki zadevajo samo prevajanje, in vprašanja, ki so povezana s statusom prevajalca, informirajo se o možnostih povezovanja med prevajalci, srečujejo se z založniki, pisatelji, ilustratorji in drugimi posredovalci literature ter se seznanjajo z novjšimi nemškimi knjigami za otroke in mladino. Informacije o prevajalskih delavnicah v Nemčiji so na www.jugendliteratur.org

V tej številki revije je predstavljena le ena strokovna knjiga, ki pa se tematsko navezuje na vsebino te številke, na prevajanje mladinske literature. Knjigo *The Role of Translators in Children's Literature: Invisible Storytellers* (Vloga prevajalcev literature za otroke: nevidni pripovedovalci zgodb. London: Routledge, 2010) avtorice Gillian Lathey predstavlja slovenska strokovnjakinja Darja Mazi-Leskovar.

V rubriki Focus IBBY sta objavljena govora Andersenovih nagrajencev (argentinske pisateljice Marie Terese Andruetto in češkega ilustratorja Petra Sísa) ob sprejetju nagrade na kongresu v Londonu 2012. Oba govora sta žlahtni pripovedi o življenjski poti, ki ju je pripeljala do ustvarjanja za mlade.

Neznano povzroča vsakomur stisko in strah. Nekaj najbolj neznanega je tudi smrt, s katero se soočamo vsi, tudi otroci, zato je prisotna tudi v mladinski literaturi. V prvem prispevku **četrte številke** revije z naslovom *Death and the Empathic Embrace in Four Contemporary Picture Books* (Z empatijo vključena smrt v štirih sodobnih slikanicah) Lesley Clement analizira slikanice štirih vrhunskih avtorjev, Andersenovih nagrajencev (Jutta Bauer: *Grandpa's Angel* (Dedkov angel), Wolf Erlbruch: *Duck, Death and the Tulip* (Račka, smrt in tulipan), Roberto Innocenti: *Rose Blanche* in Max Velthuijs: *Frog and the Birdsong* (Žabec

in ptičje petje)), ki na izjemen način spregovorijo otrokom o smrti. Ilustracija račke in smrti Wolfa Erlbrucha, ki je tudi na naslovnici te številke, zadrži pogled in misel.

Da je tudi v Kanadi, deželi, kjer se prepleta več kultur in jezikov, prodrla tematika o različnosti v mladinsko literaturo, prikaže Vivian Howard v prispevku *Picturing Difference: Three Recent Picture Books Portray the Black Nova Scotian Community* (Oris razlike: trije novejši slikaniški prikazi črnske skupnosti v Novi Škotski) na treh primerih izbranih knjig, ki opisujejo življenje temnopolte mladine v deželi z dominantnim belim prebivalstvom..

Enkelena Shockett Qafleshi v prispevku *Images of Ethnicity, Nationality, and Class Struggle in Communist Albanian Children's Literature and Media* (Podobe etničnosti, narodnosti in razrednega boja v komunistični albanski mladinski literaturi in medijih) piše o albanski mladinski literaturi, ki je nastajala v času komunizma. Ugotavlja, da je komunizem izkoriščal mladinsko literaturo in druge medije kot propagando za svoje politične cilje: zgraditi socialističnega »novega človeka«, tendencioznega proletarca in brezkompromisnega patriota.

William Boerman–Cornell v prispevku *Exploring the Text / Image Wilderness* (Raziskovanje divjine v tekstu in sliki) nazorno prikaže s primerom adaptacije knjige (iz leta 1634) nizozemskega raziskovalca Harmena Meyndertsza Van den Bogaerta *Journey into Mohawk Country* (Potovanje v deželo ljudstva Mohawk) interakcijo med besedilom in sliko, ki je ironična in ki bralca spodbudi h kritičnemu razmišljanju. George O'Connor je raziskovalčev dnevnik priredil leta 2006 v grafično novelo, v kateri je s sliko prikazal različne poglede tako domačinov kot ekipe raziskovalcev na nek dogodek, ki je opisan v tekstu in je, kar je pomembno, tudi del slike. S tem je dal

bralcu možnost, da si skozi sliko in skozi besedo ustvari svoje mnenje.

Južnoafriška republika je dežela tako geografskih kot jezikovnih in kulturnih raznolikosti. Kljub izrednemu napredku na področju izobraževanja so še vedno predeli, kjer so ljudje zaradi oddaljenosti od centrov, zaradi jezika in zaradi revščine deležni te dobrine v premajhni meri. Strokovnjaki s področja izobraževanja so zato pripravili projekt, ki temelji na tem, da so posamezni učitelji sami napisali knjige z zgodbami za mlade, ki se vsebinsko navezujejo na življenje mladih njihovega okolja in so napisane v lokalnem jeziku. Namen teh knjig je tudi upoštevanje tradicije in družbenih vrednot. O tem projektu pišejo Misty Sailors, Miriam Martinez in Lorena Villarreal v prispevku *Teacher Authored Supplementary Reading Materials in South Africa* (Dopolnilno bralno gradivo učiteljev avtorjev v Južni Afriki).

Maria da Conceição Tomé in Glória Bastos v prispevku *Immigrants and Immigration in Portuguese Children's Literature* (Priseljenci in priselitev v portugalski mladinski literaturi) predstavita literaturo za mlade, ki se posveča priseljencem v Portugalski. Večinoma so to prebivalci nekdanjih portugalskih kolonij, ki se jim v zadnjih letih pridružujejo še prebivalci iz V Evrope in Azije. Kot drugod po svetu se tudi ti priseljenci srečujejo s težavami. V mladinskem leposlovju so problemi obravnavani s pozitivnim odnosom do drugačnosti in z željo, da spodbujajo medsebojno razumevanje in dobre medsebojne odnose.

Za rubriko Otroci in njihove knjige je Yara Maria Miguel pripravila prispevek *The School as Mediator when Constituting the Family of Readers* (Šola kot posrednik pri branju v družinah), v katerem predstavi projekt: Literary Bag (književni kovček), ki ga izvajajo šole v Braziliji. S tem projektom želijo spodbujati branje otrok tudi doma in k branju pritegniti

vse člane družine. V kovčku so knjige za otroke in knjige za odrasle ter časniki in revije, ki si jih lahko izposodijo domov. Odziv je pozitiven, saj je branje otrok in odraslih zaživelo v marsikateri družini, tudi taki, kjer odrasli niso obvladovali te večšine v zadostni meri.

Pisateljica Joanne C. Hillhouse v prispevku *Wadadli Pen and Young Writers in the Caribbean* (Wadadli Pen in mladi karibski pisatelji) opiše svojo pot do oblikovanja v pisateljico. Prepričana je, da mora opogumljati mlade domače pisatelje, naj pišejo o svoji deželi in o svojih ljudeh, o mitih, zgodovini, geografiji, družbi in s tem bogatijo domače bralce in bralce po svetu. Prav zato je bila leta 2004 tudi pobudnica ustanovitve nagrade Wadadli Pen za mlade pisatelje.

Tudi na Nizozemskem imajo programe za spodbujanje branja mladih. Fieke Van der Gucht v prispevku *The Challenge: A Reader – Centered Programme for Young Adults in Vocational Colleges* (Izziv: bralni program za mladostnike v poklicnih šolah) predstavi program za spodbujanje branja pri mladih v poklicnih šolah s pomočjo spleta.

Ideja o ustanovitvi dokumentacijskega centra knjig za prizadeto mladino se je porodila norveški pisateljici in profesorici Tordis Ørjasæter, ki jo je v povezavi z IBBY in z Norveškim inštitutom za specialno pedagogiko tudi uresničila. Od leta 1981, ki so ga ZN proglasili za mednarodno leto ljudi s posebnimi potrebami, center z rednimi razstavami knjig za prizadete in o prizadetih (večino knjig prispevajo nacionalne sekcije IBBY) v Bologni, s potujočimi razstavami in s predavanji po vsem svetu ozavešča o pomenu dostopa literature mladim s posebnimi potrebami, o potrebi po sprejemanju prizadetih in strokovno svetuje tistim, ki živijo s prizadetimi. Z letom 2013 pa se je center iz Norveške preselil v Kanado, v splošno knjižnico Toronto Public

Library. O centru je prispevek *The IBBY Documentation Centre of Books for Disabled Young People* za rubriko Pisma napisala Heidi Boiesen.

Pismo: *Jane Langton's Fiction for Children* (Zgodbe za otroke Jane Langton) o svojih vtisih s pohajanja po ulicah mesta Concord v ZDA, kjer se je dogajalo veliko zgodb, ki jih je napisala leta 1922 rojena, večkrat nagrajena pisateljica Jane Langton, je napisala Crystal Hurdle, ki je tudi sama pisateljica. Obžaluje, da danes ni več na voljo nekaterih pisateljskih knjig, ki jih je v mladosti sama strastno prebirala.

Rachel Johnson v prispevku *Setting up a Research Collection (With No Budget)* (Postavitev znanstveno raziskovalne zbirke /brez sredstev/) piše o svojih izkušnjah pri mednarodnem forumu za raziskovanje mladinske literature na univerzi v Worcesteru, in svetuje, kaj vse je potrebno za postavitev tovrstne zbirke.

Med IBBY novicami je informacija Christiane Raabe o literarni zapuščini Jamesa Krüssa, enega najvidnejših nemških mladinskih avtorjev, ki so jo njegovi dediči predali Mednarodni mladinski knjižnici v Münchnu, in o ustanovitvi nagrade, poimenovane po velikem piscu, James Krüss Preis für internationale Kinder- und Jugendliteratur. Nagrada z denarnim prispevkom v višini 8.000 evrov se podeljuje bienalno nemškemu avtorjem in tujim avtorjem, katerih dela so prevedena v nemški jezik, za njihov celoten ustvarjalni opus. Nagrado, ki je bila prvič podeljena leta 2013, je prejela nizozemska avtorica Joke van Leeuwen.

Sledi predstavitev vseh članov mednarodne žirije za Andersenovo nagrado 2014, ki ji je predsedovala María Jesus Gil, in vseh nominirancev za nagrado. Slovenska sekcija IBBY je nominirala pisateljico Polonco Kovač in ilustratorko Alenko Sottler.

Kratki informaciji o izboru knjig za mlade s posebnimi potrebami, razstavljenimi na IBBY razstavnem prostoru v Bologni 2013, in poročilu s prve regionalne konference nacionalnih sekcij iz centralne Azije in severne Afrike, CANA, sledi še informacija o IBBY kongresu v Ciudad de México leta 2014.

Zadnja zapisa, predvsem o njunem aktivnem sodelovanju pri IBBY, sta posvečena ruskemu pisatelju Sergeju Mihalkovu in Dušanu Rollu, slovaškemu strokovnjaku na področju mladinske literature, tudi ustanovitelju BIB, Bienala ilustracij v Bratislavi.

V tej številki je predstavljenih več strokovnih knjig iz mednarodnega prostora in v vsaki številki tudi več razgledniških informacij o leposlovnih knjigah po svetu, ki jih ne kaže prezreti.

Tanja Pogačar

»V ZGODOVINI SO SKRITE ZGODBE / V ZGODBAH JE SKRITA ZGODOVINA«

Bralnospodbujevalna akcija ob mednarodnem dnevu knjig za otroke

Lanska akcija »S knjigosrečo okoli sveta«, s katero smo v povezavi z mednarodno poslanico ob 2. aprilu spodbujali k branju poezije, je bila zelo dobro sprejeta in uspešna, zato smo tudi letos združili moči in – v povezavi s tokratno mednarodno poslanico – spodbujali k branju »zgodb, v katerih je skrita zgodovina«.

Bralnospodbujevalna akcija je potekala od 19. marca (svetovnega dneva pripovedništva), preko 2. aprila (mednarodnega dneva knjig za otroke) in 23. aprila (svetovnega dneva knjige in avtorskih pravic) do konca šolskega

leta. Povezovala se je s praznovanjem 2000-letnice Emone in slovenskim knjižnično-muzejskim MEGA kvizom, ki je bil v tem šolskem letu prav tako namenjen tej temi. V bralnospodbujevalni akciji smo opozorili tudi na 100-letnico 1. svetovne vojne (1914) in na 75-letnico začetka 2. svetovne vojne (1939).

Pobudnika in krovna organizatorja bralnospodbujevalne akcije sta bila Slovenska sekcija IBBY in MKL, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo, soorganizatorji pa Bralno društvo Slovenije, Društvo Bralna značka Slovenije – ZPMS, DSP – Sekcija za mladinsko književnost, Mariborska knjižnica, revija *Otrok in knjiga*.

K branju zgodovinskih zgodb smo spodbujali v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah, v splošnih in šolskih knjižnicah, knjigarnah, medijih idr., torej tako otroke in mladino kot odrasle in starejše; spodbujali smo zasebno branje oz. posameznike, skupine, javnost ...

Skupaj z IBBY poslanico, prevedeno v slovenščino, in s plakatoma smo preko domačih strani organizatorjev in po elektronski pošti osrednjim ciljnim ustanovam ter medijem posredovali nekaj spodbud za branje. Akcijo smo promovirali tudi na Kulturnem bazarju (26. 3. 2014) v Cankarjevem domu. Informacijo o njej smo sporočili tudi Irski sekciji IBBY (www.ibbyireland.ie), ki je pripravila letošnjo mednarodno poslanico (besedilo pisateljice Siobhan Parkinson in plakat ilustratorke Niamh Sharkey smo objavili tudi v reviji *Otrok in knjiga* šte. 89).

Namen letošnje bralnospodbujevalne akcije je bil spodbuditi zanimanje za slovensko zgodovino in zgodovino drugih narodov. Naj navedemo še nekaj zastavljenih ciljev:

- brati različna gradiva o slovenski zgodovini, zgodovinske zgodbe, razlagalne pravlјice idr.,

- poiskati in prebrati najrazličnejše »zgodbe, v katerih je skrita zgodovina«,
- poiskati in prebrati čim več zgodb iz zgodovine Slovencev, pa tudi iz zgodovine drugih narodov,
- o zgodbah iz naše zgodovine ustvariti poročila v najrazličnejših oblikah (pisni, likovni, fotografski ... prek interneta idr.) in jih posredovati vrstnikom, pripadnikom drugih narodov,
- povezati se z vrstniki po svetu, da bi si izmenjevali zgodovinske zgodbe in se prek njih tudi globlje spoznavali.

Osrednja dogodka sta bila razstava o zgodovinopisju za mlade (otvoritev je bila 2. aprila v Mestni knjižnici Ljubljana) in strokovno srečanje z naslovom »V zgodovini so skrite zgodbe / v zgodbah je skrita zgodovina«. Nekaj referatov s tega simpozija, ki je potekal 16. aprila 2014 (prav tako v MKL), je bilo objavljenih v reviji *Otrok in knjiga* številka 90.

Tilka Jamnik

NAVODILA AVTORJEM

Rokopise, ki so namenjeni objavi v reviji *Otrok in knjiga*, avtorji pošljejo na naslov uredništva: **Otrok in knjiga, Mariborska knjižnica, Rotovški trg 6, 2000 Maribor.**

Za stik z urednico lahko uporabijo tudi el. naslov: darka.tancer-kajnih@mb.sik.si

Avtor naj besedilo obvezno priloži ime institucije, na kateri dela, in svoj domači ter elektronski naslov.

Če rokopis ni sprejet, urednica avtorja pisno obvesti.

Ob izidu revije dobi avtor 1 izvod revije in avtorski honorar.

Tehnični napotki:

Prispevki za revijo *Otrok in knjiga* so napisani v slovenščini, izjemoma po dogovoru z uredništvom v tujem jeziku. Pričakuje se, da so rokopisi, namenjeni objavi v reviji, jezikovno neoporečni in slogovno ustrezni. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole, tj. 45.000 znakov, drugi prispevki pa naj ne presegajo 10 strani (20.000 znakov). V rubriki Polemika bomo objavili samo prispevke v obsegu do 5000 znakov. Razprave morajo imeti sinopsis (do 300 znakov) in povzetek (do 2000 znakov oz. do 1 strani). Sinopsisi bodo objavljeni v slovenščini, povzetki pa v angleščini (za prevod lahko poskrbi uredništvo). Rokopis je potrebno oddati v dveh na papir iztisnjenih izvodih (iztis naj bo enostranski, besedila naj bodo napisana v enem od popularnih urejevalnikov besedil za okensko okolje, v pisavi Times New Roman, velikost 12 pik z eno in pol medvrstičnim razmikom na formatu A4. Naslov članka in naslovi ter podnaslovi poglavij (zaželeno je, da so daljši članki smiselno razčlenjeni) naj bodo napisani krepko.

Citati med besedilom so označeni z narekovaji. Daljši navedki (nad pet vrstic) naj bodo odstavčno ločeni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne) v velikosti pisave 10 pik. Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v poševnem oklepaju; na začetku in na koncu citata tropičja niso potrebna. Opombe niso namenjene citiranju literature, njihovo število naj bo čim manjše. Navajajo se tekoče. Zaporedna številka opombe stoji stično za ločilom. Literatura naj se navaja v krajši obliki samo v oklepaju tekočega besedila, in sicer takole: (Saksida 1992: 35). V seznamu literature navedek razvežemo

za knjigo:

Igor Saksida, 1992: *Mladinska književnost pri pouku na razredni stopnji*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

za del knjige:

Niko Grafenauer, 1984: Ko bo očka majhen. V: Jože Snoj: *Pesmi za punčke in pobe*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Sončnica).

za zbornik:

Boža Krakar Vogel (ur.), 2002: *Ustvarjalnost Slovencev po svetu. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

za članek v reviji:

Alenka Glazer 1998: O Stritarjevem mladinskem delu. *Otrok in knjiga* 25/46. 22–30.

V opombah so enote bibliografske navedbe med seboj ločene z vejicami:

Igor Saksida, *Mladinska književnost pri pouku na razredni stopnji*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1992, 35.

Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Naslovi samostojnih izdaj so postavljeni ležeče. Zbirka je v oklepaju tik pred navedbo strani, založba se pri knjigah starejšega datuma opušča, prav tako tudi krajšava str. za stran. Pri zaporednem navajanju več del istega avtorja v seznamu literature ali navedenk namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 2003a, 2003b. Bibliografske navedbe naj bodo enotne.

VSEBINA

RAZPRAVE – ČLANKI

- Tina Bilban: *Prikaz biološkega staranja v mladinski literaturi. Primerjalna analiza slikanic, izdanih po letu 1990 v Sloveniji in Veliki Britaniji* 5

OKO BESEDE 2014

- Simpozij: Tabuji v mladinski književnosti* 23
- Igor Saksida: *Tabuji v mladinski književnosti, kritično branje in Cankarjevo tekmovanje* 25
- Gaja Kos: *Tabuji v domači mladinski književnosti – med željo po skrivanju in željo po razkrivanju* 36
- Dragica Haramija, Tilka Jamnik: *Smrt kot tabu v mladinski prozi* 40
- Borut Gombač: *Usta, polna česna ali o tabujih v slovenski mladinski poeziji* 49
- Alenka Spacal: *Sodijo teme spola in istospolne usmerjenosti v mladinski književnosti še vedno med tabuje?* 52
- Suzana Tratnik: *Po Damjanovi poti preko tabujev in predsodkov* 60
- Janja Vidmar: *Mladinska književnost: tabu književne in literarnokritične javnosti* 63

IBBY NOVICE

- Priznanja slovenske sekcije IBBY promotorjem mladinske književnosti in branja* 65
- Itziar Zubizarreta: *Baskovski bralni projekt »Bularretik Mintzora« / Od prsi k besedi. Pogled na jezik in literaturo v funkciji spodbujanja branja* 68

ODMEVI NA DOGODKE

- Barbara Hanuš: *Bele vrane so poletele že trikrat. Festival otroške in mladinske književnosti v Mednarodni mladinski knjižnici v Münchnu* .. 75

Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2014

Ida Mlakar in Darja Lavrenčič Vrabec: <i>Številke, vprašaji in vprašanja</i>	77
Vojko Zadavec: <i>Šestdeset proti štirideset? v številkah</i>	80
Kristina Picco: <i>Priznanje zlata hruška 2014</i>	84

OCENE – POROČILA

Zarika Snoj Verbovšek: <i>Provokativna knjiga raznoterih vidikov</i> (Ulrich Hub: <i>Na Noetovi barki ob osmih</i>)	86
Zdenko Kodrič: <i>Boj z mozolji ni dobljen, bitka s knjigami pa</i> (Marija Švajncer: <i>Samotni bralec</i>)	87
Zora A. Jurič: <i>Pesmi za tihe sanjalce</i> (Bina Štampe Žmavc: <i>Barka zvezd</i>)	89
Tanja Pogačar: <i>Bookbird 2013</i>	90
Tilka Jamnik: <i>»V zgodovini so skrite zgodbe / v zgodbah je skrita zgodovina«.</i> <i>Bralnosposodbujevalna akcija ob mednarodnem dnevu knjig za otroke</i>	101

CONTENTS

TREATISES – ARTICLES

- Tina Bilban: *Presentation of biological ageing in children's literature. Comparative analysis of picture books published after 1990 in Slovenia and Great Britain* 5

OKO BESEDE 2014

- Symposium Taboos in children's literature* 23
- Igor Saksida: *Taboos in children's literature, Cankar's competition and strategies of censorship* 25
- Gaja Kos: *Taboos in home children's literature – between the wish to hide and the wish to disclose* 36
- Dragica Haramija, Tilka Jamnik: *Survey of the Slovene and translated children's literature on the topic of death* 40
- Borut Gombač: *“Mouth, full of garlic” or on taboos in the Slovene children's poetry* 49
- Alenka Spacal: *Are the topics of sex and homosexuality in children's literature still taboos?* 52
- Suzana Tratnik: *Following Damjan's way (from the novel My name is Damjan) through taboos* 60
- Janja Vidmar: *Children's literature: the taboo of literary and literary critique public* 63

IBBY NEWS

- The Slovene IBBY Section awards to promoters of children's literature and reading* 65
- Itziar Zubizarreta: *The Basque reading project “Bularretik Mintzora” / From breast to word. A view upon language and literature in the function of reading promotion* 68

RESPONSES TO EVENTS

Barbara Hanuš: *The White Ravens flew three times already (Festival of children's literature in the International children's library of Munich)* 75

Manual for reading quality children's books 2014

Ida Mlakar in Darja Lavrenčič Vrabec: *Numbers, question marks and questions* 77

Vojko Zadavec: *¿60:40?* 80

Kristina Picco: *The 2014 Golden Pear award* 84

REPORTS – REVIEWS

Zarika Snoj Verbovšek: *provocative book of diverse aspects*
(Ulrich Hub: *On Noah's Ark at eight*) 86

Zdenko Kodrič: *The fight with pimples is not won, but the fight with books is*
(Marija Švajncer: *Samotni bralec/Solitary reader*) 87

Zora A. Jurič: *Poems for silent dreamers*
(Bina Štampe Žmavc: *Barka zvezd/Bark of stars*) 89

Tanja Pogačar: *Bookbird 2013* 90

Tilka Jamnik: *"In history stories are hidden / in stories history is hidden."*
Reading promotion action at the international day of children's books ... 101

OTROK IN KNJIGA

91

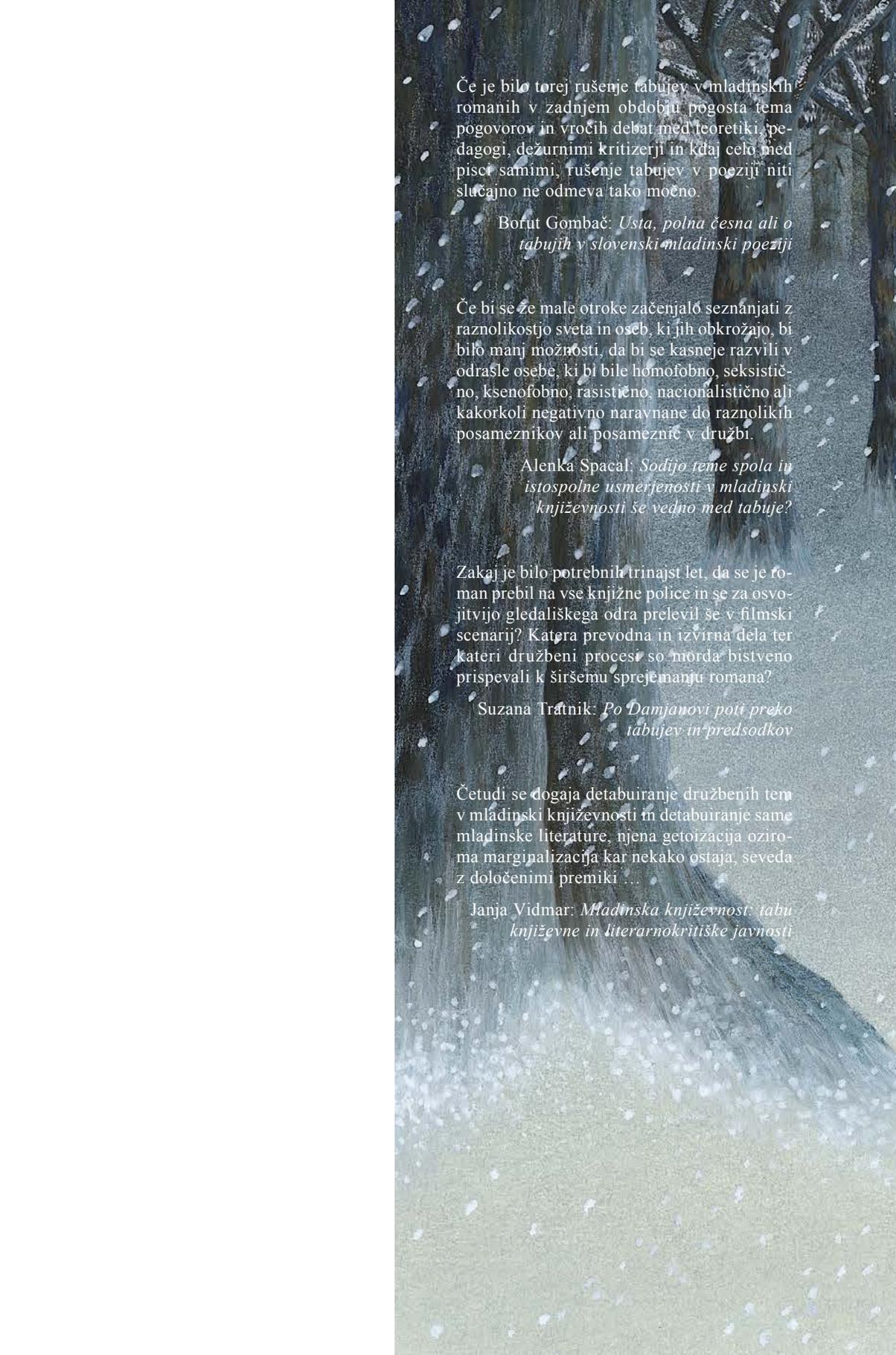
Glavna in odgovorna urednica
Darka Tancer-Kajnih

Revija je s finančno podporo Javne agencije za knjigo
založila Mariborska knjižnica

Za Mariborsko knjižnico
direktorica Dragica Turjak

Naklada 700 izvodov

Letna naročnina 17 EUR
Cena posamezne številke 7,5 EUR

Če je bilo torej rušenje tabujev v mladinskih romanih v zadnjem obdobju pogosta tema pogovorov in vročih debat med teoretiki, pedagogi, dežurnimi kritizerji in kdaj celo med pisci samimi, rušenje tabujev v poeziji niti slučajno ne odmeva tako močno.

Borut Gombač: *Usta, polna česna ali o tabujih v slovenski mladinski poeziji*

Če bi se že male otroke začeljaló seznanjati z raznolikostjo sveta in oseb, ki jih obkrožajo, bi bilo manj možnosti, da bi se kasneje razvili v odrasle osebe, ki bi bile homofobno, seksistično, ksenofobno, rasistično, nacionalistično ali kakorkoli negativno naravnane do raznolikih posameznikov ali posameznic v družbi.

Alenka Spacal: *Sodiyo teme spola in istospolne usmerjenosti v mladinski književnosti še vedno med tabuje?*

Zakaj je bilo potrebnih trinajst let, da se je roman prebil na vse knjižne police in se za osvojitvijo gledališkega odra prelevil še v filmski scenarij? Katera prevodna in izvirna dela ter kateri družbeni procesi so morda bistveno prispevali k širšemu sprejemanju romana?

Suzana Tratnik: *Po Damjanovi poti preko tabujev in predsodkov*

Četudi se dogaja detabuiranje družbenih tem v mladinski književnosti in detabuiranje same mladinske literature, njena getoizacija oziroma marginalizacija kar nekako ostaja, seveda z določenimi premiki ...

Janja Vidmar: *Mladinska književnost: tabu književne in literarnokritične javnosti*

